

КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР БЕСАРАБСЬКИХ БОЛГАР

КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР БЕСАРАБСЬКИХ БОЛГАР

Болград
ІРБІС
2018

УДК 316.72=(163.2)(477.74)
ББК 71(4Укр+Од)

Культурний простір бессарабських болгар [монографія] / Відп. ред. Шевчук Т. С.
Ізмаїл – Болград: Ірбіс, 2018. – с. 204 – Текст, укр., бол., англ.

Затверджено до друку вченою радою Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол № 5 від 25 січня 2018 р.)

Авторський склад: Берестецька О.П., Іванов М.М., Казанджієв Г., Кара О.Д., Колесник В.О., Пастир І.В., Пейков В.М., Годоров В.І., Шевчук Т.С., Шишман І.І.

Редакційна колегія:

д. пед. н., проф. Кічук Я. В.
д. іст. н., проф. Циганенко Л. Ф.
д. філол. н., проф. Шевчук Т. С. (відп. ред.)
к. пед. н., доц. Глущук С.В.

Рецензенти:

д. пед. н., проф. Кічук Н.В.
д. філ. н., проф. Навальна М. І.
д. іст. н., проф. Ярмоленко М.І.

Публікація цієї книги здійснена за фінансової підтримки Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії

Колективна монографія «Культурний простір бессарабських болгар» містить наукові розвідки українських та болгарських дослідників, присвячені вивченню культури бессарабських болгар. До кола наукових інтересів потрапили питання духовних пошуків болгарських мешканців Бессарабії, представлені в образотворчому мистецтві, мові, художній літературі та суспільній діяльності. До книги увійшли як нові наукові дослідження авторського колективу, так і раніше опубліковані студії з посиланнями на першоджерело в рамках засад академічної доброчесності. В монографії також представлено екскурси в культурну практику Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії.

Книгу призначено для гуманітаріїв та всіх, хто цікавиться культурою бессарабських болгар.

© Ірбіс, 2018

ISBN 978-617-7473-12-0

© ТОВ «Арт-Юг», 2018

*До 140-річчя
визволення Болгарії*

День визволення Болгарії є одним із головних національних свят представників болгарського етносу, частина з яких мешкає в Бессарабії. Щиро вітаю бессарабських болгар зі святом, бажаю миру, добробуту й злагоди, процвітання історичної Батьківщини, укріплення україно-болгарських відносин, ефективної розбудови нашого регіону та України в цілому. Нехай серця наповнює прагнення до єдності та порозуміння, а плідна співпраця буде надійною запорукою щасливого майбутнього!

Ректор ІДГУ, проф. Кічук Я.В.

В історії Болгарської і Української держав є чимало спільних рис: тривале протистояння загарбникам, запекла боротьба за національне визволення, складний шлях становлення громадського суспільства. Тісно переплелися долі наших народів і на території Південної Бессарабії: безконфліктне співіснування в рамках населених пунктів краю, чисельні змішані родини, а болгарська культура – одне з вагомих надбань нашого поліетнічного регіону. Вітаю бессарабських болгар зі святом, пишаюсь тим, що і в моїх жилах тече частка болгарської крові та зичу всім мира, любові, натхнення і добра!

Проректор з наукової роботи ІДГУ, проф. Циганенко Л.Ф.

Проживання в регіоні, в якому близько чверті населення становлять етнічні болгары, дає ученим і студентам ІДГУ унікальний шанс розвивати українську болгаристику, проводити діалектологічну практику, записувати фольклор, вивчати культурні традиції мешканців болгарського походження. Кафедра загального мовознавства, слов'янських мов і світової літератури щиро вітає бессарабських болгар зі 140-річним ювілеєм визволення Болгарії, бажає заможності і процвітання на українській землі, родинного затишку і наснаги.

Завкафедри загального мовознавства, слов'янських мов та світової літератури ІДГУ, проф. Шевчук Т.С.

Серця болгарських мешканців Бессарабії щиро віддані ненці Україні та майці Болгарії. Не має значення, де ми народилися. Важливо пам'ятати про своє коріння, відчувати себе частиною нескореного, вільного і сильного духом народу. Прекрасне свято визволення нашої історичної Батьківщини додає ентузіазму й віри в її щасливе майбутнє. Бажаю добра, світла і гармонії у наших душах, а наші добрі справи нехай примножать славу Болгарії!

Генеральний директор УК «Метрополія», засновник ГО «Центр розвитку Бессарабії» Куртєв В.В.

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор

Културна дейност на Измаилската българска община «Света София» (<i>Николай Иванов</i>).....	8
--	---

Творчески портрети на български художници от Буджак

(*Татяна Шевчук*)

Естетически хоризонти на живописца от Александър Кара.....	12
Духовен континуум на творчеството на Иван Шишман	25
Иван Пастир като художник, учен, педагог.....	34
Бесарабска песен на Павел Баламаджи.....	40
Изкуството на Павел Македонски.....	47
In memoriam: Универсалното и етнонационалното в творческото наследство на Петър Чакир.....	51

Художествена дейност на бесарабските българи в украинското културно поле

Изобразително изкуство в Украинското Придунавие (<i>Иван Пастир</i>).....	61
Естетическа парадигма на творческото търсене на бесарабски художници от български произход (<i>Иван Шишман</i>)	70
Бесарабски българи в Националния съюз на художниците в Украйна (<i>Александър Кара</i>).....	79

Език и литература в контекста на регионалната култура

Класификация на българските говори в Украйна (<i>Валентина Колесник</i>)...	91
Образ на Буджака в литературата на бесарабските българи от Украйна и Молдова (<i>Татяна Шевчук</i>).....	107
Културна пасионарност на бесарабските българи като фактор в запазването на етническата им идентичност (<i>Елена Берестецкая</i>).....	117

Аспекти на материалната и духовната култура

Социално-икономически и социално-политически аспекти на развитието на българското население от Южна Бесарабия (<i>Вячеслав Тодоров</i>)	136
Етническа самоидентификация на бесарабските българи в периода на независима Украйна (<i>Валерий Пейков</i>).....	163
Развитие на просветното и културно дело в Бесарабия от началото на българското преселение (<i>Георги Казанджиев</i>).....	173

Лауреати на конкурса на Асоциацията на българите в Украйна

«Човек на годината».....	189
--------------------------	-----

Анотация	196
----------------	-----

ЗМІСТ

Передмова

Культурна діяльність Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії (<i>Микола Іванов</i>).....	8
---	---

Творчі портрети болгарських митців Буджака (*Тетяна Шевчук*)

Естетичні обрії живопису Олександра Кари.....	12
Духовний континуум творчості Івана Шишмана.....	25
Іван Пастир як художник, учений, педагог	34
Бессарабська пісня Павла Баламаджі.....	40
Художній світ Павла Македонського.....	47
In memorem: Загальнолюдське й етнонаціональне у творчій спадщині Петра Чакіра.....	51

Художня діяльність бессарабських болгар в українському культурно-ному полі

Образотворче мистецтво в Українському Придунав'ї (<i>Іван Пастир</i>).....	61
Естетична парадигма творчого пошуку бессарабських художників- болгар (<i>Іван Шишман</i>).....	70
Бессарабські болгар в Національній спілці художників України (<i>Олександр Кара</i>).....	79

Мова і література в контексті регіональної культури

Класифікація болгарських говірок в Україні (<i>Валентина Колесник</i>).....	91
Образ Буджака в літературі бессарабських болгар України та Молдови (<i>Тетяна Шевчук</i>).....	107
Культурна пасіонарність бессарабських болгар як чинник збереження ет- нічної ідентичності (<i>Олена Берестецька</i>).....	117

Аспекти матеріальної і духовної культури

Соціально-економічні та суспільно-політичні аспекти розвитку болгар- ського населення Південної Бессарабії (<i>В'ячеслав Тодоров</i>)	136
Етнічна самоідентифікація бессарабських болгар за часів незалежності України (<i>Валерій Пейков</i>).....	163
Развитие на просветното и културно дело в Бесарабия от началото на българското преселение (<i>Георгі Казанджієв</i>).....	173

Лауреати конкурсу Асоціації болгар України «Людина року».....	189
---	-----

Анотація.....	196
---------------	-----

ПЕРЕДМОВА

Культурна діяльність Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії

Микола Іванов
голова Ізмаїльської болгарської
громади ім. Святої Софії

Болгарська діаспора Бессарабії є однією з найбільш активних етнічних спільнот Українського Придунав'я. Наша громадська діяльність спрямована не лише на об'єднання представників болгарської національності Бессарабії, але й на максимальну інтеграцію в суспільне життя міста Ізмаїл та регіону в цілому. Ми з повагою ставимося до національних і культурних традицій інших народів Одещини й, у свою чергу, робимо все для створення позитивного іміджу своєї нації.

Ізмаїльська болгарська громада ім. Святої Софії зареєстрована у 2001 р. з метою популяризації в Українському Придунав'ї болгарської культури, традицій і звичаїв, сприяння збереженню історичної спадщини болгар Бессарабії. Наша культурно-просвітницька діяльність скерована на укріплення моральності й творчого потенціалу бессарабських болгар че-

рез вшанування пам'яті національних героїв; відкриття нових пам'ятників, барельєфів, меморіальних дошок; святкування православних свят і пам'ятних дат в історії Болгарії, відродження унікальних національних традицій.

Значний внесок у діяльність громади зробили її перші очільники: Іван Пастир (2001-2002), Георгій Балтаков (2002-2005), Дмитро Мірчев (2005-2009), Іван Марінов (2009-2012), Микола Іванов (з 2012). Традиційним стало проведення таких заходів, як круглі столи з представниками інших болгарських общин міста та регіону, новорічні зустрічі, святкування національних болгарських і загальноукраїнських свят, проведення виставок болгарських художників, зустрічі з істориками, письменниками і поетами Болгарії та представниками бессарабських і таврійських болгар. Здійснюється активна співпраця з Болгарським культурним Центром (м. Болград), болгарською гімназією ім. Г. С. Раковського (м. Болград), Ізмаїльським державним гуманітарним університетом, в якому 30 років тому (у 1988 р.) вперше в Україні було відкрито відділення болгарської мови.

Крім загальноукраїнських, представники болгарської спільноти Одещини широко відзначають національні свята, як-от: День визволення Болгарії (3 березня); День слов'янської писемності і культури на честь просвітників Ки-

рила і Мефодія (24 травня); День пам'яті болгарського поета і революціонера Христо Ботєва (2 червня); День об'єднання болгарських земель (6 вересня), День незалежності Болгарії (22 вересня); День бессарабських болгар (29 жовтня).

Православні свята (Різдво Христове, Пасха, Трійця, медовий та яблуневий Спаси, Успіння та Різдво пресвятої Богородиці) традиційно тепло відзначаються як у болгарських, так і в українських родинах. Серед болгарського населення Бессарабії особливої популярності мають такі традиційні православні свята, як Лазарів день, що в сільській місцевості супроводжується театралізованими виставами, походами маленьких дівчат оселями з метою збирання у свої кошики яєць для пасхальних свят; День святого Георгія – покровителя Болгарії, до якого обов'язково готуються національні страви з баранини (курбан); День пам'яті святих мучениць Віри, Надії, Любові та матері їх Софії (30 вересня), на честь яких названо нашу громаду.

Особливі культурні заходи проводяться на честь Дня святого християнського мученика Трифона Апамейського, відомого в народі як Трифон Зарезан. За легендою, під час його страти, який припав на день підрізання лози, на всі виноградники імперії напали комахи й виноградарі закликали християнського подвижника Трифона їх захистити. Звідси пішло прізвисько Трифон Зарезан, тобто «підрізаний». Сьогодні це передвесняне свято виноградарів, що відзначається 14 лютого, знаменує собою кінець зими й початок польових робіт. День проведення ритуальної обрізки виноградної лози супроводжується низкою обрядів, як-от: зустріч громади, обирання короля виноградників, поливання підрізаної лози вином, спільна молитва про майбутній щедрий урожай та народні гуляння. «Трифон Зарезан» як народне свято широко відзначається в Болгарії, звідки й було перенесено болгарськими колоністами в Бессарабію. Велика ікона святого мученика та чудотворця Трифона нині прикрашає знаменитий Собор Святого Преображення Господнього в м. Болград, розміщена вона напроти центрального входу.

Серед народних свят болгарської спільноти Бессарабії найпоширенішими є колядування, апогей яких припадає на так званий Старий Новий рік з перевдяганнями жінок і роздаванням калачів; Масляна з катаннями на санях і гуляннями; Баба Марта з традиційним виготовленням і обміном мартиничками (1 березня); Русалії (діал. Лусарі) зі збираннями народного загалу, іграми, поминанням померлих та взаємним прощенням (тиждень перед Трійцею).

На офіційних культурних заходах останніх років за участі Ізмаїльської громади ім. Святої Софії було відкрито меморіальну дошку (2008) і пам'ятник генералу Івану Колеву (1864-1917) на батьківській хаті героя Болгарії, народженого в с. Банівка (Беняса); пам'ятник болгарським ополченцям, що загинули в російсько-турецькій війні 1877-1878 рр. у м. Болград (2012); меморіальний камінь з пам'ятною дошкою Олександрю Малінову в с. Орхівка (Пандакля) з нагоди 150-річчя цього видатного політичного діяча Болгарії (2017). Іншою резонансною подією 2017 року стало відкриття в м. Болграді

монумента головному попечителю й голові комітету іноземних колоністів генералу І. Н. Інзову (1768-1845).

Ще одним визначним представником бессарабських болгар, якого вшановують співвітчизники, є Іван Марінов (1937-2012), легендарний керівник колгоспу-мільонера с. Лощинівка (Кайраклія), на честь котрого у 2017 р. з ініціативи та на кошти Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії було відкрито меморіальну дошку в його рідному селі. Після офіційних заходів гостей запросили до Будинку культури, де вони змогли подивитися невеликий відеосюжет про життя І. Марінова, потім мали змогу насолодитися концертною програмою за участю творчих колективів регіону.

Для Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії є надзвичайно важливою участь у загальноукраїнських культурних заходах, що проводяться у місті та регіоні. Це зустрічі з представниками інших національних громад нашого багатонаціонального краю (грецькою, молдавською, німецькою, гагаузькою, албанською, вірменською, російською, польською тощо) в Обласному центрі національних культур м. Ізмаїл з метою розширення знань про культуру та історію інших народів, їх знайомства з болгарськими культурними цінностями. З 2014 року в Ізмаїлі до Дня міста щорічно проходить етнічний фестиваль «Бессарабська тантелла», на якому поряд з іншими національними товариствами представлена «Българска къща», де можна скуштувати національні страви, приготовані її членами.

Одним із головних завдань болгарської спільноти Одещини є збереження національної мови, а відтак і самосвідомості та культури. 30 вересня 2017 р. при Ізмаїльському державному гуманітарному університеті за ініціативи Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії відкрито болгарську школу для дітей «Българска светлица», профінансовану Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія. Школа проводить заходи, що сприяють відродженню й розвитку болгарської культури: викладання болгарської мови, літератури, історії, географії й танців. Учителями є кваліфіковані університетські кадри: Світлана Кравченко (історія Болгарії, директор школи); Валерій Пейков (географія Болгарії), Олена Берестецька (болгарська мови і літератури).

Значна увага приділяється розвитку організації роботи з дітьми й молоддю, зокрема питанням естетичного виховання й розвитку спортивних дисциплін. Кураторами всіх культурних заходів є члени громади. Так, у січні 2018 року проведено III Різдвяний болгарський шаховий турнір під керівництвом Івана Пастиря. З 2012 року Іван Шишман є організатором літніх пленерів імені Петра Чакіра, що проводяться в селах Бессарабії (Котловина, Олександрівка, Нова Некрасівка, Нагорне) і традиційно закінчуються експрес-виставкою студентських робіт в Ізмаїльській картинній галереї. Впродовж 1998-2008 рр. куратором бієнале дитячої творчості «Діти Бессарабії» та республіканського пленеру «Буджакська палітра» був Олександр Кара. Болгарські художники Бессарабії беруть активну участь у місцевих, регіональних, всеукраїнських та міжнародних виставках у містах Болград, Рені, Білгород-

Дністровський, Одеса, Івано-Франківськ, Ялта, Київ, зокрема, в художньому музеї м. Полтава на честь сторіччя відкриття поховання хана Кубрата (2012). Понад 20 років у кращих залах країни проводяться художні виставки «Болгари України» за безпосередньої участі Асоціації болгар України і куратора виставок – заступника голови Асоціації болгар України Г. В. Коева, на яких художники громади Святої Софії посідають достойні місця. Художня виставка, відкрита в Ізмаїльській картинній галереї на честь 140-річчя визволення Болгарії, є прикладом творчої активності членів болгарської громади імені Святої Софії.

Сьогодні наша громадська організація активно розвивається, а її представники беруть активну участь у реалізації проєктів, скерованих на укріплення українсько-болгарських культурних відносин, толерантності та міжнародних зв'язків. Проводиться робота з налагодження взаємодії з іншими болгарськими громадами міста та регіону.

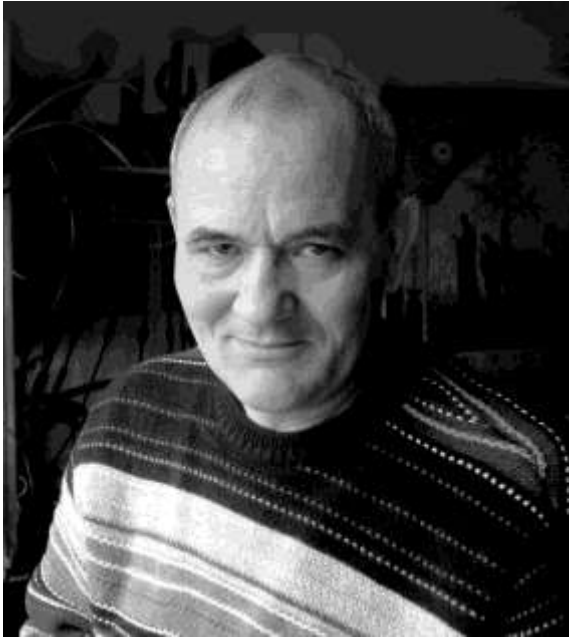
Висловлюю щире подяку авторському колективу й редакційній колегії колективної монографії «Культурний простір бессарабських болгар», підготовленої до 140-річчя з дня визволення Болгарії: ректорові ІДГУ проф. Кічуку Я. В., проректору з наукової роботи проф. Циганенку Л. Ф., завідувачеві кафедри загального мовознавства, слов'янських мов та світової літератури проф. Шевчук Т. С. за ініціативу створення цієї важливої і довгоочікуваної наукової праці, що стане помітною віхою в розвитку української болгаристики. Окрему подяку виражаю бізнесмену Куртеву В.В. за благодійний внесок у фінансування цього видання.

*З повагою,
голова Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії
Микола Іванов.*

ТВОРЧІ ПОРТРЕТИ БОЛГАРСЬКИХ МИТЦІВ БУДЖАКА

(Тетяна Шевчук)

Естетичні обрії живопису Олександра Кари

Олександр Кара

Олександр Кара (нар. 1956 р.), голова Ізмаїльської міської організації Національної спілки художників України є визначним бессарабським митцем. Його «послужний список» нараховує понад 20 персональних виставок та участь у понад 160 колективних заходах в Україні та за кордоном. Він має одинадцять нагород за живопис, почесне звання Заслуженого художника України (2012), вчене звання доцента кафедри образотворчого мистецтва Ізмаїльського державного гуманітарного університету (2016).

Дитинство митця пройшло в с. Нові Трояни Болградського району Одеської області, населення якого представлене етнічними болгарами. З

розташованого на трьох пагорбах поселення відкривається чудова панорама бессарабського степу, оброблених виноградників та річки Катлабух, що сформувала романтичне сприйняття природи та реалій сільського життя. За спогадами О. Кари, його батько Дмитро мав певний художній талант, що виразилось у його любові до виготовлення витворів декоративно-ужиткового мистецтва: елементів ткацького станка, ступок, глечиків, дерев'яного домашнього приладдя. Своім найкращим дитячим спогадом О. Кара вважає емоції того дня, коли батьки поступилися наполегливим благанням маленького сина й купили йому коштовні олівці. Інший дитячий спогад свідчить про глибину емоційної уяви майбутнього живописця: він пов'язаний з розповіддю шкільної вчительки про потяг як технічний засіб пересування. Вона намалювала на дошці залізничні шляхи з умовними вагонами і маленький Сашко, сидячи за першою партою, так захопився цим небаченим чудом цивілізації, що відчув себе сам-на-сам з оповідачем і злякався, побачивши себе в оточенні школярів. Пристрасть до малювання зумовила пріоритет художньо-графічного факультету Одеського педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського для отримання вищої освіти. «Вчитися на художника? – дивувалися практичні односільчани. – Іди на ветеринара, завжди будеш мати вдома кусок м'яса!».

Вірний своїй мрії, О. Кара отримав вищу художню освіту, після чого кілька років працював учителем малювання в загальноосвітній школі с. Олександрівка Тарутинського р-ну (1982), смт Тарутіне (1983), с. Бородіно

(1984-1988), а в 1989 р. працював у Ізмаїльському державному педагогічному інституті.

Головними темами ранньої творчості митця стали дитячі спогади про побут і традиції болгарських мешканців Буджака («Сільське свято», «Сільська пісня», «Спогади про дитинство», «День пам'яті», «Сімейна трапеза», «Георгіїв день» та ін.).

У художньому доробку О. Кари переважають жіночі образи. Легкі, стрункі, пластичні, одягнені в колоритне національне вбрання, вони позбавлені ваги й надихають своєю чарівною безпосередністю («Муза», «Виноградна лоза», «Бессарабські дівчата» й ін.). Жінки середнього і старшого віку зазвичай прописані за працею: випіканням хліба («Дух печі», Спогади про хліб»), обробкою землі, збирання врожаю, ткацтвом («Сільський мотив», «Осінь під старою яблунею», «Сіячки», «Ниті з минулого» й ін.). Вони запам'яталися йому як скромні, працьовиті, одягнені в закриті чорне повсякденне вбрання. Мати художника, Іванка Кара, залишилася для нього ідеалом жіночої відданості, берегині родинного затишку. Її образ представлений у «Портреті матері» (1990) і є центральним у триптиху «Троянка» (1996).

О. Кара, «Троянка», 1996

Мова живопису О. Кари дуже проста і викликає відчуття замилювання. Автор прагне писати свої образи плоскісно, доходючи до символічності й локальності колірних плям, де одночасно присутня музикальність і пластичність лінії, що дозволяє йому створювати гармонійні образи. Не випадково жіночі образи О. Кари отримали у шанувальників його творчості визначення «бессарабські мадонни».

На початку 2000-х років О. Кара оволодів технікою енкаустики (від давньогр. *ἐγκαυστική* – мистецтво випалювання), однією з найдавніших живописних технік, зацікавлення якою зростає у сучасній світовій художній практи-

ці. В її основі лежить принцип змішування фарб із воском, рослинною олією, смолою (каніфоль, даммара) та їх нагрівання у процесі створення образів. Відтак, використання натуральних смол у живописі забезпечує наявність у картинах О. Кари м'яких і теплих світлих тонів, що формують так званий «галерейний фон» («античний», золотистий).

Візитівкою творчого доробку О. Кари за правом вважається картина «Перша борозна» (2005). Вона потрапила до каталогів виставок: «Художники Одещини»¹ (2006); «Україна від Трипілля до сьогодення в образах сучасних художників»² (2010); науковий журнал «ЕК»³ (2005), «Образотворче мистецтво» за 2009⁴ та 2016⁵ рр. та авторський альбом «На новій землі, під новим небом: Живопис»⁶ (2008). Сьогодні картина «Перша борозна», що стала експонатом численних українських та закордонних виставок, знаходиться у приватній колекції Міністерства іноземних справ Болгарії. Менш відомим, але не менш концептуальним, вважаємо й полотно О. Кари «Ниті з минулого» (2008). Творча концепція обох картин виходить далеко за межі традиційних стандартів художньої творчості, адже базується на принципах синтезу різних видів мистецтв. Синтез мистецтв як органічне поєднання елементів різних видів мистецтв у єдине художнє ціле має на меті не штучну комбінацію різнорідних складових тих чи тих видів мистецтва, а створення якісно нового художнього явища, художня ідея якого здатна різностороннє і підсилено емоційно впливати на глядача.

Як констатує О. Кара в публікації «Картина «Перша борозна» як художнє втілення фольклору бессарабських болгар» (2015), задум цієї картини виник під впливом проникливих рядків народної різдвяної пісні. Пісня була записана наприкінці 1980-х років збирачем фольклору болгарських переселенців у Бессарабії, доктором філологічних наук, професором Велико-Тирновського університету «Св.Св. Кирило і Мефодій» Анчо Колояновим у болгарському містечку Тараклія (Молдова):

Край черно море зелено драво и на него птица пее,
Орат с четери вола сребром роги злато устни.
Ги води святи Петар, ги гони святи Георги,
а за орало то самси Господ
А на преж врави Божа майка, ем врави и казва:
Ойде жито по чифчии,

¹ *Художники Одещини*. Живопис. Графіка. Скульптура. Декоративно-прикладне мистецтво. Мистецтво театру та кіно»: Каталог Нац. Спілка художників країни. Одеська орг-ція; Авт. вступ. ст. О. А. Тарасенко; Ред. Кол.: Г. А. Паланіков (гол.) та ін., пер. англ. О. С. Чижова. – Одеса: ГРАФІК ПЛЮС, 2006. – С. 68.

² *Україна від Трипілля до сьогодення в образах сучасних художників*: Каталог четвертої всеукраїнської виставки. – К., 2010. – С. 33.

³ *Шубанова О.* Землята, където си роден // ЕК: культурне двумесячк, № 5, 2005, година XII., брой 67. – 49 с. – С. 26-28.

⁴ *Колоянов А.* На новій землі, під новим небом // Образотворче мистецтво. № 1, 2009, 150 с. – С. 92-93.

⁵ *Шевчук Т.* Олександр Кара: «Перша борозна» та «Ниті з минулого» (синтез мистецтв у картинах) // Образотворче мистецтво. – № 1, 2016. – С. 144-145.

⁶ *Кара О.* На новій землі, під новим небом: Живопис. – К.: Український видавничий консорціум, 2009. – 96 с.

Черно грозде по лозаре,
Бяло мляко по овчаре!
Тебе пеем, Божа майка,
Тебе пеем Бога славим!

«Важка праця перших переселенців з окультурення буджакського степу, – пише О. Кара, – який до того знав лише скотарство ногайських татар, спонукала їх звертатися з молитвами про допомогу до найбільш шанованих християнських святих: Богородиці, святих Петра й Георгія і бачити самого сина Божого за оралом. Так у народній уяві перших болгарських колоністів, які вірили у краще життя на новій землі, була змодельована сакральна місія, яку вони виконували, живучи з молитвою в душі й вірою в серці. В рядках не випадково згадується про чотири воли, запряжені для орання: менша кількість цих міцних тварин не впоралася би із завданням, адже за тих часів тверда земля Південної Бессарабії не знала плугу. В пісні роги волів були срібними, роти – золотими, адже від них, як від годувальників, залежав добробут і майбутнє процвітання на той момент дикого краю»⁷.

О. Кара, «Перша борозна», 2005

⁷ Кара О. Д. Картина «Перша борозна» як художнє втілення фольклору бессарабських болгар // Дунайські наукові читання: Європейський вимір і регіональний контекст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю ІДГУ (15-17 жовтня, 2015). – Ізмаїл: РВЦ ІДГУ. – С. 214.

Як відомо, фольклор, як і міф, є різновидом архаїчної форми творчої свідомості, що довго живе у часі, утворюючи через систему образів глибокі національні архетипи культури. Відображення у мистецькому творі сюжету фольклорної пісні дозволяє поєднати в єдиному просторі традиції і сучасність, створити на основі міфопоетичної народної творчості синтетичний художній витвір, що поєднує у часі покоління. Так, під впливом народної болгарської пісні, створеної підкорювачами Буджаку, і виник задум картини, первинна авторська назва якої була «Перша борозна на бессарабській землі».

Для обрамлення цієї картини О. Кара використав елементи народного мистецтва, що, як і фольклорна пісня, не мають авторства. Фон репродукує автентичний варіант килиму як продукту болгарського народного ткацтва; рама є також автентичним елементом ткацького станка (ваталі). Таким чином, художня концепція картини «Перша борозна» відтворює певний синтез авторського замислу, фольклору і декоративно-ужиткового мистецтва.

Інша авторська робота, картина «Ниті з минулого» також виконана на засадах естетичного синтезу різних видів мистецтв. Сюжет картини представлений архетипами сільського буття і панорамою традиційних цінностей: дім, вікно, квітка, подвір'я, дерево, гніздо лелеки. На передньому плані розташовані численні приладдя для ткацтва: ткацький станок, прядка, мотовила й ін.

О. Кара, «Ниті з минулого», 2008

В умовному зрізі будинку бачимо працюючу за ткацтвом жінку в бездоганно білосніжному вбранні з національними елементами, господарку-

берегиню домашнього осередку, над домом якої вітає янгол як символ покровительства її споконвічній справі, осяяній відчуттям гармонії. Нитки ткацького верстату гіперболізовано тягнуться з місця зовні, викликаючи в уяві паралель із загадковими античними богинями (парки/мойри), в руках яких знаходилися ниті людських долі. Чиї долі перебувають у руках цієї жінки? Це долі членів її родини, які вона оберігає своєю невпинною працею, створюючи в домі атмосферу добробуту, спокою й заможності. Чому картина має назву «Ниті з минулого»? В історичному часі образ жінки, яка у родинному затишку робить свою споконвічну ткацьку справу, є ділом дня вчорашнього, а не «давно забутих днів». І водночас, сьогодні цю місію виконують бездушні машини, які видають тоннами однаковий фабричний товар, зокрема перетворюють на кіч навіть національний одяг. Відтак, «Ниті з минулого» відображають світ вишуканої, зробленої з любов'ю і особистісне орієнтованої домашньої праці, світлом якої було пронизане життя людей доіндустріальної доби.

Як майстра, О. Кару приваблює сам процес написання полотен з матеріалом, що відкриває нові технічні можливості. Рама полотна «Ниті з минулого» також складається з автентичних елементів ваталі. Полотно пов'язане з ним оригінальним способом за допомогою зробленої ручним способом мотузки для виготовлення килимів. Подібна комбінація має на меті створення синтетичної у своїй основі картини, нетрадиційні декоративно-прикладні компоненти якої підсилюють звучання її провідної ідеї.

Духовний світ бессарабських болгар, їх звичаї та традиції стали одним із наскрізних мотивів творчого доробку Олександра Кари. Сакралізація побуту і невибагливої сільської праці болгарських колоністів є найважливішою характеристикою його творчості («На новій землі, під новим небом», «Сільське свято» й ін.). На картині «Переселенці» закодовано життєву драму перших мігрантів, що вирушили у невідоме. На передньому плані зображена одна з таких сімей на возі з пожитками, яку супроводжує ангел. Візок знаходиться між двома світами. На задньому плані композиції колірне тло картини поділене на дві частини: темно-синій (символ стабільності, вічності) стає знаком минулого, яке «обнулилося» (Болгарія); і блакитний, як небесний колір надії, забарвлює подвійний арочний простір невідомого майбутнього (Буджак). Образ арки має глибоке символічне значення: в древніх ритуалах проходження через арку означало нове народження, закінчення певного етапу життя і початок нового, перспективу осягання незвіданого. Звідси йде традиція проходження під аркою для молодят, будівництво тріумфальних арок для переможців та ін. Оскільки в умовному зрізі нового життєвого простору (Буджак) представлена подвійна арка, митець ставить питання, що саме чекає на переселенців: за однією з арок знаходиться порожнеча (перехід у небуття), а за іншою – символічні сходи, що ведуть до кращого життя, яку втілює образ будинку й окультуреного простору.

О. Кара, «Переселенці», 2002

Сюжетом творчої композиції «Хоро» (2008), на перший погляд, є традиційний болгарський танок, популярний також у гагаузів і румунів. Однак, крім зображеного на ній танцю, ця картина містить у собі численні приховані символи. Символіка танцю як образно-пластичного втілення національного характеру знаменує принцип єднання танцюючих людей і формування колективістської етики. Хоро виконується на всіх обрядових святах, культурних заходах, символізуючи єдність певного колективу і, ширше – локального соціуму.

Олександр Кара знайшов нетрадиційне рішення в художній презентації танцю хоро: не дотримуючись перспективи, в образотворчій ілюзії картини танок виконують люди, що розпластані на площині, утворюючи певне коло, центротворюючим стрижнем якого став один із артефактів протоболгарської культури, – розета у формі семикутного диска, знайдена в столиці Дунайської Булгарії. Вона представлена в оточенні болгарських руноподібних знаків, які використовувалися протоболгарами в VI-X століттях і до сьогодні залишилися нерозшифрованими. На верхньому плані розміщена горизонтальна декоративна панель з рослинним орнаментом, двома дев'ятикутними й однією десятикутною розетою.

О. Кара, «Хоро», 2007

Символічними є й пропорції картини. Полотно має форму квадрата (70x70), в центрі якого розташований диск. Він виконує функцію зафіксованого силового фокуса всередині квадрата. Сім танцюючих персонажів повторюють семикутну форму розети, утворюючи подвійне коло в квадраті. Міфопоетична символіка подвійного кола, уміщеного в квадрат, має універсальне значення: добовий і річний рух сонця, циклічна концепція часу (повторення пір року, дня і ночі, життя і смерті), втілює ідею єдності і нескінченності. У геометричній символіці коло, що має центральну точку, уособлює прояв божественних задумів, знаменує гармонію, розвиток і розширення, оскільки круговий рух, який утворює цей простір, є потенційно нескінченним. Представлена символіка співвідноситься з метонімічним образом основного божества, творцем усього сущого. На оригіналі семикутної булгарської розети, що є прототипом силового фокуса картини «Хоро» О. Кари, зображено рунічний знак «Тангра» (YU). Як верховне божество протоболгар, Тангра має іранське походження і символізує єдиного Бога як творця всього видимого і невидимого в нашому світі. Подібне піктографічне зображення зірки зустрічається у шумерів і позначає божество в широкому сенсі. Вимовляється як дінгір (dingir, diĝir), має варіації Дангра, Танграм, Тінгрі тощо. Це слово використо-

увалося для позначення божественних небесних сил у всій давній Євразії від Межиріччя до Балкан.

Картина «Мадарський кінник» (2009) О. Кари є художнім відтворенням наскальної археологічної пам'ятки VIII століття, розташованої на 23-метровій висоті поблизу села Мадара в північно-східній Болгарії. Середньовічний барельєф має 2,6 м у висоту і 3,1 метра в ширину. На ньому зображений вершник (імовірно, болгарський хан Тервел), який встромляє спис у падаючого лева, а також собака і орел. Біля підніжжя прочитується ім'я верховного бога протоболгар Тангра, а саме зображення нагадує тріумфальні сцени на давньоіранських барельєфах, на яких часто зустрічається сюжет про наїзника, що пронизує списом лева. На картині О. Кари «Мадарський кінник» є всі атрибути середньовічного барельєфа, розміщені на тлі семикутної болгарської розети з автентичним відтворенням рунічних символів: по два на кожному з семи променів і один (знак Тангра) посередині. Звернення до символів середньовічної протоболгарської героїки у творчості художника свідчить про прагнення зберегти культурні ідентифікатори своєї історичної батьківщини:

О. Кара, «Мадарський кінник», 2009

Буджак як мала батьківщина О. Кари, оспівується автором як благодатний край, тихий притулок носіїв патріархальних цінностей. На полотні «На новій землі, під новим небом» зображено родину переселенців – скромних

сільських трудівників. Їх підкреслено витягнуті фігури, характерні для іконічних зображень святих, додають відчуття стрункості й височини, автор таким чином сакралізує їх побут, побудований на чесних і справедливих відносинах усередині громади. Картина «Сільське свято», на якій зображено колективне приготування традиційних страв з тіста, доповнює ідею єдності громади: м'які пастельні тони створюють відчуття гармонії, підкріпленої символікою хліба як символу життя.

О.Кара, «На новій землі, під новим небом», 2004

О.Кара, «Сільське свято», 2004

О.Кара, «Баба Марта», 2002

Сюжет картини «Баба Марта» близький до ідилії: на теплому біло-золотистому фоні зображено задумливу жінку з прикритими очима. Вона вийшла набрати води в колодязі й присіла відпочити, тримаючи в руках коромисло. На дворі рання весна – на ще голих гілках дерева сидять два птахи, розквітла герань сигналізує про прийдешній розквіт природи. На дворі стоять перші дні березня, що можна встановити за наявністю ягняти, на це також міститься підказка в назві полотна. Домашній затишок підкреслює не тільки образ лагідного ягняти, але й ознаки побутової культури: колодязь, вишуканий глиняний глечик, відро з водою. Добротний

сільський будинок на задньому плані символізує достаток і затишок. Всі перераховані символи несуть глибокий позитивний заряд і надовго залишають відчуття умиротворення, яким пронизано це полотно.

Ідилічний сюжет творчої композиції «Мелодія рідного краю» передає широкі бессарабські лани, на тлі яких пастушка грає на сопілці душевну пісню:

О.Кара, «Мелодія рідного краю», 2008

О.Кара, «Осінь під старою яблунею», 2007

Граціозні персонажі картини «Осінь під старою яблунею» збирають щедрій осінній урожай, плоди якого є кульмінацією і результатом важкої сільської праці. Сільська праця незмінно супроводжується відпочинком. У творчій композиції «Весняний настрій» зображено жінку на подвір'ї, одягнену в домотканий святковий національний одяг, біля неї знаходиться кіт – домашній улюбленець, який цінується за м'якість, граціозність, безтурботність, вважається охоронцем домашнього вогнища і затишку. Християнські цінності є незмінним атрибутом духовного життя православних болгар. Творча композиція «Причастя» відображає одне з найголовніших церковних таїнств – символічне куштування тіла і крові Христової. На перший погляд, бачимо на полотні образи жінок, що приймають причастя: вони піднесені й тендітні, наділені елементами святості, зворушливо вигнуті фігури засвідчують стан екстатичного просвітління при здійсненні таїнства.

У символічному потрактуванні художньої концепції цього полотна містяться глибші символи, якщо інтерпретувати образи трьох жінок як уособлення християнського розуміння божественної триєдності: Дух приймає причастя, Душа молиться, а Тіло смиренно схилилося. Тіло тримає руки на Душі,

оскільки без неї неможливе його існування. Душа як центральний образ є проміжною ланкою між Духом, що першим приймає причастя, і Тілом. Простір картини поділений на дві частини, які умовно можна назвати небесним і земним світом. За допомогою біло-золотистого кольору зображено небесний простір, який складається зі світла, тоді як земний уособлює церква, на що вказують елементи вітражного обрамлення.

О.Кара, «Причастя», 2008

О.Кара, «Весняний настрій», 2007

Між двома світами вгадуються крила ангела як посередника між людським та божественним світами, який доповнюють символи «Всевидячого ока» і Святого Духа в образі голуба. Гармонічність Духа, Душі й Тіла в момент причастя знакує момент єднання духовного і мирського під час таїнства.

О.Кара, «Царська тиша», 2006

Дещо осібно від загального напряму творчості О. Кари стоїть його картина «Царська тиша». На ній зображена прекрасна молода дівчина з доскональними гармонійними рисами обличчя. У творчому пориві вона закрила очі і вслухається в тишу. Перед нею на столі лежить скрипка як символ музичного натхнення, але відсутній смичок. Чому героїня слухає тишу з виразом духовного піднесення на обличчі? В античності, середньовічному Сході та Європі епохи Відродження існувало вчення про музично-математичний устрій космосу, увиразнене у визначеннях *гармонія сфер, гармонія світу, небесна музика, світова гармонія* та ін. Імовірно, героїня картини

О.Кари «Тиша» відокремлює космічну музику від музики земної і чує музику сфер (*musica mundana*). На її голові вишуканий золотий вінець з дубового листя і прикрасами, якими в давнину увінчували не тільки переможців, але й великих поетів. Для творчих людей дуб знаменував зв'язок між небом і землею, мудрість і безсмертя.

О. Кара – живописець за покликанням, що присвятив себе образотворчому мистецтву. За його зізнанням, він хворіє, коли не має можливості писати, зануритися у творчий процес, «спіймати» ідею майбутнього твору і відтворити її матеріальними засобами. «Боже, я відпочиваю, коли я працюю!» – таким є життєве кредо митця.

Н. Фуфаєва, «Знайомий дворик», 2008

Творча майстерня О.Кари, розташована у внутрішньому дворі Будинку художника м. Ізмаїл, є місцем зустрічі творчої інтелігенції України і Болгарії, колекціонерів та поціновувачів мистецтва, екскурсійної програми для студентів образотворчого відділення різних вишів: Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, Одеської державної академії будівництва та архітектури тощо.

Починаючи з 1992 р. О. Кара є постійним учасником всеукраїнських і закордонних виставок, зокрема у м. Смолін (1992), Кюстенділ (1996), Софія (1997), Скопія (1997), Добріч (2001), Хасково (2005), Малко Тирново (2006), Стара Загора (2016). Персональні виставки митця відбулися в Народному Зібранні Республіка Болгарія (2005), Національній художній галереї (2005), Лівадійському палаці-музеї (Ялта, 2009) та інших галереях Болгарії та України.

Основні твори О. Кари увійшли до авторського альбому «На новій землі, під новим небом» (2008). Представлена на полотнах О. Кари панорама традиційних цінностей у контексті художнього осмислення архетипів сільського життя, викликає у шанувальників його творчості почуття подяки батькам, Батьківщині, світу за можливість гармонійного існування в злагоді з природою і моральними імперативами буття.

Духовний континуум творчості Івана Шишмана

Іван Шишман

Художник Іван Шишман народився 31 червня 1963 року в місті Ізмаїл, Одеської області. У 1985 році закінчив художньо-графічний факультет Одеського педагогічного інституту імені К.Д. Ушинського зі спеціальності «Креслення, образотворче мистецтво та труд». Нині працює старшим викладачем кафедри музичного та образотворчого мистецтва ІДГУ, з 1993 року є членом Національної спілки художників України, у 2015 р. отримав звання Заслуженого художника України.

Художні досягнення І. Шишмана нерозривно пов'язані з духовним простором християнської церкви. Вишукані творчі композиції митця зазвичай створюються у вільний час між реставраційними роботами, консервацією творів сакрального живопису, розписом монументальних християнських споруд та іконописом.

У 1992 р. в Дім художника звернувся настоятель Храму «Св. Костянтина і Єлени» отець Віктор з проханням до ізмаїльських майстрів взяти участь у відродженні християнської святині після її 40-річного перебування в якості музею атеїзму за радянських часів. На прохання відгукнулося багато митців, зокрема й молодий викладач живопису тоді ще Ізмаїльського державного педагогічного інституту. Результатом благодійної діяльності І.Шишмана та студентів ІДПІ впродовж 1993-2004 р. стало проведення реставрації настінних розписів: центрального образу Господа Вседержителя в олтарі (І. Шишман); Іоанна Воїна та цілителя Пантелеймона (Н. Скворцова); Успіння Пресвятої Богородиці (А. Терзі); Михайла митрополита Київського (В. Стоянова); ангела молитви та образів святих жінок-мироносиць (О. Шишман). Студенти розчистили стіни від фарб і відновили образи Георгія Победоносця і Дмитрія Солунського (В. Бєлий); великомучениці Катерини (Т. Силимова); великомучеників Козьми і Дем'яна (О. Тилилим); преподобної Параскеви і великомучениці Варвари (О. Трикозова-Хращевська); Преображення Господня (Л. Негру); Різдва Пресвятої Богородиці (О. Сухова); ангела-хоронителя (О. Кошова).

Притвор храму розписав І. Шишман. У ньому представлені образи архангела Михаїла, що влучив списом у біса, рука якого тягнеться до образу зруйнованого храму, позначеного контуром, та архангела Гавриїла, який тримає у правій руці лілію як символ благовіщення й у лівій руці – масляничну гілку як символ успіння, кінця життєвого шляху Богородиці. Важ-

ливе місце у розписі притвору відведено образам Георгія Побідоносця, який убиває змія як символ злих замислів, і Дмитрія Солунського, що долає Антихриста як символ зла проявленого, матеріалізованого у світі. На горі притвору І. Шишман зобразив образ Знамення Божої матері.

На благодійних началах храм допомогли розписати й інші художники: відновили розпис на вході в олтар (О. Кара); створили образи рівноапостольного князя Володимира (В. Паламарчук); святителів (Д. Семенов, С. Ушаков, О. Ходько), моління про чашу (В. Дудник).

В 1997 р. І. Шишман взяв участь у проектуванні та розписі Храму «Преподобної Параскеви Петки Тирновської» (с. Желява, Болгарія), для якого написав 19 іконостасних ікон; зокрема розробив проекти розпису Храму Преподобної Параскеви в с. Броска (Ізмаїльський район, 1998); Храму «Св. Олександра Невського» (Одеса, 2003); здійснив розпис притвору «Ізмаїльського Свято-Покровського кафедрального собору» (Ізмаїл, 2008); проектування та виконання розпису Храму Св. Різдва Богородиці Олександрівського жіночого монастиря (2011-2012); проектування та виконання розпису пам'ятки архітектури ХІХ ст. Ржищевської Св. Троїцької церкви (2004-2011), а у цей час працює над внутрішнім розписом пам'ятки архітектури ХVІІІ ст. Храму «Преподобного Симеона Стовпника» (Київ, Святошинський р-н).

І. Шишман. Внутрішній розпис Храму «Преподобного Симеона Стовпника» (Київ, Святошинський р-н)

За активну творчу діяльність у сфері монументального живопису та іконопису І. Шишман отримав значну кількість відзнак: грамоту Обласної державної адміністрації (2003); грамоту Митрополита Одеського та Ізмаїльського Агафангела «За реставрацію церкви «Св. Костянтина і Єлени» (2004); грамоту художнику-реставратору храму святих Жінок Мироносиць м. Ізмаїл в благословіння за старанні труди у славу Святої Православної Церкви (Одеса, 2012); орден Святого Благовірного князя Київського Ярослава Мудрого (2014); почесну грамоту Української Православної Церкви Митрополита Київського та всієї України Блаженнішого Онуфрія (2014).

Тяжіння до монументального вирішення композиційних питань живопису пронизує вже перші світські твори митця. Сюжетом дипломної роботи І. Шишмана «Пряхи» (1985) стала побачена ним життєва ситуація під час одного з візитів в с. Городнє Болградського району Одеської області. Юнака вразила близька до ідилії побутова картина: кілька жінок у вишуканому національному вбранні (білосніжних домотканих блузках, пишних юбках, кептариках), сидячи перед будинком, виготовляли пряжу з підготовленого матеріалу та спілкувалися з дітьми. Персонажами картини «Пряхи» стали чотири жіночих образи різного віку, які уособили духовний зв'язок поколінь: струнка як тростинка *дівчинка-підліток*; умовна «наречена» – дівчина на виданні, або «*дівчина-таємниця*», готова стати частиною роду свого майбутнього чоловіка; «*жінка-мати*» як основний трудівник у родині; «*літня жінка*», що уособлює досвід представника похилого віку. В центрі композиції розміщено образи літньої жінки й маленької дівчинки як момент передачі духовного досвіду: бабця спритно в'яже пряжу і подає її малій, яка емоційно реагує, підіймаючи руку; центр тяжіння закономірно припав на образ матері-трудівниці: якщо умовна наречена стримано притримує вовну, то жінку-мати зображено об'ємно і статично праворуч у нижньому куті. Як головна трудівниця в родині, вона стає центральним образом, за рахунок ваги якого забезпечується легкість юності, добробут і мудрість старості.

З 1983 р. І. Шишман взяв участь у багатьох виставках і пленерах різного рівня, провів понад 10 персональних виставок, як в Україні так і за її межами. В 1996 р. він став першим бессарабським болгариним, який відкрив у залах Союзу архітекторів Болгарії (Софія) свою першу закордонну персональну виставку з промовистою назвою «Българско послание от Бесарабия», яка складалася з 58 творчих композицій. Як культурний захід, виставка стала частиною роботи Всесвітнього з'їзду інтелектуальної еліти в м. Софія. Інші персональні виставки були проведені в Українському Будинку (Київ); музеї Західно-Східного мистецтва (Одеса); Археологічному музеї (Одеса); Музеї Іноземного мистецтва (Софія); музеї Книги (Києво-Печерська Лавра, Київ); Київському Акціонерному банку «Київська Русь»; Юридичній фірмі «Салком» (Київ); Ізмаїльській картинній галереї тощо. Найважливішими відзнаками світського рівня стали: грамота і медаль «За внесок у розвиток образотворчого мистецтва» (2005) як вища нагорода міністра Культури Болгарії та медаль віце-президента Болгарії «Паісій Хилендарський» (2006).

І. Шишман є автором серії унікальних портретів сільських мешканців південної Бессарабії, пейзажів, натюрмортів та монументальних полотен на біблійну та історичну тематику. Художник яскраво виявив себе у портретному мистецтві. В 1990-х роках під час перебування на пленерах у селах Бессарабії, він з легкістю, «схоплюючи натуру» за три-чотири сеанси, створив низку портретів звичайних сільських жителів, художні образи яких яскраво передають їх характер, емоційний стан, внутрішній світ. Такими є портрети Тетяни Македонської (1989), Іванки Кари (1990), дядька Дем'яна (1990) й ін.

Візитівкою живопису І. Шишмана можна вважати картину «Русь» (2005). Образ Русі втілено в образі чарівної молодої жінки, що стоїть на фоні кам'яної стіни величного храму. Вік жінки відповідає вікові держави Київська Русь часів її розквіту як державного утворення перед прийняттям найважливішого рішення – ствердження християнства як державної релігії. Русь зображена як язичницька, про що свідчать жіночі прикраси дохристиянської пори, прототипи котрих були віднайдені при розкопках Михайлівського золотоверхого монастиря і нині містяться в історичних музеях Київщини. Такими є золоте намисто з язичницькою символікою та масивні золоті браслети на зап'ястях рук, прикрашені тваринним та рослинним орнаментом. За концепцією автора, Русь ще перебуває в полоні язичницьких вірувань, однак вона прекрасна й чиста серцем і, головне – вже готується прийняти християнську віру, символом якої в композиційному задумі полотна є золота візантійська княжа діадема. Жінка тримає її в руках, що робить корону одним із центральних символів. Зображений на ній образ Христа знаменує верховенство Божої влади на князях, які з Божої волі керують людьми. На голові жінки-Русі міститься оздоблена перлинами княжа шапка як символ влади, на яку її благословив Господь:

І. Шишман, «Русь», 2005

Русь зображена на тлі білокам'яного храму, прикрашеного образами Серафимів, присутніх при таїнстві прийняття діадеми з образом Христа. Бокові поля полотна декоровані рослинним орнаментом з птахами, що є символами добра, гармонії, процвітання.

Іншим відомим монументальним полотном І. Шишмана є творча композиція «Явлення у Влахернах» (2005). Влахерни як географічна місцевість у минулому була північно-західним передмістям Константинополя на південному березі бухти Золотий Ріг, в якому знаходився імператорський палац. У V ст. там була побудована Церква Богородиці, з історією якого пов'язані легенди про різні дива. Однією з них є згадка у «Повісті временних літ» про явлення Божої матері дванадцятьом грецьким майстрам та передачу їм золота для розбудови на Дніпрових кручах Успенської церкви – першого кам'яного храму на території сучасної Києво-Печерської лаври. Зодчі прийняли золото і «побачили храм на воздушях»: отримали одкровення про його розміри і форму. Картина також декорована рослинним орнаментом. Квіти, що розпускаються, утілюють ідею благополуччя і процвітання задуманої справи. На стінах церкви зображено царських птахів павичів, які п'ють воду з євхаристичної чаші, уособлюючи головне християнське таїнство причастя – спілкування і єднання з Богом:

І. Шишман, «Явлення у Влахернах», 2005

На картині «Човен» (2005) зображено образ давньоруського князя, який пливе на човні зі своїм військом. Образи Ісуса, Богородиці, архангелів Михайла та Гавриїла, а також рівноапостольних Ольги й Володимира, Костянтина і Єлени зображені на «кулісах» полотна, символізуючи паралелізм небесної і земної ієрархії, відтак і за князем вишукувалися воєначальник, сотник та гребці. Наявність образів княгині Ольги та князя Володимира дає підказку про те, що центральним персонажем полотна є Ярослав Мудрий. Картина на-

сичена позитивними образами: син Божий, архангели та християнські святі знаменують небесне покровительство; човен як символ спасіння у християнській традиції прикрашений емблемами державної влади і родовими гербами київських князів; образ царственного сонця на червоному парусі уособлює владу, княжу велич, перевагу чоловічого начала у цивілізаційному розвитку. Спокійне море і ясний сонячний день доповнюють уявлення про переможний рух історії.

І. Шишман, «Човен», 2005

Не менш відомим є полотно І. Шишмана «Русь білокам'яна» (2005). На фоні розкішних княжих палат княгиня Ольга благословляє свого онука, майбутнього князя Володимира, котрий тримає ковчег спасіння Русі як ветхозавітний Ной. Два крилатих Серафіма присутні при цій події, осяюючи любов'ю й благодаттю процес благословення. І. Шишман завжди прагне дотримуватися правдивості в історичних деталях певного періоду. Він ретельно відтворює орнамент того часу на костюмах своїх персонажів та язичницьку символіку на архітектурних спорудах Київської Русі дохристиянської доби. Арка як символ переходу в інший культурний простір розписана язичницькою символікою, адже Ольга, хоча й прийняла християнство, не змогла зробити його державною релігією і благословила на цей духовний подвиг свого вінценосного онука. Образ білокам'яної Русі символізує образ втраченого раю, вхід до храму – привнесення на її терени нової християнської культури,

яка поверне їй втрачений рай. На задньому плані фігурують сивולי язичницьких стихій (вода, повітря, земля), які стають ознаками минулого. Храм прикрашають два крилатих леви, що втілюють ідею княжої влади й арфа царя Давида – символ пісень на честь Бога.

І. Шишман, «Русь білокам'яна», 2005

Іван Шишман одружений, має дружину Ольгу й вісім дітей: Василя, Злату, Марію, Івана, Параскеву, Анну, Софію і Надійку. Ольга Шишман отримала освіту на факультеті іноземних мов Ізмаїльського державного педагогічного університету. Вона присвятила себе родині й реалізувала своє справжнє покликання як живописець. Ольга працювала з чоловіком над внутрішнім розписом православних храмів Св. Костянтина і Єлени (Ізмаїл), Преподобної Параскеви Петки Тирновської (с. Желява, Болгарія), Ржищевської Св. Троїцької церкви. Її подвижницька праця була високо оцінена Українською Православною Церквою, від якої вона отримала орден Святої Рівноапостольної княгині Ольги (2014). Указом Президента України О. Шишман отримала почесне звання Матері-героїні (2016). Світський живопис Ольги Шишман відрізняється витонченим смаком, внутрішнім відчуттям гармонії і краси природи.

Усі діти отримали від батьків художній талант і зазвичай проводять вільний час за малюванням. Професійно займається живописом старша донька Злата. Після закінчення ЗОШ № 2 із золотою медаллю, в 2013 р. вона вступила до Одеської державної академії будівництва та архітектури, а з 2014 р. приймає активну участь в пленерах і виставках в Україні та Болгарії.

Ольга Шишман, «Натюрморт», 2014

Злата Шишман, «Півонії», 2016

В день народження старшої доньки й відвідування пологового будинку, в який за тих часів чоловікам заходити не дозволялося, лише тільки побачити кохану дружину через вікно, щасливий батько повернувся у творчу майстерню і написав на одному диханні свій знаменитий поліптих «Народження Злати». У центрі композиції зображено уособлений образ молодої матері, яка годує немовля. За її спиною стоїть янгол, що буде супроводжувати новонародженого крізь життя. Теплі обійми янгольських крил, в яких тепер перебуватиме дитина, поширюються на два інші прилеглі полотна. На кожному з них зображена айва та опале жовте листя як символи календарного періоду народження Злати. На передньому плані одного з них міститься маленький столик. За концепцією автора, це – суфра, з якою, за староболгарською традицією, пов'язано проведення батьками обряду «преступулки», коли дитина робить свої перші кроки: на стіл кладуться нові для малечі предмети, що уособлюють різні види занять (книга, зброя, робочий інструмент, гаманець, фарби тощо). Вважалося, що обраний дитиною предмет буде для неї орієнтиром на все життя. Батьки ж отримували підказку, в якому напрямі їм слід розвивати своє чадо. І. Шишман зізнався, що його батьки проводили з ним подібний тест і з розмаїття запропонованих предметів, він обрав альбом з олівцями та усамітвився зі своїм скарбом, не зважаючи ніякої уваги на інші цікавинки на столі.

Завершують поліптих образи найбільш шанованих болгарами святих – Георгія Победоносця (ліворуч) та Дімітрія Солунського (праворуч) як молитва про їх заступництво та покровительство.

І. Шишман, «Народження Злати», 1995

Творчість І. Шишмана є прикладом духовного служіння, вірності канонам християнської церкви й прагненню доступними йому як художнику засобами донести вічні істини, заповіді любові, віри, надії на спасіння до свого глядача.

Іван Пастир як художник, учений, педагог

Іван Пастир

Іван Пастир є не тільки відомим в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті вченим, який кілька десятиліть керував роботою кафедри образотворчого мистецтва, автором понад ста публікацій, серед яких фундаментальні праці «Художньо-творче становлення фахівця засобами образотворчого мистецтва: теорія і практика» (2009), «Основи композиції» (2013), «Креативність золоті пропорції» (2015), «Педагогіка художньої творчості» (2016), талановитим художником і педагогом, якого поважають колеги і люблять студенти. Його професійна активність вийшла за рамки університетської роботи, а сам він уже давно став знаковою фігурою культурного простору Південної Бессарабії як громадсь-

кий діяч, краєзнавець, експерт у галузі регіонального мистецтва.

Іван Васильович рано залишився напівсиротою, однак несприятливі життєві обставини не завадили цілеспрямованому юнакові отримати вищу освіту у найкращих художніх закладах Південної України: Одеському художньому училищі ім. М.Б. Грекова (1976) і на художньо-графічному факультеті Одеського педагогічного інституту ім. К. Д. Ушинського (1980), вступити до аспірантури, успішно захистити кандидатську дисертацію «Формування у майбутніх вчителів готовності до патріотичного виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва» (1988) і очолити новостворену кафедру образотворчого мистецтва в Ізмаїльському державному педагогічному інституті.

Любов до рідного села Кирнички висловилася в науковому описі його історії, етнографічних спостереженнях, фіксації основних моментів культурного життя односельців. Книга «Кирнички – наш отчий дім: 1814–2014» (2014) стала віхою в історії краєзнавства, проте вся любов Івана Васильовича до рідної землі, яку не передати сухою академічною мовою, знайшла вираження в його художній творчості. Значне місце в ньому посідає бессарабський пейзаж. За волінням автора нічим не примітний ландшафт перетворюється на привабливі степні простори, хазяйські дворики стають знаками культури, прозаїчні фігурки їхніх мешканців – носіями общинних цінностей бессарабських болгар, а ностальгічні дороги і стежки – архетипами їх життєвого шляху («Дворик рідний», «Кирничанський захід», «Бессарабські стоги», «Опівдні», «Холмська далечина», «Дворик художнього училища», «Одеські етюди»).

І. Пастир, «Холмська далечина», 2010

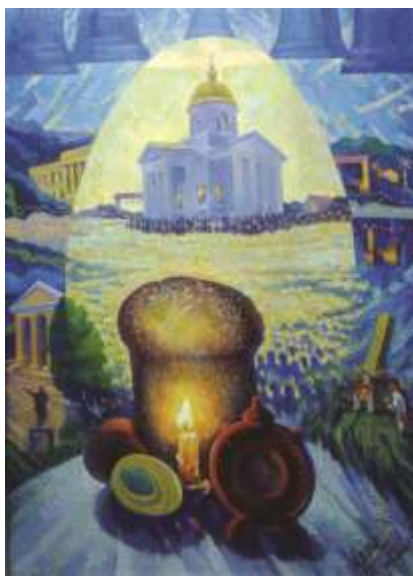

І. Пастир, «Очікування», 2011

Бессарабський колорит не мислимий без щедрот цього краю. Багатий осінній врожай бачимо на картині «Збиральниця винограду», який тендітна дівчина збирила на цій благодатній землі. Сюжети з життя рідного села знайшли відображення у творчих композиціях «Кирничанський фестиваль», «Великдень у селі Кирнички», «Дворик бібліотеки», «Очікування», в яких автор зумів передати колективізм, духовну єдність його жителів, а також скромний патріархальний уклад життя бессарабського села:

І. Пастир
«Збиральниця винограду»,
2014

І. Пастир,
«Великдень у селі Кирнич-
ки», 1985

І. Пастир
«Пам'ятник на честь явлення
Пресвятої Богородиці», 2015

Велику увагу Іван Пастир приділяє художньому осмисленню традицій вівчарства, органічних для культури багатьох народностей, що населяють цей край («Таїнство народження», «Пеліхванян»). І, звичайно, в роботах художника з пастушачим прізвиськом особливе місце відводиться образу чабана.

Він передає різні типажі: від болгарина з міцною статурою до харизматичного старця в повстяній бурці. Образ пастуха-пелихваняна, зображений на графічному малюнку 2013 року, володіє певним магнетизмом. Чабан з коротко стриженою благородною сивою бородою в крислатому капелюсі, національній пастушачій бурці й у саморобному гостроносому взутті зі свинячої шкіри (царвулі), сидить на лоні природи в оточенні овець у стані, близькому до медитації. Його очі напівзакриті, мужнє мудре обличчя безпристрасне, а до ніг довірливо притискається ягня, що навіває враження глибокої гармонії, ідилії людини і природи.

І. Пастир, «Пелихванян», 2014

Захоплення Івана Пастиря культурою рідного краю тісно пов'язане з глибокими знаннями історії, що знайшло відображення в роботах на історичну тематику. Картина «Облога Білгород-Дністровської фортеці» (2015) переносить нас у смутні часи загарбницьких воєн, занурює в атмосферу хвилювання і страху перед неминучим штурмом. Відчуття тривожності створюють

образи нападників загонів, палаючі факели в руках воїнів, а також вогні в отворах фортечних стін на протилежному боці. Останні приготування перед неминучим кровопролиттям відбуваються на тлі ранкової зорі, прекрасним часом доби, переданим ніжними блакитними тонами, що різко контрастує з агресивною поведінкою людей, бойовими статурами їх коней в очікуванні майбутньої баталії.

І. Пастир, «Облога Білгород-Дністровської фортеці», 2015

Іван Пастир відомий і як майстер акварелей. На них митець зображає пейзажі, сцени сільського і міського життя, діючі й напівзруйновані храми (серія робіт «В очікуванні дива», «Собор Жінок мирносиць», «Кирничанський дзвін»). Надзвичайно романтичною видається акварель «Сяйво опівдні», на якій квітучі дерева, змальовані в рожево-блакитних тонах змушують забути про японську сакуру як традиційний символ весняного цвітіння. Виконаний у техніці акварелі еротичний триптих без найменшого натяку на вульгарність презентований з такою витонченістю, що мимоволі викликає захоплення. Центральним персонажем є оголена граціозна жіноча фігурка, яка з надією прийняла в руки голуба («Гармонія кохання»); невинно і кокетливо поглядає на яблуко як символ спокушання («Єва»); і безтурботно спить («У вирі бажань»).

Як учений, І. Пастир зробив помітний внесок у розвиток теорії образотворчого мистецтва. Наведемо короткий опис наукового доробку вченого лише за останні роки. У монографії «Творче становлення фахівця у візуальному мистецтві» (2013) він досліджує теоретико-методичні засади підготовки професіонала засобами образотворчого мистецтва. Автор представляє експериментально перевірену педагогічну систему стимулювання процесу сприймання школярами візуального мистецтва включно з практичними рекомендаціями щодо її впровадження у навчальний процес. Він обґрунтовує сукупність педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування готовності майбутніх учителів образотворчого мистецтва до художньо-естетичної діяльності, висвітлює механізм взаємозв'язку екологічного та художньо-естетичного виховання студентів, які набувають педагогічні спеціальності у вищій школі.

У праці «Основи композиції образотворчого мистецтва» (2013) з грифом МОН І. Пастир розкриває принципово важливі проблеми навчання основ композиції образотворчого мистецтва в контексті ролі композиційної діяльності студентів. У книзі пропонується варіант авторської кваліфікації законів, засобів та прийомів композиції, розглядається творчий пошук формату художнього твору, значимість кольору в зображенні навколишнього середовища, структура побудови композиції картини. Не меншої ваги має розроблений ним науково-методичний аналіз специфіки роботи з творами живопису в школі.

У монографії «Педагогіка художньої творчості» (2016) розглянуто основні підходи до художніх здатностей особистості з позицій філософії, педагогіки, психології як теоретико-методичні засади творчого становлення фахівця образотворчого мистецтва, представлено експериментально перевірену педагогічну систему стимулювання процесу сприймання візуального мистецтва. У межах концепції «онтології художньої свідомості особистості» автор пропонує способи розгляду проблеми, де сприйняття мистецтва розглядається психологічною естетикою не в самому мистецтві й не за його межами, а з погляду закономірностей, які реалізуються у практиці художньої творчості. Виклад роботи зосереджується на двох основних мистецтвознавчих проблемах – просторі й часі; їх різноманітні аспекти аналізуються засобами логіко-дедуктивного «конструювання», теоретико-інформаційного підходу, інструментарію математичної статистики тощо. Автор наводить адаптовані методи експериментальних досліджень творчих здатностей особистості, описує переважно кількісні методи дослідження мистецтва, застосовані як до аналізу великих сукупностей творів, процесів їх створення (художньої творчості), так і до структури окремих явищ мистецтва.

У книзі «Кирнички – наш отчий дім» (2014) І. Пастир представляє історію становлення і розвитку болгарської колонії Фінтина-Дзінілор (Кирнички) в контексті 200-річного періоду освоєння земель межиріччя Дунаю і Дністра, зупиняється на проблемі регіональної освіти, причинах переселення болгар тощо. Значну увагу приділяє аспектам спільного проживання в мирі та злагоді

з українцями – першими засновниками села. Крім краєзнавчого матеріалу, книгу прикрашають репродукції картин автора та інших відомих художників Бессарабії.

Книги І. Пастиря призначено науковим працівникам, психологам, педагогам, художникам, студентам, аспірантам мистецьких та гуманітарних спеціальностей (мистецтвознавцям, естетам, культурологам та ін.), а також усім, кого цікавить педагогіка художньої творчості, психологія мистецтва, краєзнавчі студії.

І. Пастир стояв у витоків створення у 1988 році відділення образотворчого мистецтва в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті, для якого 2018 рік є ювілейним. Понад 20 років він очолював профільну кафедру, докладаючи багато зусиль до її становлення й розвитку. Серед упроваджених у навчальний процес експериментальних проєктів – «Чорний квадрат Малевича», «Сезанн учора і сьогодні», «Діалог Поля Сезанна і Еміля Золя», «Портрети, що ожили», «Інтерпретація вкрадених картин», «Піраміди Єгипту в лабіринтах Інтернету», «Леонардо та Мікеланджело», «Психоаналіз шахової гри», «Загадка творчості М.Врубеля», «Людина нової культури», «До 200-річчя Т.Г. Шевченка», «Голод у Бессарабії», диспути «Роль контрастів у творах образотворчого мистецтва», «Символічний код мистецтва», «Характеристики видів живописних образів» (проведені в ІДГУ, школах, музеях та виставкових залах міста та області 2011–2015 рр.).

Іван Васильович любить свою роботу за те, що працює у творчій атмосфері педагогічного колективу, представленого відомими в Україні та за кордоном художниками (В. Коріньок, І. Шишман, О. Кара), двоє з яких мають почесне звання Заслужених художників України. Найбільш цінним у своїй педагогічній діяльності він вважає процес творчого спілкування зі студентами, можливість своїм художнім досвідом допомогти їх професійному становленню й зростанню, бути на певному етапі їх розвитку мірилом майстерності і, головне, – відчуття гордості за учня, який перевершує свого вчителя.

Бессарабська пісня Павла Баламаджі

Павло Баламаджі

Павло Баламаджі народився в 1955 р. в с. Делени (Дівітлія) Арцизького району Одеської області. Випускник художньо-графічного факультету Одеського педагогічного інституту ім. К. Д. Ушинського, майстерня О. І. Писмиченка (1977), член Національної спілки художників України (1994). З дружиною Валентиною, з якою разом навчався в інституті, відразу переїхав на Київщину, де творче подружжя й сьогодні живе і працює як художники-педагоги. Втім, романтична Бессарабія залишилася основною темою його станкового живопису. Спогади дитинства і нові враження через щорічні відвідування родичів та друзів у Деленах стали живильним джерелом натхнення для митця.

Техніка, в якій працює Павло Баламаджі, невибаглива: в традиціях народного мистецтва та православно-церковного іконопису лока-

льними плямами на плоскісному зображенні зринають образи як «тіні забутих предків»: болгарські будинки, дворики, предмети культури і люди. Авторська техніка пов'язана з мінімалізацією деталей у сюжетах картин і ретельним відбором системи образів, що втілюються на полотні. Відтак вони набувають архетипового значення як простіші, визначальні моделі ментальності бессарабського болгарина. Вкладати у свої полотна певний «настрій» митцю допомагає колірна палітра – зазвичай яскрава хроматична гама, гармонійна або контрастна художня презентація якої підсилює емоційний вплив.

У роботах художника 1980-х років, об'єднаних у цикл «Вулиця мого дитинства», представлено спогади про патріархальний уклад життя в бессарабському болгарському селі. На одному з полотен цієї серії зображено звичайну вулицю, якою їде візок, бабуся заганяє гусей, через арочний отвір виходить жінка з малою дитиною на прогулянку. Серед звичайних буденних справ сільського мешканця, однакових і для будь-якого українського села, у зображених архітектурних спорудах можемо помітити ознаки духовної культури бессарабських болгар. Архітектура будинків у них зазвичай дуже проста. Оскільки перші переселенці були змушені спочатку проживати у землянках і прагнули якнайскоріше возвести пристойні житлові споруди, то в традиційному домі бессарабських болгар XIX-XX ст. функціональна складова зазвичай переважала над естетичною. Однак майже на всіх були присутні декоративні елементи на дахах, значення яких сягає корінням азіатської тотемної символіки, висхідної до булгарських коренів болгарської нації. Саме в подіб-

них віддалених дисперсних регіонах свого розселення її представники зуміли зберегти архаїчні риси своєї культури.

Бокові орнаментальні прикраси символізують двох драконів, повелителів водної стихії: доброго і злого (білого і чорного) в їх нескінченній боротьбі, завдяки якій на землю проливається щедрий дощ. Символіка драконів, що б'ються, була особливо важлива для сільськогосподарських регіонів, для яких дощі були гарантією щедрого урожаю і виживання. В таких регіонах дракони втілювали продуктивні сили природи, були символами удачі й багатства. В нижній частині флюгера розташована умовна квітка лотоса – символ чистоти в забрудненому оточенні й пробудження духовної свідомості. Спрямовані увись шпилі втілюють небесну силу, що несе благо.

П. Баламаджі, «Вулиця мого дитинства», 1981

Фрагмент картини
П. Баламаджі «Вулиця мого
дитинства», 1981

Жителі бессарабських болгарських сіл зазвичай не мають уявлення про приховану символіку таких декоративних елементів, однак ще наприкінці ХХ століття вони з покоління в покоління продовжували зводити подібні фігури на верхівках осель, віддаючи данину традиції і сприймаючи їх як обов'язковий оберіг. Натомість на сучасних будинках такі флюгери зустрічаються все рідше.

На іншій картині цієї серії – «Єньов день» (1983) бачимо групу селян, що відзначають це свято келихом бессарабського вина. Свято ототожнюється з Івана Купала, а відтак мешканці на ім'я Іван відчувають свою особливу причетність до святкових заходів. У давні часи свято на честь загадкового героя болгарського фольклору Єньов супроводжувалося купанням, збиранням лікувальних трав та гаданнями щодо родючості природи та жінок, яких уособлювала молода дівчина – умовна «Єньова буля» (молода дружина Єня). На полотні зображені реальні люди – Ганна Чорбаджі й по-святковому вдягнені три сусідських Івани: перший від неї – батько художника Іван Баламаджі, далі – родич Іван Чорбаджі та Іван Чебан.

П. Баламаджі, «Сньов день», 1983

На картині передано дух неспішної сільської церемонії вихідного спілкування та поваги до гостей.

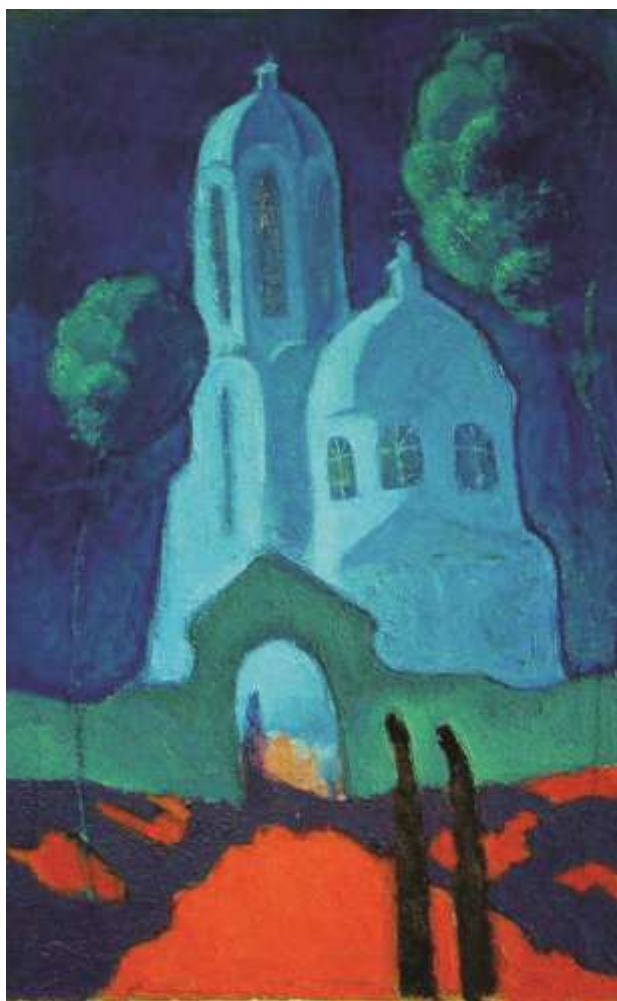
На початку 1990-х рр. на полотнах П. Баламаджі з'являються колоритні сюжети, побудовані на використанні архетипових образів і ситуацій. Яскравими колірними плямами художник позначає ключові образи: храм («Великдень», 1991), коні («Степ», 1993), могильні хрести («Поминальний день», 1990), квітка («Квітка», 1993), будинок («Яблуневий спас», (1999)). Відчуття добробуту, хазяйновитості, домашнього затишку, добродійного патріархального укладу викликають образи болгарських сіл.

П. Баламаджі, «Бессарабський мотив», 1989

На огорожах, зображених на його полотнах, також можна побачити декоративний елемент у вигляді «корони», що нагадує квітку лотоса на верхівці вхідної арки. Сільські жителі мали змогу будувати багаті загороди і вхідні арки з білого каменя, який добувався у кар'єрі неподалік.

У картині «Опівдні» (1993) на різкій контрастній колірній гамі передано прохолоду будинку (холодний голубий тон) та літню південну спеку (насичений пісочний колір) за вікном. Дві жінки сидять біля вікна у чисто прибраній кімнаті з доглянутою квіткою в горщику («Життя», 1988) – такими є непримхливі сюжети картин П. Баламаджі. Картини митця 1990-х років зазвичай передають настрій (романтичний, ліричний, зачарований), а також стан захоплення, упокорення, замилювання тощо.

П. Баламаджі, «Великдень», 1991

П. Баламаджі, «Акація квітне», 1992

На початку 2000-х років творчість митця характеризується новими художніми пошуками. Він намагається побачити Буджак уже не як «землю обітовану» через «рожеві окуляри» дитячих очей, але з позицій осмислення того складного шляху й випробувань, що випали на долю його предків, коли вони опинилися в дикому буджакському степу. На полотні «Бессарабський етюд» (1998) поки що яскравими фарбами зринає якісно новий сюжет: необроблені, розтріскані від спеки пустельні пагорби Буджака, якими закінчується Центральномолдавська Кодрянська височина в Арцизькому районі Одеської області. Контрастний колір – жовто-пісочний (земля) і насичено-блакитний

(небо) надають пейзажу виразності, а самотнє напівголене дерево засвідчує безлюдний характер місцевості.

П. Баламаджі, «Бессарабський етюд», 1998

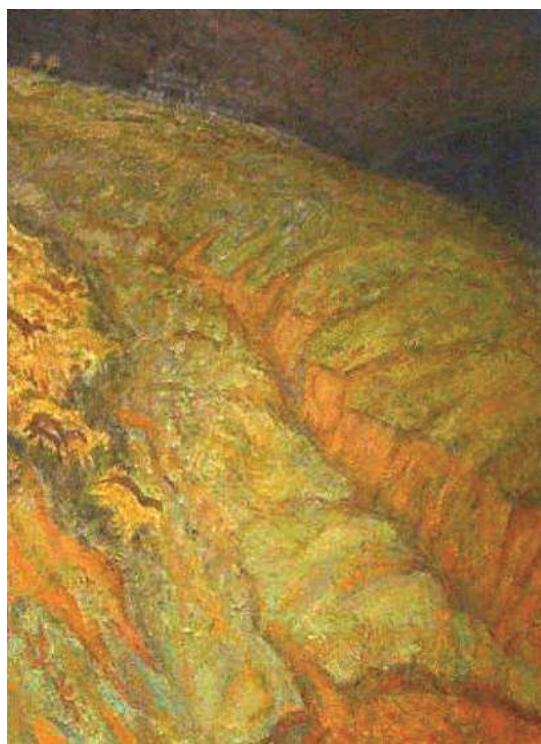

П. Баламаджі, «Бессарабська земля», 2015

Позбавлена багатства рослинності, розпалена сонцем земля Буджака стане провідним мотивом подальшої творчості. В наступних картинах цього циклу П. Баламаджі обирає ракурс зображення ситуації надвечір'я, нічного часу, завершення людської діяльності. В триптиху «Бессарабський вечір» (2005) представлено повернення стада з полів у нічне село («Стадо іде»); самотній сарай з перекошеною огорожею і курками на гілках фантазмагоричного дерева, що засинають («Останній промінь»); покинуту стару кошару й спалену кулібу як печальне свідчення завершеності активності («Стара кошара»). Колір неба й пустельного яру тепер не контрастує, а прописується майже однаково («Бессарабська земля», 2015); отара овець, що спустилася до джерела вгамувати спрагу, не може його знайти, адже воно пересохло під час літньої спеки («На водопої», 2012). На полотні «Весна» (2014), зображеному в болотно-теракотовій кольоровій гамі, дві жінки самотньо обробляють пустельну землю. Незважаючи на песимістичне забарвлення, настрої засинання й упокорення, що підсилено затемненою теракотовою колірною гамою, бессарабські мотиви П. Баламаджі останніх років несуть життєстверджувальне послання. Кошари як явище сезонне відроджуються навесні, на що натякає їх зображення у формі яйця як зародку майбутнього життя. Ракурс «з гори» дозволяє митцеві створити настрої споглядання й перспективного бачення.

П. Баламаджі, «Бессарабська земля», 2015

П. Баламаджі, «На водопаї», 2012

На позитив автора надихає культура й традиції бессарабських болгар, зокрема й народна пісенна творчість. Під впливом рядків фольклорної пісні про дівчину в очікуванні своєї пари народився сюжет картини «Пісня» (2003). Мотив «пари», яку має все живе (два голуби, вівця й баран) та неживе (два вінки дому), пронизує сюжет полотна, однак дівчина, як і в пісні, ще залишається самотньою, очікуючи свого судженого біля воріт.

На початку 2000-х років П. Баламаджі оволодів новою для нього технікою вітражного та мозаїчного мистецтва, працюючи разом із художниками-монументалістами. Йому належить розробка і виконання надбрамної мозаїки Архангела Архістратига, яка була виконана під час реставраційних робіт у старовинній церкві Архангела Михаїла (1720) у с. Полонки Чернігівської області, розбудованій у стилі українського «козацького» бароко. Вітраж «Благословіння» (1997) в посольстві Республіка Болгарія у Києві також належить П. Баламаджі.

Впродовж 2009-2010 рр. митець працював над створенням мозаїки «Успіння» для церкви в рідному с. Делени, яку встиг закінчити до свята Успіння Пресвятої Богородиці. Художник самостійно розробив проект та ескізи мозаїки, для чого ретельно вивчав новозавітний канон і специфіку монументального мистецтва. В центрі панно зображено Божу матір на смертному орді, над нею виситься Ісус, який приймає її душу як новонароджену для життя небесного. Небеса радіють, ангели співають, а земні люди оплакують свою втрату.

Працювати над створенням мозаїки Успіння Божої матері митцеві допомагали дружина Валентина та син Іван. Його дочка Ганна Харченко-

Баламаджі також успадкувала художній талант батька й стала професійним художником. Їй належать графічні ілюстрації до збірки болгарських народних казок «Късметливата Неда» (2013), записаних на початку 1990-х років у болгарських селах Бессарабії подружжям Івана та Ельзи Стоянових – професорів Київського славістичного університету.

П. Баламаджі, надбрамна мозаїка «Успіння Божої матері»,
храм Успіння Богородиці, с. Делени Одеської обл., 2010

Художні образи П. Баламаджі як справжні архетипи – первісні моделі досвіду, що акумулюють багатомісячну культурну практику і зберігаються у колективному підсвідомому локальної спільноти, домінують у мисленні носіїв певних цінностей і, за умови ефективного художнього втілення, викликають глибоку й міцну реакцію у глядача.

Художній світ Павла Македонського

Павло Македонський

Павло Македонський народився в 1967 р. у с. Суворове Ізмаїльського району Одеської області. Закінчив художньо-графічний факультет Південноукраїнського педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського (1994), член Національної спілки художників України (2008). Перша персональна виставка митця відбулася у стінах alma mater, де він залишився працювати викладачем живопису (1994-1998).

Активний учасник районних, обласних та міжнародних виставок з 1994 року, зокрема виставок художників-болгар від Одеського обласного болгарського товариства та Музею Західноєвропейського мистецтва (Одеса, 1994, 1995, 1997). Має персональні виставки в Ізмаїльській картинній галереї (1995, 2008, 2013), Муніципальному музеї колекцій О. В. Блещунова (1995), Історико-краєзнавчому музеї Придунав'я (Ізмаїл, 2016). Приймає участь у реставруванні храмів України, за що нагороджений орденом Почаївської ікони Божої матері (2014).

Увага до дрібних деталей та поетика буденного є провідними мотивами творчості П. Македонського. Серед приємних дитячих спогадів художника – радість від отримання великої пачки фломастерів, які мати подарувала маленькому захворілому сину, щоб скрасити його перебування у лікарні. Палітра, якою сьогодні користується Павло, нагадує яскраві кольори тих фломастерів з далекого дитинства. Наче чарівною палицею живописець змушує засяяти різнокольоровими барвами пейзажі Буджака, Наддніпрянщини, Закарпаття, Кавказу, заблистіти екстер'єр нічим не примітного дворика рибацького селища, розквітати буйними фарбами топінамбур і звичайний городні рослини.

Використання яскравої колірної гами допомагає П. Македонському передати особливий енергетичний настрій картини, викликати динамічну реакцію, сформувані специфічний психологічний стан у глядача: емоційне піднесення, захват. Його натюрморти концептуально виразні, деяким з них властиве несподіване художнє рішення – поєднання вінтажної естетики з контрастно насиченою колірною гамою.

П. Македонський, «Сонячний день», 2008 (ліворуч)
П. Македонський, «Натюрморт з синім підносом»,
2016 (праворуч)

Багато подорожуючи з етюдником в руках, П. Македонський залишає свої враження на численних полотнах. В його пейзажах завжди багато сонця, птахів, розмови з природою і позитиву. Пробуджена природа навесні, літні і зимові Карпати, поетичні Вілковські єрики, Ізмаїльські вулиці, – все зазвичай купається у сонячному проміні художнього бачення митця. Навіть у циклі «Зимові Карпати» через затягнуте, «низьке» небо якимсь чудом пробивається сонячне проміння. Ультрамариновий колір в пейзажах надає їм фантастичного забарвлення та емоційної домінанти.

П. Македонський, «Вишня заквітає», 2009
(ліворуч)
П. Македонський, «Шаян» (праворуч), 2013

П. Македонський, як бессарабський Ван Гог, пише у техніці імпасто. Нанесення крупних, важких мазків нерозрідженими фарбами допомагає досягти виразних ефектів, створити крихітні області затемнення і візуальні ілюзії, додати рельєфу, досягти фізичного відчуття об'єму в багатотекстурованій і майже тривимірній поверхні полотна.

П. Македонський, «Покровський собор», 2012

Серія етюдів була написана живописцем в Свято-Різдво Богородичному жіночому монастирі, розташованому біля с. Олександрівка Болградського району Одеської області на мальовничих пагорбах буджакського степу. Укритий від мирських пристрастей, він знаходиться далеко від провінційних регіональних центрів, а останні три кілометри до нього веде лише ґрунтова дорога. З пагорба відкривається ідилічна картина оброблених виноградників, овець, що мирно пасуться на березі невеликого озера, доглянутих монастирських городів. Три величні кам'яні храми, значна кількість святих мощів найвідоміших великомучеників світу, благочестя послушок та ідилічні пейзажі викликають у паломників особливий стан душі. Настрій спокою, спо-

глядання, заспокоєння викликають полотна П. Македонського, створені у цьому неймовірно зарядженому святому місці. Для передачі його енергетики митець використовує пастельні відтінки у сонячному антуражі.

П. Македонський, «Олександрівський монастир», 2015

Яскраві фарби полотен Павла Македонського відривають від буденності, запрошуючи поринути в оптимістичний кольоровий світ його пейзажів і творчих композицій, побачити красу у прозаїчних речах.

In memoriam:

Загальнолюдське й етнонаціональне у творчій спадщині Петра Чакіра

*Художник наче музикант, примушує кожну картину співати,
і, як диригент, об'єднує усі голоси в єдиний хор,
усі звуки – в єдину чарівну мелодію – в пісню про наш край.
Його картини несуть тепло, добро, позитивну енергетику,
що універсальним чином впливає на людину, вони лікують
й змушують забути про погане.*

Василь Глух*

Петро Чакір, «Автопортрет», 1983

Петро Чакір (1931-2012) – високообдарований графік, живописець, емальєр, аквареліст, монументаліст, – залишив глибокий слід в історії образотворчого мистецтва. П. Чакір є засновником школи акварелі на півдні Одеської області, був першим і єдиним емальєром у регіоні, його твори високо цінувалися та були закуплені провідними музеями Європи. Як людина, він запам'ятався своїм високим рівнем культури і духовності, працьовитістю, благодійністю, відданістю ідеї розвитку образотворчого мистецтва в Ізмаїлі та регіоні. Митець належить до відомого роду Чакірів, в якому було понад двадцять священнослужителів. Бессарабські Чакіри переселилися з Болгарії (с. Шапло). Вони відомі як просвітителі й благодійники, що відкривали за свій кошт школи, підвищували грамотність і культуру

місцевого населення. Михайло Чакір (1861-1938) увійшов в історію Бессарабії як перший перекладач Євангелія та інших богослужбових книг гагаузькою мовою, укладач гагаузько-румунського та російсько-молдавського словника, автор етнографічних праць «Історія бессарабських гагаузів» (1934), «Весільний обряд гагаузів» (1936).

Петро Чакір народився в с. Котловина Ренійського району Одеської області. Закінчив відділення рисунку та живопису Московського заочного університету мистецтв (1963) та Одеський педагогічний інститут ім. К. Д. Ушинського (1969). В історії регіонального мистецтва Петро Петрович був першим у всіх відношеннях: першим став членом Співки художників СРСР (1980), а в 2009 р. – першим художником Буджака, який отримав почесне звання Заслуженого художника України.

* Глух В. Мастер // Собеседник Измаила от 9.06.2001.

Трудову діяльність П. Чакір розпочав у 1949 р. секретарем сільської ради, потім була служба в армії в льотних військах Ленінграду (1950-1953), після якої він працевлаштувався вчителем малювання в Котловинську школу. В 1967 році родина Чакір переїхала до Ізмаїла. Паралельно з роботою в ізмаїльській школі № 15 ім. Христо Ботєва, Петро Чакір працює художником-оформлювачем в Одеському відділенні художнього фонду, де отримує вищу категорію як фахівець. З початку 1960-х років він стає активним учасником міських, обласних, республіканських і всесоюзних виставок, на яких отримує відзнаки. Серед них найбільш престижні: диплом Міністерства культури СРСР (1980), диплом Міністерства культури України (1981), диплом ордена Леніна Союзу художників СРСР (1982), диплом Союзу художників СРСР за активну виставкову діяльність (1983), диплом Союзу художників СРСР за популяризацію мистецтва за кордоном (1985), диплом і премію за участь у міжнародній виставці, присвяченій 2000-річчю Різдва Христова.

Високу художню майстерність П. Чакіра раннього періоду демонструє серія акварелей «Котловина», «Земля Придунайська», в яких наявна імпресіоністична легкість і метафоричність. На фоні романтичного пейзажу прикордонного Ренійського району Буджака, що примикає до Дунайського біосферного заповідника, – працюючі в полі люди нагадують лелек, які граціозно займаються своїми справами на передньому плані полотна.

П. Чакір, «Котловина», 1965

П. Чакір, «Ранок на кордоні», 1973

З 1979 р. П. Чакір постійно проводить персональні виставки в Україні та за кордоном: Кишиневі-Бельцах-Бендерах (1980), Констанці й Тульчі (1980), Братиславі (1987), Будапешті й Кечкеметі (1990); в Центрі Болгарської культури в Одесі (2009), галереї «НЕФ» Києво-Печерської Лаври у Києві (2007).

Твори митця підкорюють розмаїттям жанрів і техніки виконання. Віддаючи данину плакатній естетиці та соцреалізму як монополю панівному за радянських часів напряду («Атрибути стройотрядівця» (1973), «Ізмаїл розбудовується» (1976), «Нічна зміна. Консервний завод» (1975), «Ізмаїл. Новий район. Вул. Клушина розбудовується» (1976)), П. Чакір одночасно створював

вишукані імпресіоністичні пейзажі та натюрморти («Карпати» (1976), «Берези» (1976), «Зоря» (1981) тощо). У деяких композиціях, побудованих на соцреалістичній естетиці (для якої важливий масштаб, епічність, статичність, поетика гігантських розбудов, футуристичний вектор) митець спромігся поєднати непокдані стилістичні засоби, як-от: надати повітряні характеристики монументальним речам. Художник пом'якшує візуальний тиск і статику будівництв-гігантів умовними хвилями, які мають ефект відблиску води, що «розмиває» і гармонізує індустріальний пафос сюжету:

П. Чакір, «Іллічівський порт», 1980

П. Чакір, «Блакитний ланцюг», 1975

П. Чакір майстерно виявив себе в жанрі портрету. До 45-річчя святкування перемоги в Другій світовій війні він створив серію портретів ветеранів, яких запрошував до своєї майстерні. Серед них: Іван Лисицький, Василь Мазикін, Єгор Слесарєв, Олександр Крещенко, голова ради ветеранів Галина Бочкарьова. Серед багатьох інших – перший комендант Ізмаїла Антон Бахмач, учасника оборони Ізмаїла, лейтенант медичної служби Валентина Захарова. Портрети П. Чакіра майстерно виражають індивідуальність особистостей, передають їх внутрішній світ, характер, унікальні риси. Портрети ветеранів експонувалися на Республіканській та Всесоюзній виставках, присвяченій Великій Вітчизняній війні «Речі розповідають» (1985). Значна частина портретів була закуплена Союзом художників України та Міністерством культури України.

П. Чакір зображав як передовиків виробництва (доярку О. І. Новак, пташницю В.І. Могила) в класичній реалістичній манері, так і оспівував красу

жіночого тіла у вишуканих портретах, віртуозно виконаних у техніці малюнка з натури за допомогою сангіни (серія «Оголена»), які мають художню привабливість завдяки м'якості матеріалу, живій і природній фактурі теракотової гами. «Жінка у живописі Петра Петровича піднесена і земна, явь, мрія, божество і натхнення. Художник милується нею захоплено і трепетно, песить поглядом і ніжним дотиком пензля вводить її у безсмертя», – так за підписом колективу редакції газети «Собеседник Измаила» поетично й захоплено охарактеризовано Петра Чакіра як портретиста⁸.

Як художник за покликанням, П. Чакір постійно знаходився у творчому пошуку. Він з дитинства не випускав олівець з рук, постійно прагнув зафіксувати кожний момент буденного життя, створюючи художні замальовки під час перерв у роботі та домашніх справах і залишив кілька тисяч графічних ескізів. Сюжетами його акварелей стали вчителю, що повертаються додому зі школи; діти на санках у морозний зимовий день; натюрморти, міські пейзажі Ізмаїла.

П. Чакір, «Шпиталь м. Ізмаїл», 1978

П. Чакір, «Сільхозтехнікум», 1978

Природа завжди була головною героїнею сюжетів його творів: пейзажі, квіти, фрукти. «Ці символи простої радості буття, – пише мистецтвознавець Тіна Арсенєва, – чудові самі по собі, одухотворяючим пензлем Петра Петровича Чакіра перетворені на чарівні, загадкові картини «іншого світу». Такого світу, який приманює дитину крізь ранковий туман – обіцянкою. Чим же ж і відтворити всякого роду тумани і мрії, як не акварельними фарбами, з їх непередбачуваністю! Керувати текучістю води – а це «свята святих» акварельного живопису, як і не замузнена прозорість цієї різнокольорової води, – може лише майстер, здатний до суворої самодисципліни і самоконтролю. Акварелі П. П. Чакіра – це димка, мла, природна вологість пелюсток хризантеми, чашечки конвалії... Ніякого «відкритого», різкого кольору, ні-

⁸ Юность зрелости // Собеседник Измаила от 09.06.2001.

яких енергійних кольорових виплесків: колірні суміші вбачаються монохромними, а насправді досить складні й багаті у своїй витонченій стриманості»⁹.

Кольорові ілюстрації праць П. Чакіра були опубліковані в журналах «Образотворче мистецтво» (1977, № 1), «Радянська жінка» (1979), «Україна» (1982), Одеському журналі «Пасаж» (2001). Роботи П. Чакіра зберігаються у музеях Угорщини, Словаччини, Румунії, Болгарії, Австрії, Канади, Молдови, Росії та України та приватних колекціях різних країн світу.

Петро Чакір, «Оксана», 1999

Перлиною майстерності П. Чакіра як аквареліста став портрет «Оксана». Виконаний у ніжній біло-блакитній гамі на складному сіро-му фоні, портрет дівчини має особливу пластичну виразність завдяки поєднанню твердості малюнка з тонким відчуттям ліній і кольорних акцентів. Естетичну насолоду дарують майстерно прописані досконалі риси обличчя героїні, її вишуканий романтичний образ.

В 1987 р. П. Чакір отримав запрошення на участь у міжнародному симпозіумі з гарячої емалі в м. Кечкемет (Угорщина), після чого розпочався новий етап його творчості. Їдучи на нього вперше, Петро Петрович замислився над сюжетами, що можуть лягти в основу творчих композицій у техніці покриття гарячою емаллю на сталі. І вирішив звернутися до своїх національних джерел – багатой на

традиції, самобутньої гагаузької культури. Цей вибір обумовив успіх творчих композицій митця на симпозіумі, а художні сюжети з традиційної культури бессарабських гагаузів (побутові сцени, весілля, святкові і поминальні дні, персонажі народних легенд тощо) надавали художнику сил впоратися зі складнощами оволодіння новою для нього технікою.

Композиції на емалі П. Чакіра користувалися неабияким попитом, оскільки у них була вкладена душа майстра і відображався духовний світ його народу, який, за визначенням організаторів заходу, багато в чому перегукувався з традиціями угорців. Запрошення на симпозіум П. Чакір отримував

⁹ Арсеньева Т. Краски, в которых нет лукавства // «Вечерняя Одесса», від 23.11.2000. – С. 3.

щорічно впродовж двадцяти років і створив за цей період понад трьохсот творчих композицій у техніці гарячої емалі на сталі, що передбачає нанесення пофарбованої оксидами металів пастою маси на спеціально оброблену поверхню та випалювання, в результаті чого з'являється склоподібний кольоровий шар. Перелік та ілюстрації праць П. Чакіра містяться у щорічних каталогах «Zománc», укладених за результатами заходів. В Угорщині ім'я П. Чакіра стало візитівкою Ізмаїла і завдяки йому наше місто з багатою історією і традицією стало відомим в усьому світі.

П. Чакір, «Бессарабський весільний танок», 1995

Одним із постійних героїв його творів на емалі став герой гагаузьких народних пісень пастух Оглан. Дослідниця гагаузького фольклору Є.Н. Квіленкова стверджує, що присвячені цьому герою пісні є символом етнічної свідомості молдавських гагаузів, адже навіть у гімні АТО Гагаузії є рядок, в якому згадується цей персонаж: «*Безкінечно співали пісню «Оглан»*». Крім цього, «вони залишаються одними з найбільш відомих та розповсюджених ліричних творів у фольклорі тюркомовних народів Балканського півострова»¹⁰.

Найбільша кількість варіантів пісні про Оглана дослідницею зафіксована у гагаузів Молдови (Чадир-Лунгський, Комратський та Вулканештський р-ни). Так, за висновками Є.Н. Квіленкової, Оглан є головним героєм серії жартівливих ліричних пісень про «чудового», «блискучого» пастуха, який стає загальним іменем вправного юнака, хлопця, парубка. Його атрибутами є посох з оріхового дерева, жовті черевики, люлька; його дім запилений, що є предметом клопоту для його дівчини, яка в'яже для нього зі свого волосся ковдру, а він піклується про коштовні подарунки для неї¹¹.

¹⁰ Квіленкова Е.Н. Гагаузький песенний фольклор – «граматика життя». – Кишинев: Академія наук Молдови. – С. 324.

¹¹ Там само. – С. 324-336.

П. Чакір, «Замислився», 1991 (ліворуч)
П. Чакір, «Повернення Оглана», 1995 (праворуч)

В одній з його поїздок на симпозіум емальєрів у Кечкемет, річкове судно проходило по Дунаю через Югославію, де на той час йшли воєнні дії. Жахливим свідченням війни, яке побачив Петро Чакір з вікна, було понівечене вибухом розп'яття Христа як крик і біль братнього слов'янського народу. Так народився сюжет картини «Розп'яття», яка отримала друге місце на Одеському міжнародному конкурсі «2000 років під зіркою Віфлеєма» (2000). Глибоким гуманізмом проникнута композиція П. Чакіра «Спасіння ягня», на якій хазяїн серед ночі рятує від морозів малечу і забирає його з хліва у дім. Окреме місце в спадщині митця посідають композиції, в яких відображені його дитячі спогади. Це побутові сцени, пов'язані з виготовленням взуття, ткацтвом, скромна домашня вечерея. На одній із них зображено його родину («Моя родина»), в якій було троє синів.

В основу сюжету композиції «Зустріч» лягла реальна сімейна історія одруження батьків П. Чакіра – Петра і Параскеви. Петро Костянтинівич буквально викрав юну Параскеву на вулиці під час її походу за водою до колодязя, закинув на плече і запер у себе вдома. Зниклу дівчину швидко знайшла мати і після переговорів з майбутніми родичами порадила дочці погодитися на весілля. Шлюб був щасливий і заможний: батьки жили у коханні та злагоді. Параскева стала неабиякою майстринею і виготовляла вишукані вироби з пряжі: одяг, скатертини, серветки тощо.

Не менш романтичною була перша зустріч Петра Петровича зі своєю майбутньою дружиною Антоніною. Уродженка м. Мелітопіль, вона закінчила Білгород-Дністровське педагогічне училище та філологічний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова з дипломом з відзнакою та потрапила працювати вчителькою в с. Котловина за направленням. Антоніна пригадує, що обрала це нікому не відоме село са-

мостійно на інтуїтивному переконанні, що там вона зустрине свою долю. Зустріч з П. Чакіром відбулася взимку, юнак щойно повернувся зі служби з армії. Проходячи неподалік від двора гуртожитку для вчителів, він побачив молоду тендітну дівчину, яка, рубаючи у дворі дрова для опалення помешкання, встромила сокиру в пень і безуспішно намагалася її витягнути. П. Чакір зняв шинель і наколов для симпатичної вчительки достатню кількість дров, а вже через два місяці закохані зіграли весілля. Як вчителька російської мови і літератури, Антоніна мала талант володіння мистецтвом слова. Вона стала для чоловіка люблячою дружиною, одноступцем, авторитетним критиком, надійним другом і матір'ю двох талановитих дочок – Алли та Лариси, які успадкували від батька художній талант і стали професійними художницями, членами Національної спілки художників України, активними учасницями всеукраїнських і міжнародних виставок, праці яких знаходяться у приватних колекціях багатьох країн світу.

П. Чакір, «Моя родина», 2000

П. Чакір, «Зустріч», 1998

Багато полотен Алли Чакір-Гриценко мають глибокий релігійно-духовний і філософський зміст. Їх сюжети змушують замислитися над категоріями душі і тіла, земного і небесного, святого і грішного («Радість польоту та печаль присутності», «Благовіст», «Букет Клімту»). Завдяки глибині ідей і значущості образів живопис Алли Петрівни запам'ятовується надовго. Їй також належить портрет блаженнішого Володимира, митрополита Київського і всієї України, який перебував у його резиденції. Династію художників в родині Чакір продовжив син Алли – Роман Недопака (нар. 1986). Він закінчив Київську художню школу (2002) та Київську художню академію ім. Т.Г. Шевченка (2010) та є учасником численних всеукраїнських та закордонних виставок.

Творчі композиції Лариси Чакір-Узун проникнуті глибоким філософським змістом, несуть позитивний емоційний заряд завдяки символічній художній інтерпретації вічних цінностей. Характерною особливістю полотен Ла-

риси Чакір, зокрема серії «Смак гранату», є відчутний присмак далекого, казкового Сходу з його тонкощами, таємницями, скарбами. Про нього нагадують вишукані глечики, а також розміщені у фантастичних пейзажах ретельно промальованої композиційної перспективи приховані образи, які викликають в уяві героїв персидських казок та ліричні пісні про Лейлу та Меджнуна. Образ гранату в інтерпретації Л. Чакір-Узун стає не просто символом кохання, він набуває ознак гарячої східної пристрасті. У 2007 р. Асоціацією болгар України було опубліковано вітальну листівку, ілюстровану картиною Лариси Петрівни. На ній зображено молоду вагітну жінку та її маленьку дитину на фоні польових квітів як символ краси і вічності буття.

А. Чакір-Грищенко, «Радість польоту та печаль присутності», 2008

Л. Чакір-Узун, «Смак гранату», 2010

Традицією родини Чакір стало влаштування сімейних виставок. Одна із них відбулася 2007 р. в Центрі Національних культур (Одеса) під елегантною назвою «ПАРЛЕ», що звучить як фр. «parlez» – «ви кажете», а насправді є аббревіатурою імен учасників: Петро, Алла, Роман, Лариса, Єлизавета. Останньому учасникові – Лізі Чакір на момент відкриття виставки виконалося три роки. Від правнучки Петра Петровича (внучки Лариси), був представлений зворушливий малюнок під назвою «Моя родина». Код династії Чакірів, – вважає критик Єлизавета Сілецька, – полягає в тому, що «мистецтво починається в кожному новому її поколінні по-новому, народжуються нові індивідуальності зі своїм особливим поглядом на світ»¹².

¹² Сілецька Є. Код династії Чакірів // Одеські вісті. – № 3 (3561) від 13.01.2007. – С. 6.

Петро Чакір багато зробив для розвитку образотворчого мистецтва у місті та регіоні: багато років керував безкоштовною художньою студією для обдарованих дітей. Він був мудрим і чутким учителем, наставником за покликанням і виховав не одне покоління учнів, нині відомих не тільки в Україні, але й за кордоном.

За його клопотанням 21 вересня 1991 р. міськвиконком виділив Будинок художника для майстрів пензля, які об'єдналися в Союз художників Ізмаїла. Заслугою Петра Чакіра є створення Ізмаїльської міської організації Національної спілки художників України, яка була зареєстрована у 2008 р.

У 2012 році Петро Чакір посмертно отримав звання «Почесного громадянина м. Ізмаїл». З 2014 року під керівництвом Івана Шишмана проводиться щорічний пленер імені Петра Чакіра в селах Бессарабії (Котловина, Олександрівка, Стара Некрасівка, Нагорне) студентами Одеської національної академії архітектури та будівництва, який закінчується літньою експрес-виставкою етюдів в Ізмаїльській картинній галереї.

У 2016 році іменем Петра Чакіра названа вулиця м. Ізмаїл. На одному з будинків на проспекті Миру ізмаїльчани і сьогодні можуть бачити виконану П. Чакіром одинадцятиметрову мозаїку із зображенням дівчини, яка проводить моряка.

ХУДОЖНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ БЕССАРАБСЬКИХ БОЛГАР В УКРАЇНСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПОЛІ

Образотворче мистецтво в Українському Придунав'ї (Іван Пастир)

Південно-Західна частина Одеської області має багато назв: Бессарабія, Буджак, Придунав'я, Ізмаїльщина... Протягом життя багатьох поколінь на цьому просторі здійснено перехід від напівпустельного пейзажу до густонаселеного квітучого оазису. Переселенці Придунайського краю, втративши безпосередній зв'язок з ядром свого етносу, опинилися на узбіччі розвитку національних культур, традицій, науки, мистецтва і спорту. Доводилося все починати з нуля. Разом з тим тут «зріднилися» традиції різних епох, представлені справжньою мозаїкою багатьох народів. Кожен з народів, які прийшли в цю західну частину Південної України, привніс свої навички та вміння. Згодом виник загальний регіональний варіант культури, в якому знайшлося місце кожному з народів. При цьому будь-який з них зберіг і примножив свою власну культурну практику.

Дослідники становлення Дунай-Дністровського межиріччя (Верховцева І.Г., Грек І.Ф., Державін Н.С., Дзиговський О.М., Дізанова А.В., Квілінкова Є.Н., Кіссе А.І., Лебеденко О.М., Свинын П.П., Скальковський А.О., Станко В.Н., Маркова Л.В., Мещерюк І.І., Паламарчук С.В., Пригарін О.А., Русев М. Д., Тодоров В.І., Тунманн І.Є., Тичина А.К., Циганенко Л.Ф., Шевчук Т.С., Червенков М.М., Шабашов А.В.) пов'язують регіональну своєрідність з історичними подіями, які знайшли відображення у співіснуванні різних етносів.

За спостереженнями дослідників, до загальних тенденцій в розвитку населення Буджака слід віднести поліетнічність (або мультикультурність) як основу функціонування традицій. Це своєрідне «перехрестя», на якому зустрічаються і співіснують різні варіанти етнічного досвіду. В історичній динаміці проявляються: *імітаційність* (схожість Буджака відразу з кількома історико-етнографічними областями культур між собою і, одночасно, з «материнськими» культурами попередніх місць проживання); *креолізація* (еклектична інтеграція різних традицій, на основі яких синтезуються інновації, що сприймаються як «свої»); *космополітичність* (синхронна орієнтація на ряд зовнішніх культурних полів-ареалів, *екстравертна спрямованість і романтичний зв'язок* з історичними батьківщинами різних народів) й ін. Таким чином, формується своєрідний «міст» між цивілізаціями і культурами, який набуває ознак стабільності. Це є хрестоматійним прикладом розвитку прикордонного регіону, специфіка якого породжена не тільки жорстким протистоянням, скільки органічною взаємодією традицій рідних народів¹³.

¹³ Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины / Ред. А.И. Кисее, А.А. Пригарин, В.Н. Станко. – Одесса-Измаил : СМІЛ, 2014. – 744 с.

Розвиток культури і освіти в Придунайському краї відбувався неоднорідно, маючи при цьому свою специфіку. Особливості їх становлення визначаються поліетнічним складом жителів регіону. Однак фактична денационалізація населення регіону негативно позначилася на його розвитку етнічних традицій і народної творчості. Культура, традиції, релігія – це ті аспекти буття, які в певній мірі продовжували функціонувати автоматично. В силу обставин, що склалися, з духовного життя переселенців були викреслені такі види мистецтва, як монументальний живопис, інші види образотворчого мистецтва, музика, театр й ін. Самоосвіта, як і культура в широкому сенсі слова вимагали державної стратегії. Тому актуалізується, з одного боку, проблема освіти й розробки стратегії пристосування освітніх установ до нових умов глобалізації, а з іншого – спектр питань, безпосередньо пов'язаний з розвитком регіональних систем культури і релігії.

В даному контексті доцільно розглянути не тільки освітні, економічні, культурні та релігійні потреби Українського Придунав'я, але й вивчення специфічних закономірностей конкретних освітніх чи культурних установ, які особливо впливають на соціально-культурний розвиток образотворчого мистецтва краю.

В кінці XIX століття центром образотворчого мистецтва Південної України, що вплинуло і на Бессарабію, стає місто Одеса. Серед художників Одеси виділялися І. Похитонов, Г. Головка, М. Околович, Г. Лодиженський, С. Гороневич, О. Попов та інші. У 1889 році було засновано товариство «Південноросійських художників в Одесі». Його метою було прагнення відокремитися від москвичів: створити товариство українських передвижників, які б виставлялися виключно на Україні. Журнал «Киевская старина» був присвячений дослідженням «південноросійської історії». Основоположником одеського товариства «південноросійських художників» був відомий український талановитий артист, художник Л. Скадовський (1846-1892), близький приятель А. Русова¹⁴. Після смерті Л. Скадовського це товариство, незважаючи на всілякі перепони і заборони, функціонувало до жовтневого перевороту.

Вагомий внесок у розвиток образотворчого мистецтва краю вніс академік Н. П. Кондаков (1844-1925). Як завідувач кафедри теорії та історії витончених мистецтв Новоросійського (Одеського) університету, він організував клас малюнку, зібрав велику колекцію західного і східного мистецтва та реорганізував у 1919 р Одеське художнє училище в Академію витончених мистецтв¹⁵. Традиції попередників зберігають художники сучасної Ізмаїльщини, об'єднані в Спілці художників Ізмаїла, Ізмаїльській міській організації Національної спілки художників України, Спілці дизайнерів України тощо.

Творче життя в місті почало функціонувати з кінця 1960-х років, коли в кінотеатрах «Перемога» і «Україна», Будинку культури ім. Т. Г. Шевченка

¹⁴ *Украинская культура*: Лекции под ред. Д. Антоновича. – Київ: Либідь. – С. 341.

¹⁵ *Шевелев С.* Забытый портрет академика Н. Кондакова // *Художник*. № 3. – С. 57-58.

були організовані перші творчі виставки, активними учасниками яких були Л. Лепинська, Ф. Константинов, В. Манчук, П. Чакір, М. Булигін, брати Криуленки, М. Недопака, Ю. Мельник, Ю. Макєєв, І. Аллес, В. Костиков, М. Короленко, Н. Сіготина, П. Поповиченко. Пізніше художні виставки в Ізмаїлі стали регулярними.

До художньої творчості в місті поступово залучалися школярі: у Палаці піонерів працював гурток образотворчого мистецтва, яким керував Ф. Л. Константинов; з 1973 року при Будинку культури ім. Т. Г. Шевченка функціонувала образотворча студія під керівництвом Е.С. Фурдуй, а з 1974 року – дитяча художня школа.

У 1974 р. в місті був відкритий виставковий зал при музеї О. В. Суворова, а в 1987 р. завдяки старанням Е. М. Євдокимової була створена філія Одеського художнього музею під назвою «Картинна галерея», яку вона очолила. В 1994 р. філію отримала статус Обласного центру естетичного виховання, в колекції якого налічується близько 5000 художніх творів. З метою об'єднання творчих сил, обміну творчим досвідом було створено Будинок художників міста Ізмаїла. Говорячи про художників Ізмаїльщини, що відбивають у своїй творчості національний колорит поліетнічного населення краю, не можна не згадати про внесок в розвиток образотворчого мистецтва таких авторів, як П. Чакір, Є. Сичова, В. Дудник, В. Красний, В. Семенов, Н. Терпан, Н. Яценко, М. Довгаль, С. Ушаков, О. Тилилим, І. Коцофляк, Т. Поповиченко, В. Павлушин, П. Македонський, Р. Кобзаренко, Г. Сапунжі, К. Лемешева.

Особливе місце в збереженні і розвитку школи живопису Придунав'я відведено колективу кафедри образотворчого мистецтва, основною метою якого є залучення обдарованої молоді до оволодіння основ мистецької освіти, пропагування та застосування образотворчого мистецтва в процесі пошуку шляхів формування нової духовної реальності. У цьому плані робота активно ведеться з 1988 року, коли з'явилося відділення образотворчого мистецтва. Вона передбачає діяльність творчих і проблемних груп, участь студентів в творчих виставках професійних художників різного рівня (зокрема «Мальовнича Україна»), написання мальовничих дипломів, організацію дитячих образотворчих виставок і конкурсів. «Діти Бессарабії» – традиційна виставка, яка не тільки дала потужний імпульс дитячій творчості, але й об'єднала керівників, учителів мистецьких, загальноосвітніх шкіл та студій всього півдня України.

На кафедрі працюють член Спілки дизайнерів України, кандидат педагогічних наук, доцент Пастир І.В., два Заслужених художники України, члени ІМО НСХУ доцент Кара О. Д. та старший викладач Шишман І. І., старший викладач і член ІМО НСХУ Кореньок В. В., роботи яких відомі не тільки в Україні, але й за кордоном. Молоді викладачі відділення захистили кандидатські дисертації (О. В. Сорока, О.О. Біла, О.С. Макарова, О.Г. Колоянова, О. В. Даценко, О.М. Хращевська), інші підвищують свою майстерність в магістратурі або аспірантурі (Г. С. Паньків, О. В. Савастру, І.В. Балан, Т.П. Казмірук, Т. С. Маслова, В. Г. Заставний). Необхідно відзначити, що деякі ви-

пускники образотворчого відділення продовжили своє навчання не тільки в аспірантурі, а й в художніх вузах України та Болгарії. Багато випускників стали членами спілок художників або дизайнерів Ізмаїла та України.

Роботи викладачів і студентів розкривають естетику народної культури, яка одухотворяє природу нашого краю. Разом з тим творчість кожного своєрідна й індивідуальна. І.І. Шишман – художник, який філософськи трансформує оточуючий світ, намагається проникнути за межі земних відчуттів. Його монументальні полотна «Явлення таїнств», «Останній сон» говорять самі за себе. Твори художника породжують відчуття причетності до безпосередньо болгарських етнічних джерел. Найсильніший енергетичний заряд, який дає йому земля Бессарабії, для нього святий і ні з чим незрівняний. Одним з останніх символів, що з'явилися в творчості Івана Івановича, є виноградна лоза – уособлення людської душі (триптих «Великодні таїнства»):

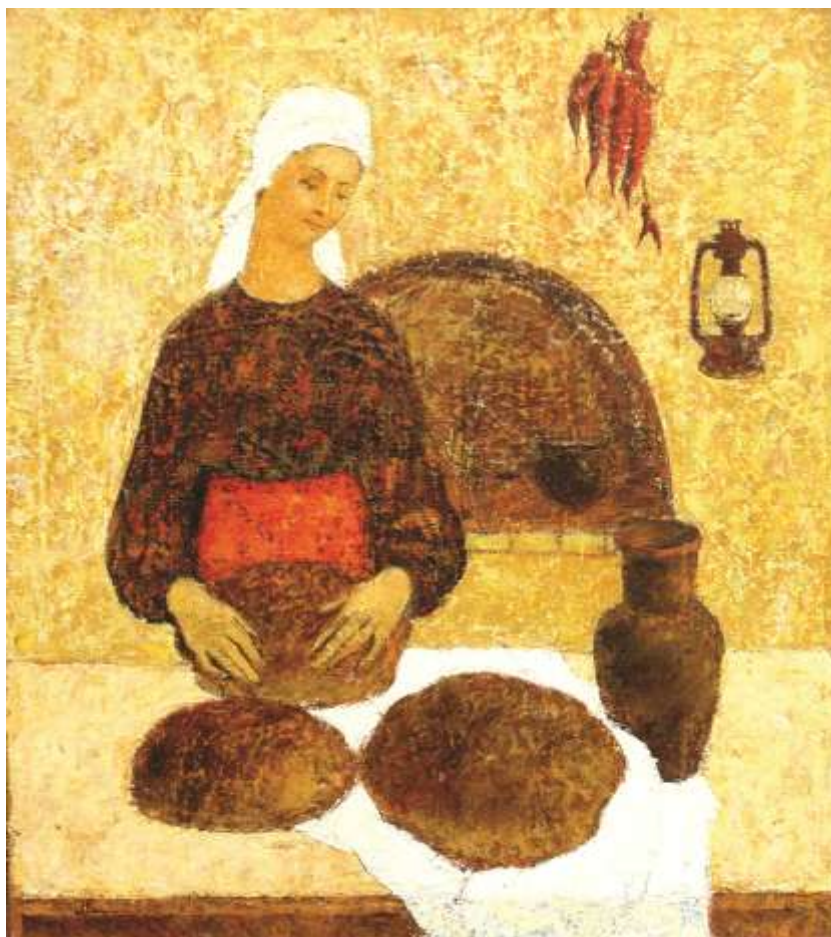

І. Шишман, «Великодні таїнства», 2005

Художник є майстром психологічного портрета і сюжетної композиції, часто перевагу віддає зображенню полотен з містично-релігійним звучанням, а також будівель культового призначення. Відомим є і внесок художника у відродження багатьох загублених безвір'ям християнських храмів Ізмаїла.

Вельми своєрідною представляється творчість доцента кафедри О.Д.Кари. Феномен освіченості художника показує, як розширюється його знання історії, світової та національної культури. Він один з тих художників, чия творчість спрямована на відображення сюжетів, пов'язаних з болгарською тематикою Бессарабії. Її люди, звичаї і традиції служать фундаментом, основою творчого начала митця, його світогляду, болгарського духу, які в синтезі потужно підкреслюють його майстерність і індивідуальність. Його твори ві-

дображають мрії та сподівання бессарабських трудівників, багатоголосий хор невмирущих болгарських мелодій, пам'ять про які пішла з життя; духовність, працьовитість і силу народу, красу і неповторність пейзажу рідного краю. Йому вдається зв'язати у своїх полотнах близьке і рідне з загальним і вічним, як джерела всього того, що хвилює і радує. Дехто називає твори О.Д. Кари болгарськими іконами, а образи болгарок – «бессарабськими мадоннами» (Г. Пенєв). Мальовничий колорит з переважанням жовтих, вохристо-оранжевих відтінків нагадує теплоту і яскравість природи нашого краю, яка одночасно ніби зливається з батьківщиною далеких предків – Болгарією. У триптиху «Троянка», картині «Музика» панує символічний кольоровий лад ікони, в якому домінують вишневі, золотисто-жовті, білі й чорні кольори. Своєрідним є чарівний образ героїні художнього твору «Спогади про хліб», який завдяки майстерності автора, продуманій композиції і стилізації зображених символів, випромінює особливе тепло і світло:

О. Кара, «Спогади про хліб», 1999

Улюбленою темою В.В. Коренька є життєпис придунайською природи, українського села нашого краю. У деяких роботах часом зустрічаються жанрові сцени, що описують не конкретних людей, а абстрактний образ навколишнього середовища, де для кожного глядача завжди знайдеться «кадр»,

наповнений емоціями, думками і спогадами з його власного життя. Віктор Васильович – художник-мислитель. Його жива манера реалістичного письма, витримана і в той же час насичена колірною гамма створюють риси індивідуального стилю художника.

Сьогодні для етнічних груп Придунав'я особливої актуальності набувають питання етногенези, соціальної психології, соціології культури. Саме тому, на наш погляд, найважливішим у розвитку образотворчого мистецтва, застосуванні його виховних можливостей є співтворчість викладачів, художників міста та студентів відділення образотворчого мистецтва. Система «художник-педагог-дослідник-студент-учень» повинна працювати в повній мірі, підвищуючи якість художньо-естетичного виховання та творчого розвитку підростаючого покоління нашого краю. Саме тому в контексті євроінтеграційних процесів вищої школи особливе місце належить єдиному в нашому регіоні III-IV рівня акредитації Ізмаїльському державному гуманітарному університету, основною стратегією якого є підготовка конкурентноспроможного фахівця в багатьох галузях освіти та культури.

Сучасні педагогічні методики, якими керується колектив кафедри, що реорганізована сьогодні у кафедру музичного і образотворчого мистецтва ІДГУ, націлені на реалізацію ідей Болонського процесу, активнішу інтеграцію теорії і практики, що реалізується безпосередньо в процесі навчання за допомогою інтерактивних засобів. Особливість інтерактивних методів – це високий рівень взаємно спрямованої активності суб'єктів взаємодії, емоційне, творче єднання учасників процесу. Відмінності цього процесу взаємодії полягають у практичній реалізації знань, перебуванні в єдиному смисловому просторі, передбачають спільне вирішення проблемних завдань в єдиній творчій сфері, узгодженість вибору засобів і методів втілення творчих рішень, здатність діяти спільно з іншими, враховувати позиції і інтереси партнерів, вступати в комунікацію, розуміти і бути зрозумілими для інших. Ефективною складовою методики навчання майбутніх педагогів-художників, важливим фактором розвитку їх творчих здібностей, образного мислення, естетичного смаку та ін. є метод творчих навчальних проєктів, заснований на дослідницько-пошукової діяльності студентів в процесі вирішення завдань проблемного характеру. В основі такого методу лежить поняття «проєкт» (в дослівному перекладі з латинської «кинутий вперед»), тобто прототип, прообраз якого-небудь об'єкта або виду діяльності. Ідеї проєктного навчання виникли понад століття тому, довгий час не реалізовувалися через їх невідповідність існуючим принципам організації навчального процесу, орієнтованого в основному на репродуктивні методи навчання і авторитарності з боку педагога.

Проєктне навчання дозволяє здійснити ефективний перехід від «розвитку пам'яті» до «розвитку мислення», а також реалізувати особистісно-орієнтовану парадигму освіти, в якій основною дидактичною одиницею є творча проєктна діяльність кожного. Під час виконання творчих проєктів студенти проводять перші професійні проби, що моделюють елементи конкретного виду як художньо-трудової, так і професійно-педагогічної діяльнос-

ті. Крім цього, метод проектів в сучасних умовах є реальним засобом реалізації ідеї з'єднання навчання з продуктивною працею творчого характеру. Нами використовувалися сформульовані Л. Оршанським характерні риси, які притаманні методу творчих навчальних проектів: 1) результативність; 2) міждисциплінарність; 3) проблемність; 4) самостійність; 5) двухплановість¹⁶.

Сучасні тенденції в освіті, серед яких можна виділити особистісну орієнтацію, диференціацію та індивідуалізацію, використання результатів творчої діяльності, проблемних і дослідницьких методів, дозволяють розглядати метод проектів як один з перспективних засобів навчання, спрямованих на розкриття творчого потенціалу особистості. Дуже важливими в області дослідження є творчі експерименти майбутніх художників в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті щодо образотворчого мистецтва, композиційної діяльності Т. Шевченка, К. Малевича, Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, П. Сезанна й ін. Цікавим в цьому плані з'явився ряд досліджень, які проводилися на практичних заняттях з композиції. На них розглядалися художні твори Т. Г. Шевченка за однією тематикою. Цікавим був розгляд композиційного рішення двох варіантів картин О. Іванова «Явлення Христа народу», А. Архіпова «Прачки», а також вивчення етапів роботи над творами І. Ю. Рєпіна «Бурлаки на Волзі», «Запорожці пишуть листа турецькому султану» і ін. Наприклад, розкриваючи структуру сприйняття предметів в просторі (Проект «Сезанн учора і сьогодні») і глибину колірному простору в творчості П. Сезанна, студенти вивчали також вплив зовнішніх факторів на його живопис, порівнювали його життєві етапи самотності і замкненості, зневаги до жінок з періодами дружби з Е. Золя, підвищеної комунікабельності з молодими поетами і художниками в пізніші зрілі роки. Досліджувалося, як Золя в романі «Черевко Парижа» віртуозно і поетично описує в довгому пасажі квіти і фрукти, що продавалися на ринку, в еротичних термінах, з епітетами жіночності¹⁷... Для Поля яблука, апельсини, персики теж були під певним кутом зору любовними плодами, які викликали в уяві образи жіночих округлостей. Це підтверджують картини «Сучасна Олімпія», «Великі купальниці», багато мальовничих натюрмортів, підкріплених віршованими рядками П. Сезанна.

У підготовці дизайнерів, яку також здійснює кафедра, надзвичайно важливим є використання творчих асоціативних проектних методів, зокрема методик вирішення проблем, спрямованих на отримання високоякісного результату в професійній діяльності. Цей результат вимагає обов'язкової презентації з метою оцінки і подальшого впровадження в реальну сферу життєдіяльності. В останні часи дизайн і його різновиди входять у зміст художньо-естетичної освіти на всіх рівнях. У творчості дизайнера, при формуванні його професійної компетенції, проектування – це творче осмислення асоціативних

¹⁶ Оршанський Л. Роль та місце методу творчих навчальних проектів у художньо-трудовій підготовці майбутніх учителів технологій // Етнодизайн: Європейський вектор розвитку і національний контекст. Кн. 1 / Відп. ред. Є.А.Антонович та ін. – Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2015. – С. 309.

¹⁷ Ліндсей Дж. Поль Сезанн / Пер с англ. Москвиной Л.В. – М.: Искусство, 1989. – С. 360.

зв'язків, створення об'ємно-просторової структури і форми об'єктів, заснованої на продуктивній уяві, логічності, креативності та багатому досвіді етнічного простору. У зв'язку з цим активізуються дослідні, проектувальні здібності, розвивається просторово-комбінаторне мислення, важливою складовою якого є діалектична єдність раціонального і художнього, доцільного і естетичного.

Інноваційні методики навчання передбачають активну виставкову та конкурсну діяльність студентів, зустрічі з представниками творчих спілок та професійної сфери діяльності, проведення майстер-класів, практичних семінарів, наукових конференцій. Майбутні фахівці-дизайнери в освітньому процесі освіти свідомо йдуть до оволодіння цікавою, творчою професією, сподіваючись реалізувати себе в соціально корисній художньо-проектній діяльності. Вони вчаться процесам творення і розуміння важливості довести і відстояти своє творче бачення проектних завдань, гідно представляти їх на розсуд фахівців¹⁸.

Студенти Ізмаїльського державного гуманітарного університету в процесі навчання постійно беруть участь в різноманітних дизайнерських художньо-творчих проектах. Вивчення стану сформованості соціально-виховного середовища навчального закладу здійснюють за наступними складовими: соціально-психологічна (врахування особливостей менталітету, стереотипів і традицій поведінки, властивих певного етносу в процесі взаємодії в соціумі); інформаційна (наявність сучасного нормативно-правового та навчально-методичного забезпечення процесу виховання); педагогічна (етнопедагогічна культура учасників навчально-виховного процесу, яка включає: зміст, форми, методи, інноваційні технології етнічного виховання); матеріально-технічна (наявність сучасних мультимедійних засобів, аудіо-, відеопродукції етнографічного змісту, обліку елементів етностетіки в інтер'єрі навчального закладу).

Індивідуально-групові бесіди з учителями показали, що для формування належної соціально-виховного середовища навчального закладу вони усвідомлюють необхідність збагачення інтер'єру старовинними предметами побуту рідного краю, національною символікою, вишивкою, релігійною атрибутикою, окремими стендами або куточками народознавства і тощо. З кінця ХХ століття в навчальному процесі та позаурочній роботі зберігається тенденція масового залучення молоді до вивчення різних технік народного мистецтва (Є. Антонович, В. Проців, С. Свид). Все це служить засобом підвищення етнокультурної вихованості зростаючої особистості.

Отже, сучасна специфіка підготовки вчителів образотворчого мистецтва обумовлена тим, що майбутній фахівець повинен не тільки професійно володіти знаннями і вміннями художніх дисциплін, одночасно орієнтуватися в особливостях етнодизайну, але й при цьому використовувати інтерактивні

¹⁸ Див. *детальніше*: *Pasty, I. Theoretical Aspects of the Artistic Cognition of Nature // Journal of Danubian Studies and Research. – Vol. 5, No 2 (2015). – Galați: Editura Universitara Danubius, 2015. – P. 159-169.*

шляхи формування художньої творчості. Використання методу творчих проєктів дозволяє реалізувати діяльнісний та особистісно-орієнтовані підходи, застосувати знання і вміння, отримані студентами при вивченні різних навчальних дисциплін і інтегрувати їх в процесі роботи над творчими проєктами. Саме творча проєктна діяльність забезпечує діалектичну єдність раціонального і художнього, доцільного і естетичного, позитивну мотивацію і диференціацію студентів у навчанні, активізує їх самостійну творчу діяльність при виконанні індивідуальних і групових проєктів, досить часто пов'язаних з організаційною роботою в колективі. У цьому контексті, навчання більш ефективно здійснюється в процесі виконання розумових дій, система яких становить навчальну творчу діяльність. Проєктна діяльність, на наше переконання, формує алгоритм відповідних дій, перетворюючи тим самим деклароване розвивальне навчання у реальне. Тому саме педагогічно обґрунтоване застосування інтерактивних технологій забезпечує не тільки їх включення в систему «особистісних смислів», а й актуалізацію «внутрішнього діалогізму» художньо-творчої науково-пізнавальної діяльності.

**Естетична парадигма творчого пошуку бессарабських
художників-болгар***
(Іван Шшиман)

На території Молдови і України знаходиться найбільша діаспора болгар у світі. Прийшовши на землі своїх батьків, переселенці принесли на спустошену землю Бессарабії не тільки найвищу культуру землеробства і скотарства, але й генетичний зв'язок з найвищими зразками духовної культури греків, слов'ян і болгар. Вона простежується в унікальних килимах, рушниках, орнаментах одягу, елементах народної архітектури, обрядах, звичаях, піснях, музиці, танцях і навіть в дитячих малюнках. Прийшовши на нові землі, болгарини з любов'ю обробляють їх, а це в свою чергу впливає на їх світосприйняття, яке згодом стає більш м'яким і ліричним, адже природа Бессарабії не менше приваблива, ніж природа Балкан.

Вивченню художніх досягнень краю у галузі образотворчого мистецтва в останній час приділяється значна увага художників та науковців (О. Кара¹⁹, М. Резніченко²⁰, І. Пастир²¹, Т. Шевчук²²). Автори досліджують етапи становлення Одеської художньої школи (М. Резніченко), вихідцями якої є багато митців Українського Придунав'я; художні досягнення представників Ізмаїльської міської організації Національної спілки художників України (О. Кара, Т. Шевчук), теоретичні і практичні питання становлення фахівця з урахуванням потреб і можливостей регіону (О. Кара, І. Пастир); створено англomовний довідник Ізмаїльської міської організації Національної спілки художників України (Т. Шевчук й ін.).

Автор цієї розвідки ставить за мету представити естетичну парадигму творчого пошуку представників болгарської діаспори в Бессарабії з урахуванням впливу естетичних традицій прабатьківщини, зокрема розкриття художньої концепції найбільш значущих праць окремих представників. Мето-

* Друкується за матеріалами: Шшиман І. І. Естетична парадигма творчого пошуку бессарабських художників-болгар // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Історія). Вип. 37. – Ізмаїл: РВЦ ІДГУ, 2017. – С. 192-200.

¹⁹ Кара О. Д. Енкаустика: Традиції та сучасні методи // Наука і освіта: Збірник наукових праць. – Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського. № 8, 2015. – С. 58-64; Kara, A. Drawing from Memory and Imagination (in Visual Art Programs of Ismail State University) // Journal of Danubian Studies and Research: Vol. 5, Issue No 2, 2015. – Galați: Editura Universitara Danubius. P. 276-284; Kara, A. Izmail Organization of National Union of Artists of Ukraine as a Leading Creative Community in Budjak // Journal of Danubian Studies and Research: Vol. 6, Issue No 1, 2016. – Galați: Editura Universitara Danubius. P. 180-184.

²⁰ Резніченко М. Одеська художньо-педагогічна школа // Дунайські наукові читання: європейський вимір і регіональний контекст. – Т. II: Філологія. Мистецтвознавство. – Ізмаїл: РВЦ ІДГУ – СМІЛ. – С. 224-226.

²¹ Пастир І.В. Зображувальне мистецтво в Українському Придунав'ї // Українське Придунав'я у світлі гуманітарних досліджень: колект. монографія. – Ізмаїл: СМІЛ, 2015. – С. 146-165; Pastyр, I. Interactive Ways of Becoming a Fine Art Specialist in the Ukrainian Danube Region // Journal of Danubian Studies and Research: Vol. 6, Issue No 1, 2016. – Galați: Editura Universitara Danubius. P. 271-279.

²² Шевчук Т. Художественные достижения Измаильской городской организации НСХУ // «Курьер недели»: Региональный информационно-рекламный еженедельник № 115 (1251) от 11.10.2016. – С. 3; Shevchuk, T., Kara, A., Kolmykova, E. Illustrated Guide of Ismail Municipal Organization of National Union of Ukrainian Artists. LAP Lambert Academic Publishing, 2016. 61 p. Access Mode: https://drive.google.com/file/d/0B_uSw5tKWYCFcHVFfHR1VGQ2dmc/view

дологічним підґрунтям дослідження є сучасні регіональні студії з опертям на порівняльно-історичний, біографічний та дескриптивний методи.

Поряд з природними факторами, що впливають на розвиток мистецтва бессарабських художників-болгар, а також на їх світосприйняття, є фактор взаємопроникнення різних культур. Південь Одещини об'єднав на своїй території волелюбних представників різних національностей. Важливо відзначити, що академічну освіту наші художники отримали в Софії, Бухаресті, Кишиневі, Одесі, Києві, Петербурзі, Москві. А це означає, що свої світовідчуття вони пропускають крізь призму української, болгарської, молдавської та російської академічної школи живопису і малюнка.

Художники-болгари, представником яких є й автор пропонованого дослідження, відчували дефіцит спілкування зі своїми колегами з прабатьківщини. Тому в становленні творчого методу бессарабських живописців велику роль відіграло живе спілкування з корифеями українського, російського та молдовського мистецтва, і, без сумніву, генетичний зв'язок з душею свого народу через народне мистецтво, пісні, казки й легенди. Дивлячись на їх твори, можна помітити загальну рису: вони зображають якийсь ідеальний світ, який живе поза простором і часом. Він досягає свого знакового осмислення і узагальненої надвиразної форми. Образи цього ідеального світу позбавлені натуралістичних деталей і дуже схожі на мову ікони. У деяких авторів є зворотна перспектива, тобто той образотворчий місток, який, на відміну від прямої перспективи, не поглинає у простір картини, а, навпаки, наближає до нас ці дивовижні чисті поетичні образи, які нагадують про далеку духовну, іноді казкову історичну Батьківщину, яка живе в серцях болгарських митців з давніх пісень, казок, легенд і всього того дорогого, що ми чули з вуст своїх сивочолих дідів і бабусь. Це ідеалізовані образи з нашого дитинства. Пройшовши фазу навчання, напрактикувавшись віртуозно викладати свої думки і почуття на полотні, перед художником виникає завдання: про що добре й вічне розповісти глядачеві. І тоді він повертається в ідеальний світ свого дитинства, світ досконалий, повний радості, світла і батьківської любові.

Поряд з цим художники болгарського походження активно звертаються до народних свят, які так барвисто і цікаво проходять в Бессарабії. Не оминули своєю увагою і дивовижну природу Буджака: випалені степи, наповнені ароматом полину, мерехтливе повітря Причорномор'я, запах айви, човни та містки Дунайської Венеції, а також портрети дивовижних людей, подібних древнім скульптурам, але, на відміну від них, вони наповнені теплом і любов'ю.

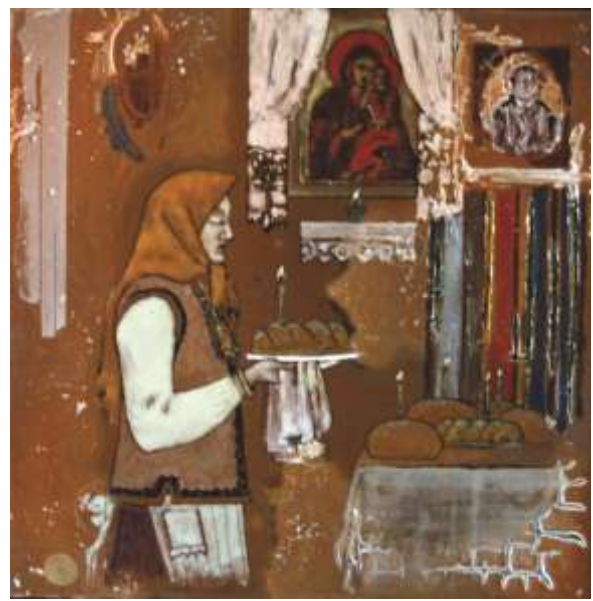
Це все і стало тим живильним джерелом, до якого припали жадібні, допитливі серця бессарабських митців, таких як Михайло Тодоров, Петро Чакір, Димитр Пейчев, Володимир і Вадим Паламарчуки, Павло Баламаджі, Олександр Кара, Павло Македонський, Анатолій Труфкін та інші. Їх твори експонувалися в залах художніх галерей Японії, Франції, Болгарії, Німеччини, Швеції, Ізраїлю, Молдови, України, Росії.

Твори народного художника СРСР Михайла Тодорова (1915-1997), який протягом 25 років очолював Одеську організацію Спілки художників СРСР, відомі в багатьох країнах світу. Він працював в техніці олійного живопису в жанрах: пейзаж, портрет, багатофігурна композиція. Художник зазвичай вибудовував динамічну композицію, обираючи незвичний ракурс, що сприяло створенню особливого живописного простору. Мистецтвознавець Ольга Тарасенко відзначає, що митець був чутливим до ідеалів калокагатії – досконалості душі й тіла, через що в його творчості домінували естетично притягальні спортивні мотиви²³.

Петро Чакір (1931-2012) відомий в Росії, Україні, Чехословаччини, Угорщині своїми персональними і груповими виставками як один з кращих майстрів акварелі. З 1989 р., після запрошення для участі в міжнародному симпозиумі з емалями в м. Кечкемет (Угорщина), художник починає паралельно займатися технікою емалі. В акварелі Петро Чакір працює в жанрі портрета, натюрморту, пейзажу. А в емалі він відкривається зовсім з іншого боку. Перебуваючи за кордоном, він ще з більшою любов'ю і бажанням почав зображати в емалі образи зі свого дитинства. Це весілля, сватання нареченої, поминальний день і багато іншого.

П. Чакір, «Червоні троянди», 1970

П. Чакір, «Поминальний день», 1991

Його емалі були таким собі дивом на цих симпозиумах. Такої акварельної легкості і віртуозності мазка ні у одного з емальєрів до нього не було. Він по-справжньому прославив культуру і побут нашого краю на цьому міжнародному симпозиумі. Не випадково після його смерті його ім'ям названа вулиця в рідному Ізмаїлі. І ось уже п'ятий раз проводиться всеукраїнський живописний пленер, присвячений його пам'яті.

²³ Тарасенко О. Художники болгары // Каталог выставки, музей Западного и восточного искусства. – Одесса: Одесская книжная фабрика, 1998. – С. 4.

Павло Баламаджі народився в селі Делени Болградського району, навчався в Одесі. В даний час художник живе в Києві, проте, дух болгарського села пронизує кожен його твір. Полотна Павла Баламаджі в будь-якій точці світу будуть розповідати напрочуд добру, чисту казку про бессарабських болгар. Автор працює в техніці олійного живопису, в жанрах: портрет, натюрморт, тематична картина. Уродженець с. Кубей Анатолій Труфкін – художник з великим діапазоном пошуку виразних тем. Він пробує себе в абстрактному і реалістичному живописі, цікава йому й графіка. На останній виставці художників-болгар України він представив серію мініатюр, присвячену обрядам і святкам болгар Бессарабії. Полотна Павла Македонського, вихідця з болгарського села Суворове, вражають виразністю своєї фактури.

Вадим Паламарчук в Парижі отримує дві медалі (перша – гран-прі, друга – приз глядацьких симпатій) за твори «Запах айви» і «Бессарабський мотив». Автор працює в техніці олійного, темперного, акрилового та акварельного живопису, в жанрах натюрморт, пейзаж і тематична картина. Димитр Пейчев став класиком молдавського живопису і добре відомий своїми виставкам в Молдові, Болгарії та в інших країнах. Творчість цього художника вирізняється надзвичайною емоційною складовою – живописом, який пульсує, рухається, спалахує, співає, зачаровуючи своїми нерукотворними таємницями. Художник працює в техніці олійного живопису, буквально у всіх жанрах без винятку. Поряд з цим ілюструє книги в техніці туш-перо.

Отримання академічної освіти в обласних центрах України вихідцями з Буджаку актуалізувало питання відкриття відділення образотворчого мистецтва в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті, де мали б змогу отримати базову вищу освіту обдаровані діти регіону. Сьогодні на ньому працюють три представники болгарської діаспори: Іван Пастир, Олександр Кара та Іван Шишман.

Іван Пастир, перший очільник болгарської общини імені Св. Софії в м. Ізмаїл, стояв у витоків створення відділення образотворчого мистецтва і тривалий час керував роботою кафедри образотворчого мистецтва. Як учений, І. Пастир опублікував праці «Основи композиції» (2013), «Креативність золоті пропорції» (2015), «Педагогіка художнього творчості» (2016) та ін.

Любов Івана Пастиря до рідного краю знайшла відображення у його творчості, значне місце в якому приділяється пейзажу. За влучним спостереженням Ольги Тарасенко, Іван Пастир «володіє магією повітряного середовища», що дозволяє йому блискуче проявити себе як аквареліста.

Олександр Кара – живописець з рідкісним баченням простору, Заслужений художник України, голова Ізмаїльської міської організації Національної спілки художників України, доцент кафедри ІДГУ. З 1998 року виступає ініціатором і куратором бієнале дитячої творчості «Діти Бессарабії» і республіканського пленеру «Буджакська палітра», переможець конкурсу «Людина року» (2005), на який був висунутий Асоціацією болгар України у номінації «мистецтво». Полотна Олександра Кари експонуються в кращих виставкових залах України та Болгарії, а його ім'я потрапило до сучасних енциклопедич-

них видань («Державні нагороди та нагороджені в Україні» (2014); «Енциклопедія Сучасної України» (2013, т. 12) й ін.).

І. Пастир «Гармонія кохання», 2012

І. Пастир «Єва», 2012

У всіх його творах домінує мальовничий підхід до картинної площини. Пише в техніці енкаустики, в якій працювали майстри фаюмського портрета та ранньохристиянські художники доіконоборчого періоду. Згодом секрет цієї унікальної техніки були знищені. У публікації «Енкаустика: традиції та сучасні методи» (2015) О. Кара ділиться своїм досвідом оволодіння технікою енкаустичного живопису: «При гарячому способі фарби розігріваються на мармуровій плиті і наносяться на полотно за допомогою каутерія. Оскільки фарби швидко твердіють, необхідно швидко наносити локальні плями. При холодному способі використовується такі компоненти: пунічний віск, даммарна смола, живичний скипидар і фарби. Даммарна смола і скипидар змішуються у певних пропорціях, суміш розчиняється у скипидарі, після чого у склад додається пунічний віск»²⁴.

На окрему увагу заслуговують творчі композиції Олександра Кари. Національний болгарський танок «Хоро» репрезентовано у двомірній площині на однойменному полотні. У своїх тематичних картинах «Георгіїв день», «Сімейна трапеза», «Дух печі», «Поминальний день», триптиху «Троянка» і багатьох інших, Олександр Кара постає перед нами як чудовий стиліст, що

²⁴ Кара О. Д. Енкаустика: Традиції та сучасні методи // Наука і освіта: Збірник наукових праць. – Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського. № 8, 2015. – С. 61.

вміє донести звучання живописного образу до узагальненого символу, подібному до древніх ікон:

О. Кара, «Дух печі», 2000

О. Кара, «Сімейна трапеза», 2000

В публікації, присвяченій специфіці малювання за пам'яттю та уявою у навчальних програмах, розроблених для студентів ІДГУ, О. Кара стверджує: «Без развитого, горячого воображения не существует ни открытия, ни широкого взгляда на явления, ни активного восприятия окружающей среды»²⁵. Деякі творчі композиції Олександра Кари створено у рамках синтезу мистецтв, що стало предметом окремого наукового дослідження²⁶.

Іван Шишман, Заслужений художник України, працює в жанрах: портрет, пейзаж, натюрморт, тематична картина, а також монументальний православний живопис і стінопис. У настінному монументальному живописі художник ґрунтується на традиціях давнього балканського настінного живопису XII-XV століття, зокрема на школу академіка Пескарьова, учня Костанді та Бухарестської академії мистецтв. Художником створена галерея портретів унікальних людей, що живуть на древній Буджацькій землі. Велика увага також приділяється пейзажу в техніці акварелі та олійного живопису. Експериментує з мальовничими техніками, вміє їх добре синтезувати. Останнім часом ним були виконані розписи Свято-Троїцького собору (м. Ржищів, Київська область) на площі понад півтори тисячі квадратних метрів настінного живопису в техніці енкаустики.

²⁵ Kara, A. Drawing from Memory and Imagination (in Visual Art Programs of Ismail State University) // Journal of Danubian Studies and Research: Vol. 5, Issue No 2, 2015. – Galați: Editura Universitara Danubius. P. 279.

²⁶ Шевчук Т. Олександр Кара: «Перша борозна» та «Ниті з минулого» (синтез мистецтв у картинах) // Образотворче мистецтво. – № 1, 2016. – С. 144-145.

Одними з ключових полотен митця стали картини Івана Шишмана «Таїнство» (2003) та «Золота пісня Орфея» (2010), художній задум яких пов'язаний з основоположною християнською символікою. В картинах не важко простежити спільні мотиви: образи Дерева Життя, царствених птахів Павлинів, тему фаворського світла, віру у вищу вселенську гармонію та прийдешнє царство Боже. У центрі обох картин знаходиться образ Дерева Життя. У картині «Таїнство» воно представлено у вигляді лози. Біля основи Дерева Життя знаходиться переданий за принципом храму Соломона престол як символ, на якому відбуваються таїнства. На ньому зображено дві пальми, що уособлюють Премудрість Божу, або Софію. На престолі стоїть євхаристична чаша, з якої п'ють два царствені птахи Павлини. Євхаристія (з грец. *благодаріння*) є головним християнським таїнством Церкви, через яке відбувається спілкування і єднання з Богом. Основний, золотистий, фон картини пов'язаний зі спробою відображення дива, яке у християнському вченні отримало назву *фаворського світла* – таємничого світу божественної слави, яким просіяло обличчя Ісуса при преображенні на горі Фавор та вознесінні:

І. Шишман, «Таїнство», 2003

Деякі зі згаданих символів знайшли своє відображення і в іншій картині Івана Шишмана – «Золота пісня Орфея». Задум картини виник у болгарських Родопах – місцях, де за легендами, народився за тракійських часів легендарний Орфей – ушавлений музикант і співак. У давнину (VIII-VI ст. до н.е.) орфічний культ був широко розповсюдженим у Тракії, Македонії, південній Італії та Сицилії й містив відчутне передчуття майбутнього християнства: його сутність склали містерії, що зображали страждання, смерть і воскресіння. Призначення людини орфіки вбачали у меті винищити у собі титанічні (тілесні, матеріаль-

ні) начала й розвинути свою духовну, божественну сутність²⁷. В одному зі збережених уривків містеріальних орфічних пісень містяться заклики прийняти заблудлі людські душі в «лоно невимовного світла». Відтак, орфізм як релігійна течія мав уявлення і про таємницю божественного несотвореного світла, яке у християнській традиції називається фаворським.

Тема фаворського світла отримала безпосереднє продовження у «Золотій пісні Орфея». У центрі композиції картини також міститься образ Дерева Життя, однак у цій картині воно набуває більш традиційних ознак, адже прописане у розкішному золотому оздобленні, в об'ємних і розкидистих формах як символ, що уособлює усю повноту життя:

І. Шишман, «Золота пісня Орфея»,
2010

Фрагмент картини «Золота пісня Орфея»

Незважаючи на те, що Дерево Життя посідає центральне місце у картині, цей образ окреслено не до кінця. На його фоні ледь можна розрізнити знайомі образи – двох царських птахів Павлинів, що схилили голови над потиром. Власне, й очі Орфея є напівзакритими, адже відчуваючи серцем божественну благодать, він залишався у поганському світі, який не знав християнських цінностей. Тож, як язичник, цей герой відчуває серцем й інтуїтивно співає свою провісну пісню крізь завісу поганської темряви.

В обох картинах немає затінок і прямо падаючих тіней. Саме цей ефект має на меті спробу зображення вічності, утілення в фарбах божественного

²⁷ *Античные писатели. Словарь: Орфики.* – СПб.: Издательство «Лань», 1999.

фаворського світла. Форми навмисно ущільнені, в них немає глибини. Плоскість зображає незмінні, вічні, а не тимчасові реалії буття. Окреслені у картині сонце і луна символізують тимчасові світила, під якими перебуває людство. Час, який відчув Орфей – це вічне життя у Богів. Що означає золота пісня Орфея? За концепцією цієї картини, Орфей як язичник співає пісню світу прийдешнього, він сяє світлом своєї пісні, адже передчуває появу спасителя, є провісником майбутньої гармонії людини і всесвіту, є світочем у духовній темряві язичництва. Темний фон символізує темряву поганської ночі, а золота постать Орфея та образ Дерева Життя – золоту пісню спасіння у вірі.

Сьогодні картина «Таїнство» є власністю галереї київського акціонерного банку «Київська Русь», а «Золота пісня Орфея» – державного музею образотворчого мистецтва м. Малко-Тирново (Болгарія). Твори Івана Шишмана експонувалися у Верховній Раді України, в музеї Т. Г. Шевченка (Київ), в Українському домі (Київ), персональною виставкою відкрилася всесвітня зустріч інтелектуальної болгарської еліти 16 травня 1996 р. у м. Софія. Праці художника увійшли в третій том «Енциклопедії болгарського мистецтва», в українську енциклопедію «Видатні імена України, еліта держави», зокрема в «Український Ренесанс» при Академії наук України. За досягнення в галузі мистецтва нагороджений орденами і медалями України та Болгарії. За заслуги перед Українською Православною церквою нагороджений орденом УПЦ МП Святого благовірного князя Ярослава Мудрого (2014).

Останнім часом у бессарабських болгар з'явилася унікальна можливість злитися з мистецтвом і школою болгарської живопису: обдаровані діти можуть вчитися і отримати академічну освіту у провідних художників Болгарії. Зрілі художники можуть показувати свої авторські виставки в Болгарії і мати живе спілкування з болгарськими художниками різних шкіл і напрямків. Вже закінчили своє навчання в Болгарії і увійшли в мальовничу скарбницю Українського Придунав'я художники Сергій Костов і Надія Корецька-Костова, випускники Софійській національній академії мистецтв відділення стінопису. Вони успішно беруть участь у виставках живопису, а також займаються монументальними розписами в православних храмах. Галина Сапунжі і Павло Коколов, випускники Софійській національній академії мистецтв, займаються станковим та монументальним малярством. З молодих художників, які активно вливаються в виставкову діяльність, відзначилася помітними здобутками живописець, студентка 5 курсу Одеської державної академії будівництва та архітектури Шишман Злата. Її твори радують глядача і представляють наш край на всеукраїнських і міжнародних виставках. Цікава доля нашого земляка Олександра Телалима. Він закінчив Софійську національну академію мистецтв. На сьогоднішній день він один з кращих акварелістів Болгарії, продовжує і примножує традиції акварелі свого вчителя Петра Чакіра.

Україна веде сприятливу політику до всіх національних меншин з метою розвитку прихованих в них резервів, що буде тільки на благо молодій державі і світовому образотворчому мистецтву в цілому.

**Бессарабські болгари
в Національній спілці художників України
(Олександр Кара)**

Національна спілка художників України (далі – НСХУ) є провідним творчим об'єднанням художників і мистецтвознавців, досягнення яких сягають державного рівня. Її представляють осередки на місцях, зазвичай сформовані в обласних центрах. У 2008 р. була зареєстрована Ізмаїльська міська організація НСХУ (далі – ІМО НСХУ) як громадська неприбуткова творча організація, яка об'єднує за професійними інтересами художників, мистецтвознавців та народних майстрів і діє на території півдня Одеської області (регіон Буджак, або Південна Бессарабія). До складу організації входять 27 митців. Це діячі у галузі живопису, графіки, декоративно-прикладного мистецтва, реставрації та консервації творів живопису. Регіональна самобутність і полікультурність є провідними ознаками творчості представників спілки, частина з яких має відзнаки державного рівня.

Поява ІМО НСХУ позначила собою новий етап розвитку художнього мистецтва Південної Бессарабії. В організації увійшли визначні художники півдня Одещини (Ізмаїла, Кілії, Арциза). Чималу кількість членів організації становлять бессарабські болгари, серед яких: Петро Чакір (1931-2012); Іван Шишман, Алла Гриценко (Чакір), Лариса Чакір-Узун, Павло Македонський, Галина Сапунжі, Михайло Пейков та Олександр Кара. Бессарабський болгарин Павло Баламаджі також є членом НСХУ і представляє Київську організацію. Варто відзначити, що на сьогодні лише три митці з півдня Одещини отримали високе звання Заслуженого художника України, і всі вони є етнічними болгарами: у 2009 р. – Петро Чакір; в 2012 р. – Олександр Кара; в 2015 р. – Іван Шишман.

Головним завданням художників організації є проведення роботи з естетичного виховання населення, пропаганди українського і регіонально орієнтованого образотворчого мистецтва. Сучасні глобалізаційні процеси ведуть до стандартизації людської особистості, зниження її творчого потенціалу, а розповсюдження культу матеріальних цінностей нівелює духовну складову життя, формуючи суспільство споживання. Тому плекання духовних цінностей засобами культури і мистецтва у процесі формування громадянського суспільства постають одними з ключових завдань сьогодення. Художники як люди творчі, неординарні, небайдужі, з загостреним естетичним відчуттям реальності, роблять свій внесок у розвиток регіональної і національної культури. Широка співпраця ведеться з Ізмаїльською картинною галереєю, яка є джерелом культури Придунайського краю, відображає розвиток образотворчого мистецтва у його найбільш характерних зразках. Роботи членів Ізмаїльської спілки художників входять до постійної експозиції галереї. Доволі часто відкриваються персональні виставки бессарабських художників, а також, виставки, які, присвячені різним святкам та подіям. Вони користуються великою популярністю як у ізмаїльчан, так і у гостей нашого міста.

Картини ізмаїльських майстрів виставляються в художніх галереях не тільки України, але й багатьох інших країнах світу, їх натхненними роботами прикрашені наші величні храми і безцінні історичні пам'ятники. Художники міста постійно приймають участь у всіх всеукраїнських та міжнародних виставках, пленерах, симпозіумах, де їхні твори з гідністю займають почесні місця, отримують високі нагороди. Дуже тісно спілкуються Ізмаїльські митці з колегами з Болгарії, де майже щорічно приймають участь у художніх виставках, а також Румунії, Угорщини, Австрії, Німеччини, Швеції, Франції. Спільчани також тісно співпрацюють з громадськими організаціями; бібліотеками, навчальними закладами, надають допомогу у проведенні культурно-мистецьких заходів, організують тематичні виставки і лекції з образотворчого мистецтва через засоби масової інформації, особливо через телебачення, де було створено низку передач майже про всіх Ізмаїльських художників.

Відомості про бессарабських болгар в Ізмаїльській міській організації Національної спілки художників України

Гриценко (Чакір) Алла Петрівна

народилася 19.03.1955 р. в с. Котловина Одеської області. Закінчила Одеське державне художнє училище ім. М. Грекова (1977). Член Національної Спілки художників України (2000). Живописець, графік.

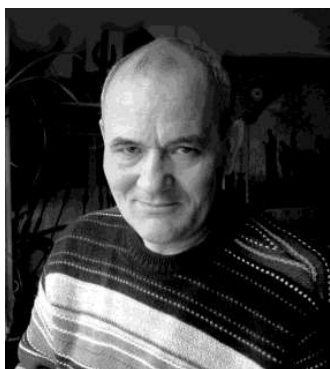
Педагоги з фаху: О. Нирковська, Вашкульова Н.

Основні твори: «Таємниці алхімії» (1998), «Перетворення» (2000), «Марія» (2000), «Ловець перлів» (2003), «Випадкова зустріч» (2005), «Хвиля» (2007), «Букет Клімту» (2007), «Благовіст» (2008), «Смак гранату» (2010), «Радість польоту та Печаль Присутності»

(2009), «Літо з нами» (2010). Учасниця Всеукраїнських та міжнародних виставок з 1977р., серед яких: Києво-Печерський історико-культурний заповідник («...І білу щічку припудрив травень...», 2009), має персональні виставки.

Контакти:

68600, Одеська обл., м. Ізмаїл, вул. І Франка, 24, кв. 27,
тел. (048-41)7-06-05, моб.: +38-066-180-77-14

Кара Олександр Дмитрович, народився 14.04.1956 р., с. Нові Трояни, Одеська область (Україна). Здобув освіту в Одеському державному педагогічному інституті ім. К. Ушинського (1982). Живописець. Член Національної Спілки художників України (2000). Заслужений художник України (2012). Доцент кафедри образотворчого мистецтва Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Педагоги з фаху: Бровко Л., Логвин І.

Техніка: енкаустика, олійний живопис, графіка.

Основні твори: «Мій ангел» (1994), «Троянки» (1996), «Сільська пісня» (1997), «Спогади про хліб» (1999), «Переселенці» (2002), «Причастя» (2004), «Муза» (2004), «Перша борозна» (2005), «Царська тиша» (2006), «Виноградна лоза» (2007), «Хоро» (2007), «Ниті з минулого» (2008), «Різдвяні гості» (2010), «Золота лоза» (2012), «Купання» (2014), «Святий Георгій» (2014). Має понад 20 персональних виставок, в тому числі: в Національній картинній галереї (Україна, 2005), Народному Зібранні Республіки Болгарія (2005), Кримському республіканському закладі «Лівадійський палац-музей» (Ялта, 2007), Генеральному консульстві Республіки Болгарія (Одеса, 2008); Київському музеї історії (2012), 160 колективних виставок в Україні й за кордоном, 11 нагород за живопис. Автор 43 публікацій, з яких 9 наукових, 31 творчі, 3 методичні посібники. Учасник міжнародних пленерів «Золотий Орфей» (Болгарія, 1992), «Святий Лука» (Болгарія, 1996), «Осойниця» (Македонія, 1997 р.), «Такмаклі» (Болгарія, 2005), зокрема у м. Чімішлія (Молдова, 2013) та ін.

Громадська діяльність: З 1998 року виступає ініціатором і куратором бієнале дитячої творчості «Діти Бессарабії» і республіканського пленеру «Буджакська палітра». У 2005 році став лауреатом і переможцем конкурсу «Людина року», на який був висунутий Асоціацією болгар України у номінації «живопис». Керівник Ізмаїльської міської організації Національної спілки художників України (з 2008). Приймає активну участь у Міжнародних виставках, творчих зустрічах художників Нижнього Подунав'я.

Контакти:

68612, м. Ізмаїл, Одеська обл., вул. Бендерська, 43-а
 тел.: (048-41) 2-06-30, моб.: +38-067-304-47-42
 e-mail: alex.karatrojni@gmail.com

Македонський Павло Іванович

народився 20.02.1967 року в с. Суворово Одеської обл. Закінчив Одеський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського (1994). Живописець. Член Національної Спілки художників України (2008).

Педагоги з фаху: Токарєва О., Споденюк С.

Основні твори: «Дощ пройшов» (1994), «Алея на Успенській площі» (1996), «Покровський собор» (1998), «Соняшний день» (2008), «Дощовий день у Батумі» (2011), «Човни» (2011), «Подвір'я» (2013), «Хризантеми» (2014), серія «Закарпаття» (2013). З 1994 р.

бере активну участь у виставках, що проводяться Союзом Художників України. У 1994, 1995, 1997 р. – учасник виставок художників-болгар, організованих Одеським обласним болгарським товариством, Музеєм Західного і Східного мистецтва, Національною спілкою художників України, присвяченої 200-річчю Одеси. Влаштує персональні виставки в Муніципальному музеї колекцій О. В. Блещунова (1995), Ізмаїльській картинній галереї (1995, 2008, 2013). У 1999 році взяв участь у виставці «В живому просторі світла і кольо-

ру» в Художньому музеї м. Одеси. У 2001 р. був учасником Міжнародного пленеру «Русенський Лом» (Болгарія). Бере участь в реставрації та розпису храмів України. Картини знаходяться в Художньому музеї Одеси, в приватних колекціях м.Одеси, Європи та Америки.

Контакти:

68600, Одеська обл., с. Суворово, вул. Суворова, 21

тел.: (04841)24194, моб.: +38-098-133-43-84

e-mail.: pavel_makedonskiy@mail.ru

Пейков Михайло Петрович

народився 10.10.1941 р. в с. Каракурт Болградського району Одеської області. Закінчив Український поліграфічний інститут ім. Івана Федорова у м. Львів (1978 р.) за фахом «книжкова графіка». Член Національної Спілки художників України (2017 р.).

Основні твори виконані в техніках: акварель, туш, ліногравюра, різьба по дереву.

В радянський період творчості брав участь у спеціалізованих художніх виставках в м. Москва, м. Львів, м. Кишинів. Графіка і акварельні роботи демонструвались в Румунії, Чехословаччині і Болгарії. Окремі роботи знаходяться в приватних колекціях громадян Росії, країн Європи та Близького Сходу. З 1990-х років минулого ст. є постійним учасником виставок художників-болгар України в м. Одеса і м. Київ. Організував персональні виставки, зокрема «Лабіринти бессарабської душі» (2010 р.). «З Бессарабією в душі» (2011 р.)

Контакти:

68609, Одеська обл., м. Ізмаїл, вул. Виноградна, 14.

моб.: +38-098-773-51-02;

e-mail: peikovv@ukr.net

Сапунжі Галина Іванівна

народилася 8.06.1970 р. в с. Багате Одеської області. Закінчила Софійську Художню Академію (Болгарія). Фахівець у галузі живопису. Член Національної Спілки художників України (2010).

Педагоги з фаху: Іван Газдов, Пламен Вілчев.

Основні твори: «Маковій» (2011), «Ніч на Івана Купала» (2012), «Стара пристань» (2013), «Поштові голуби» (2013).

Активний учасник регіональних, республіканських та закордонних виставок і пленерів, серед яких: виставка картин художників-болгар України (Київ, 2008), республіканська виставка «Мальовнича Україна» (2010), міжнародний пленер живопису (Росія, м. Унеча, 2010), всеукраїнський пленер (Чернівці,

2011), Всеукраїнська виставка «Жінки України» (Черкаси, 2013), міжнародні пленери у м. Радовліца (Словенія, 2015), м. Камінарі та м. Столів (Чорногорія, 2016). Має персональні виставки: «Пори року» в Ізмаїльській картинній галереї (2013), на виставковій галереї м. Мута (Словенія, 2015).

Контакти:

68600, Одеська обл., м. Ізмаїл, вул. Михайлівська, 15

моб.: +38-067-961-93-13;

e-mail: milinkagalinka@mail.ru

Чакір-Узун Лариса Петрівна

народилася 31.03. 1956 р. в с. Котловина Ренійського району Одеської області. Закінчила Одеське художньо-театральне училище (1976). Член Національної Спілки художників України (2008). Живописець, графік.

Основні твори: «Поминальний день» (2000), «Благословення» (2002), «Півонії» (1998), «Уява, що не наснилась» (2005), «Хурма» (2007), серія «Смак гранату» (2015-2016), «Середина літа» (2017).

Активний учасник регіональних і республіканських виставок і пленерів з 1999 р., серед яких: Києво-Печерський історико-культурний заповідник («...І білу щічку припудрив травень...», 2009); Лівадійський Палац-музей («Болгарські зустрічі», 2009); Одеська виставка «Людина майбутнього» (2010); міжнародна виставка-ярмарок в Українському домі м. Київ (2010) й ін.

Контакти:

68603, Одеська обл., м. Ізмаїл, пр. Зелений, 64, кв.56,

тел.: (04841) 7-06-05; моб.: +38-097-422-59-32.

Шишман Іван Іванович

народився 31.07.1963 р. в м. Ізмаїл Одеської області. Здобув освіту в Одеському державному педагогічному інституті ім. К. Ушинського (1982). Живописець. Член Національної Спілки художників України (2000). Заслужений художник України (2015). Доцент кафедри образотворчого мистецтва Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Педагоги з фаху: Ворохта А., Ферапонтов Л., Єфименко В.

Техніка: олійний живопис, енкаустика, графіка.

Основні твори: «Хліб землі моєї» (1987), «Чекання» (1988), триптих «Вогні пам'яті» (1993), «Народження Злати» (1995), «Притча про створення посудини» (1996), «Таїнство» (2003), «Золота пісня Орфея» (2010), «Човен» (2012).

З 1983 року бере участь у виставках і пленерах різного рівня, провів понад 10 персональних виставок в Україні та за її межами: в Українському Будинку (м. Київ); у музеї Західно-Східного мистецтва (м. Одеса); Археологічному музеї (м. Одеса); музеї закордонного мистецтва (м. Софія, Болгарія); музеї Книги, Києво-Печерській Лаврі (м. Київ). Учасник міжнародних пленерів «Страндженська Палітра» (Малко-Тирново, Болгарія, 2008, 2010) й ін.

Монументальні проекти: Реставрація та консервація живопису церкви «Св. Костянтина і Олени» (Ізмаїл, 1993-2003); проектування і розпис Храму «Преподобної Параскеви» (с. Желява, Софія, Болгарія, 1997); проектування і розпис Храму «Св. Трійці» (Ржищів, Київська обл., 2005-2010). За заслуги перед Українською Православною церквою нагороджений орденом УПЦ МП Святого благовірного князя Ярослава Мудрого (2014).

Контакти:

68600, Одеська обл., м. Ізмаїл, вул. Бендерська 43, кв.2.

тел.: 2-19-94; моб.: +38- 067-580- 96-11.

e-mail: i.shishman@gmail.com

Члени ІМО НСХУ все більше входять у світовий художній контекст: вони підтримують зв'язки з європейськими і міжнародними асоціаціями професіоналів, обмінюються з ними естетичним досвідом, приймають участь у спільних пленерах, симпозіумах, творчих дискусіях, отримують нагороди на міжнародних конкурсах і бієнале. Наш час, незважаючи на його складність, приніс і те, що найважливіше для художника – повну свободу творчості. Дати можливість втілити різноманітність художнього світу намагається й Ізмаїльська міська організація Національної спілки художників України.

Образотворче мистецтво є однією з найбільш естетично мотивованих форм діяльності, оскільки у витворах живопису відображено внутрішній світ митця, його шлях до Прекрасного, сучасний пошук досконалих форм. Праці наших художників спонукають піднятися над злободенністю, замислитися над смыслом життя, шукати відповіді на вічні питання буття. Південнобессарабська художня школа вийшла за рамки регіонального значення. Вишуканий живопис і віртуозна графіка її представників є самобутньою складовою державного та світового мистецького надбання, що стала джерелом духовного розвитку і задоволення естетичних потреб сучасного суспільства.

П. Чакір. «Будні селянина», 1998, гаряча емаль, метал.

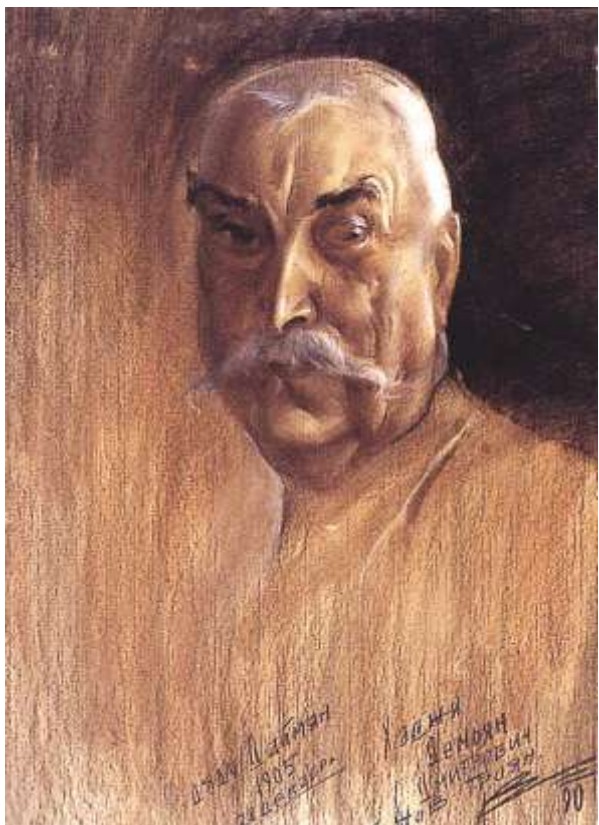
О. Кара. «Сільська пісня», 1997, полотно, олія

І. Шишман
«Бабуся Тетяна Македонська
з Шикирлик-Китай», 1989

І. Шишман
«Бабуся Іванка Кара
з Нових Троян», 1990

І. Шишман
«Дядо Даймян з Нових Троян», 1990

І. Шишман
«Моя бабуся», 1986

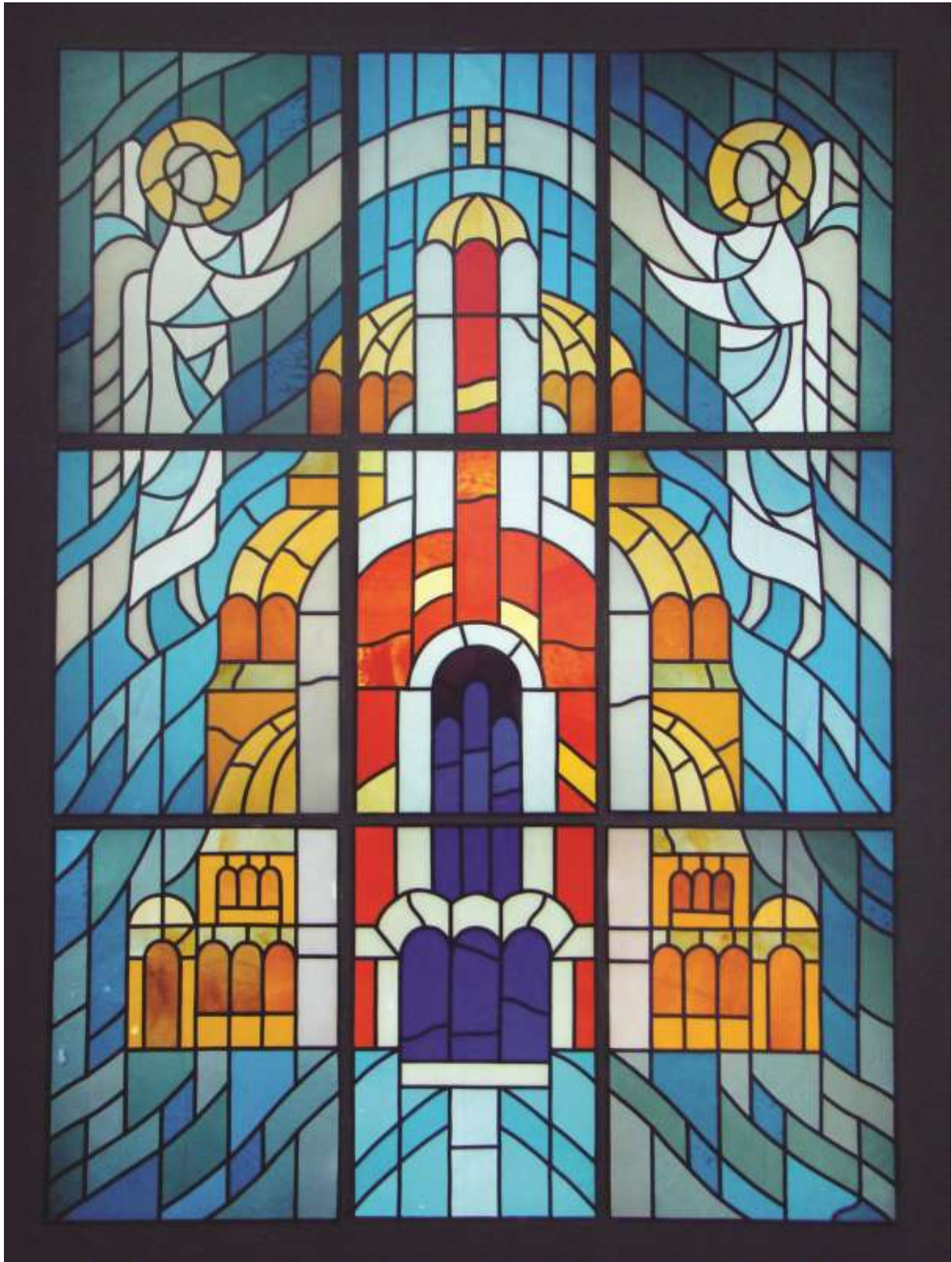
І. Пастир. «Бессарабський гайдаржія», 2016
Папір, акварель

М. Пейков, «Церква Пресвятої Богородиці в с. Каракурт», 2015 папір, акварель

Л. Чакір-Узун, «Моя Бессарабія», 2010, полотно, олія

П. Баламаджі, вітраж «Благословення»,
Посольство НР Болгарія, Київ, 1997

МОВА І ЛІТЕРАТУРА В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Класифікація болгарських говірок в Україні

(Валентина Колесник)

Болгарські етнічні анклавні України неодноразово обиралися об'єктом дослідження в лінгвістичному, етнографічному, історичному аспектах. Особливої уваги було присвячено болгарським говіркам – унікальній скарбниці свідчень про сучасне й минуле болгарської мови. Їхньому описові присвятили свої праці відомі дослідники – Ю.І. Венелін, М.С. Державін, С.Б. Бернштейн та багато учнів його наукової школи. Але і сьогодні ці говірки привертають увагу славістів і болгаристів. Вони стали предметом докладного картографування в «Атласі болгарських говорів в СРСР», суттєво доповнивши інформацію до фундаментальної лінгвогеографічної праці «Български диалектен атлас (БДА)». Болгарські говірки вже були предметом спеціальних досліджень і монографічних описів за окремими говірками, а також у синтетичному дослідженні І.А. Стоянова «Болгарська мова в Україні: проблема функціонування і розвитку лексики». Іншою спробою синтезу інформації про говіркові і писемно-літературний різновиди побутування болгарської мови в Україні є праця «Мова болгар України в її усній та писемній формі».

Відновлюється робота з дослідження болгарських говірок в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова в 90-ті роки. Зокрема і нами опубліковано кілька монографій та описів діалектної системи окремих говірок у започаткованій серії «Българските говори в Украина» та щорічнику «Одеська болгаристика».

Картографування діалектного матеріалу, зібраного у болгарських говірках України й Молдови у 50-тих рр., дозволило визначити типи переселенських говірок та з'ясувати їх генезу. Зокрема встановлено, що переселенські болгарські говірки поділяються на: вільшанські, чушмелійські, чійшійські, балканські, фракійські, західноболгарські (одна) та східнородопські (одна)²⁸.

Класифікація болгарських переселенських говірок можлива 1) за фонетичними ознаками, зокрема за рефlekсами *ятя*; 2) за розташуванням стосовно діалектного оточення; 3) за формою артикля іменників чоловічого роду.

1) На фонетичному рівні найбільш поширеною є класифікація болгарських говірок за рефlekсами *ятя*. Уся розмаїтість болгарських діалектів метрополії традиційно вміщується у їх поділ на східні й західні. В основу такого поділу болгарських говорів на східні та західні покладено рефлекси псл. *ѣ (*ятя*). Ця межа, яку у болгаристиці прийнято називати

²⁸ Атлас болгарских говорів в СССР. – Ч.1. – Вступительные статьи. Комментарии к картам. – М.: АН СССР, 1958. – С. 32-41.

ятевою, проходить від гирла ріки Віт орієнтовно через міста Плевен, Луковіт, Пазарджик, Мельник до міста Солунь (Фессалоніки). В західноболгарських говірках в усіх позиціях в слові на місці *ятя* маємо рефлекс – *е* (*лето* - *летен*, *вера* - *верен*, *гулем* - *гулеми*), на сході – *'а* під наголосом і перед складом з твердим приголосним: (*л'ато* - *летен*, *в'ара* - *верен*, *т'асна* - *тесен*). Ятева межа є лінгвістичним критерієм поділу говорів, з якою просторово збігається низка етнографічних та етнокультурних меж. Так, на захід від ятевої межі поширені пісенне багатоголосся, двоголосий спів, традиційні танці – «четвірне хоро», «четвірка», «малашевське», «мельничке», що танцюють особливим способом – «за пояс», а також білий чоловічий національний костюм, тому жителів цих районів називають ще «білодрешківці»²⁹. Відомий болгарський етнограф Хр. Вакарельський, досліджуючи термінологію декоративної техніки і прикрас у болгарських говірках, дійшов висновку, що білий національний слов'янський костюм у Фракії і Дунайській рівнині був витіснений східним малоазійським одягом, що зумовлено контактами із Середземномор'ям. Проникнення чорного одягу доходить до ятевої межі, як і поширення деяких обрядів. Диференціація *схід* – *захід* є характерною не тільки для видів одягу, але й для типів будівництва, церковної архітектури, знарядь землеробства, видів ремесел і т. ін.

З погляду діалектології наведена класифікація можлива як за рефlekсами * *ě*, так і за рефlekсами носових голосних, розвитку надкоротких голосних (т. зв. ерів) та ін.³⁰. У ділянці морфології рисами, які диференціюють болгарський континуум, є закінчення дієслів теперішнього часу I і II дієвідмін в 1 ос. мн. У північно-східному ареалі це закінчення *-м* (*четем*, *говорим*), а в західному – закінчення *-ме* (*четеме*, *говориме*). Для вихідців із Ямбольського округу характерним є, наприклад, особливе співвідношення закінчень дієслів у 1 ос. однини і 3 ос. множини.: *ас рабута*, *рива*, *кришта*, але *те рабутът*, *ривът*, *криштът* (пор. літ.: *аз работа*, *те работят*)³¹.

Болгарський діалектологічний атлас (БДА, БДАО) засвідчив існування широкої перехідної зони на різних мовних рівнях між східними і західними говорами³². Ця зона не накладається на основну ятеву ізоглосу, а охоплює широке пасмо, що включає як східні, так і західні говори.

Розгляд діалектної диференціації метропольного болгарського континууму важливий з огляду на те, що діалектний тип говірок, які лягли в основу переселенських, виявився детермінатором структури цих говірок і, частково, їх наступних змін.

²⁹ Вакарелски Хр. Етнография на България. – София: Наука и изкуство, 1977. – С. 147.

³⁰ Стойков Ст. Болгарска диалектология. – София: Проф. Марин Дринов, 2002. – 430 с.

³¹ Колесник В.А. Евгеновка (Арса). Ономастика. Говор. Словарь. – Одеса: Гермес, 2001. – С. 174.

³² Кочев И. За диагностиращите черти на българските диалекти // Български език – Кн. 4, 1991. – С. 307-404; Младенов М. Ятовата граница в светлината на нови данни (Към въпроса за диалектното разчленение на българския език) // Славистичен сборник. – София: БАН, 1973. – С. 241-257.

Оскільки переселення болгар у Бессарабію здійснювалося переважно з північно-східних і південно-східних болгарських земель то майже усі ці говори (крім Терновки в Приазов'ї) належать до східних. Тому в класифікації болгарських говірок в Україні релевантним виявляється протиставлення північні / південні болгарські говори. Найбільш відчутно це протиставлення виявляється на фонетичному рівні і насамперед за рефlekсами *ě, зокрема в позиції перед наступним м'яким приголосним: у говірках північно-східного типу це рефлекс – *e* (*л'ет'ен, в'ер'ен, т'есин, гул'еми*), а в говірках південно-східного типу – *'a* (*л'атен, в'арен, т'асин*).

Діагностуючими є також і ступінь редуції ненаголошених голосних, стабільність/нестабільність фонем */x/*, наголос у формах дієслів наказового способу, частка у формах дієслів майбутнього часу та ін. У цілому в болгарських говірках в Україні північно-східного типу виявлено риси й тенденції, властиві вокалічним мовам, а в говірках південно-східного типу переважають риси консонантних мов³³. На лексичному рівні при розмежуванні північ – південь найбільш характерними є протиставлення *дъщеря – щерка* ‘дочка’, *стан – разбой* ‘ткацький верстат’, *зеле – лахна* ‘капуста’, *гълча – хуртувам* ‘розмовляти’, *годеж – главеш* та ін.

Спільність південних говорів підтверджують і свідчення БДАО. Поділ континууму на північ – південь виявляється насамперед в акцентології: тенденцією південних говорів до переміщення наголосу на перший склад, що підтверджують карти ‘наголос у іменниках *момче, жена, мома, брашну, сяну* та у формах 2 особи однини дієслів наказового способу’. Спільність південних говорів виявляється й на інших мовних рівнях. Так, у південному ареалі поширеними є збережені староболгарські форми знахідного відмінка іменників *n*-основ: *камен, ремен, кремен, ечмен*, це свідчить про давність розмежування північ – південь, що неодноразово підтверджували дослідники³⁴. Цей розподіл, можливо, відбиває колишню спільність усіх південноболгарських діалектів.

Серед переселенських болгарських говірок України представлені, в основному, говірки північно-східного, південнобалканського, підбалканського та східнофракійського типів.

2. Класифікація говірок за розташуванням стосовно діалектного оточення.

За розташуванням стосовно діалектного оточення переселенські болгарські говірки поділяються на два типи: говірки компактного розташування – на півдні Бессарабії, та острівні говірки – у північних районах Одеської, у Миколаївській, Кіровоградській областях та в Криму. До говірок першого типу належать говірки сіл, розташованих у Болградському, Ізмаїльському, Тарутинському, Саратському та Арцизькому р-нах Одеської обл., де села здебільшого мононаціональні, а мешканці зберігають давні,

³³ Колесник В.А. К вопросу о статусе фракийских говоров болгарских сел Юга Украины // Слов'янський збірник. – Одеса: Астропринт, 1996. – Вип. I-II. – С. 55.

³⁴ Бояджиев Т. Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия. – София: Климент Охридски, 1991. – 276 с.

вихідні для етапу переселення, риси діалекту. Це говірки сіл Городне (Чійшія), Зоря (Камчик), Виноградівка (Чумлєської), Євгенівка, Криничне (Чушмелія), Кирнички, Рівне (Купоран), Суворово, Кубей, Ярове (Гюльмен) та ін. До острівних належать говірки смт. Вільшанки (Кіровоград. обл.), с. Тернівки (Миколаїв. обл.), Знам'янки (Катаржино), Кубанки, Іванове (М.Буялик), Великий Буялик (Благодєве), які перебувають у відриві від основного компактного болгарського діалектного масиву і зазнають інтенсивного впливу говірок інших мов, з якими контактують.

3) Класифікація говірок за формою артикля іменників чоловічого роду

Беручи за основу класифікації форму артикля чоловічого роду, необхідно виділити серед фракійських, мізійських та балканських говірок *о*-говірки (з артиклем *-о*, формами *мъжо*, *снего*, *крако*) і *ъ*-говірки (з артиклем *-ъ*: *мъжъ*, *снегъ*, *кракъ*).

Серед переселенських болгарських говірок балканського типу дослідники розрізняють балканські *ъ*-говори і балканські *о*-говори³⁵. Говірки чушмелійського і вільшанського типів також належать до *о*-діалекту. Тобто, вільшанська говірка за ознакою членної форми, на відміну від говірок чійшійського типу, об'єднується із шуменським діалектом (чушмелійською говіркою). Болгарські говірки вільшанського типу належать до північно-східних болгарських говорів *о*-діалекту; на думку Л.Мілетича, носіями *о*-діалекту Сілістренського округу є переселенці з Разграду – *шиковці* та *гребенці*³⁶.

До вільшанського типу належить говірка смт. Вільшанки, Кіровоградська обл., жителі якої недалеко від селища утворили декілька хуторів – *Мала Мазниця*, *Мала Вільшанка*, *Добре*, *Станкувате*. Сmt. *Вільшанка* є першим компактным болгарським поселенням на території колишньої Російської імперії, засноване в 1774 р. переселенцями із с. Алфатар Сілістренського округу поблизу Сілістри та першої болгарської столиці – Пліски. Генетично ця говірка, як і шуменська, пов'язана із південноболгарськими діалектами – південнофракійськими і східнородопськими. Фонетична, граматична і лексична система говірок вільшанського типу досліджена учасниками експедиції під керівництвом С.Я.Бернштейна в 50-і роки. Серед найважливіших фонетичних особливостей слід відзначити те, що під наголосом *ъ* вимовляється як *e* широке (*Мілетичове e*). Подібну вимову *ъ* фіксує Л.Мілетич і в деяких балканських говірках (тетевинських та еркецьких)³⁷. Ця фонетична особливість не характерна для чійшійських і чушмелійських бессарабських говірок, а зустрічається і зараз в деяких говірках балканського типу на Одещині. Носії цих говорів у правописі помічають його як російське *э*: *чурбэ*, *зэрну*, *дэски*. Вимова *ъ* в закінченнях іменників жіночого роду на *-а* (*вудъ*, *главъ*) і в закінченнях дієслів 1 особи однини та 3 особи множини теперішнього часу (*перъ*, *предъ*, *седъ*,

³⁵ Атлас болгарских говорів в СССР... – С. 32-41.

³⁶ Мілетич Л. Източнобългарските говори. – Софія: БАН, 1989. – С. 27.

³⁷ Атлас болгарских говорів в СССР... – С. 36.

пекът, стригът) зближує вільшанські говірки з іншими східноболгарськими – чійшійськими і чушмелійськими³⁸, а м'якість приголосних, в тому числі кінцевих приголосних в словах типу *д'ен', кон', пирон', з'ет'* – з чушмелійськими.

На місці *ятя* у вільшанських говірках знаходимо північно-східний тип чергування *a/e*: *б'ал-б'ели*. Але в кінці слова під наголосом вимовляється *-a*: *дв'а, дубр'а*, що характерно для південнобалканських говірок. Типовим для південнобалканських говірок є і збереження фонем *x* в усіх позиціях в слові: *хубаф, сух, бяха*, що характерно і для вільшанських говірок, наявність африкат *дж* і *дз*, лексем *дълък, вълк, фътри, кладенец, уол, шепа, жетва, девендесе* та ін. Наголос на першому складі у іменників середнього роду (*брашну, месу*) та у формах множини іменників чоловічого роду (*столуви, волуви, брягуви*) зближує вільшанські говірки з чушмелійськими, фракійськими та східногородопськими³⁹. У вільшанській говірці діалектологи фіксують значну кількість раритетів ще у 50-і рр.⁴⁰. Це назви їжі: *плак'ета, писм'ед'а, куконки, джандра*, назви одягу – *гуте, кават, гуня, гислюк, пузуник*, назви тварин – *макъ, раца*, архаїчні слов'янські лексеми – *штени* 'дитина', *лици* 'щока' та деякі інші.

До чушмелійського типу належать говірки с. Криничне і частково говірка с. Кубей. Село *Кубей* (Болградського р-ну) засноване між 1809 і 1816 р. болгарами і гагаузами. Болгари є переважно носіями південнобалканського сливенського говору, але зберігають і особливості шуменського (чушмелійського) діалекту. Докладно цю говірку описала З. Барболова⁴¹, етнографічні особливості – А.А.Пригарін⁴² та А.В.Шабашов.

Село *Криничне* Болградського р-ну (до 1947 р. с. *Чешма-Варуїта*) засноване в 1813 р. переселенцями або із с. Каспичан Шуменського округу, або зі Смядово і Кьопеклій (суч. Градинарово) Варненського округу⁴³. Це так звані *Съртски села*. Мова йде про говірки 11 поселень, що знаходяться в районі «Сърта» (Шуменської околії): Кюлевча, Каспичан, Марково, Косово, Снежина, Градинарово, Неново, Равна, Кривня, Черковна, Овчарово⁴⁴. Села знаходяться на території між Шуменом, Преславом, Новим Пазаром та Провадією, тобто там, де процвітала в УІІ ст. культура Першої болгарської держави.

³⁸ Там само.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Бунина И.К. Звуковой состав и грамматический строй говора ольшанских болгар // Статьи и материалы по болгарской диалектологии. – М.: АН СССР, 1953. Вып 4. – С.5-123; Бунина И.К. Лексический состав говора ольшанских болгар // Статьи и материалы по болгарской диалектологии. – М.: АН СССР, 1953. Вып 3. – С. 3-84; Колесник В.А. Гречизмы в болгарском говоре п. Ольшанка Кировоградской области // Слов'янський збірник. – Одеса: Астропринт, 2000. – Вип. УП. – С. 93-100.

⁴¹ Барболова З. Особенности на българския говор вс. Червоноармейское (Кубей), Болградски район, Одеска област в Украина // Българските говори в Украина. – Вып.П. – Одеса: Астропринт, 1999. – 152 с.

⁴² Пригарин А., Тхоржевская Т., Агафонова Т., Ганчев А. Кубей и кубейци: бит и култура на българите и гагаузите в с. Червоноармейское, Болградски р-н, Одеска област. – Одеса: Маяк, 2002. – 88 с.

⁴³ Шабашов А.В. Ойконимия болгарских пунктов юга Украины /Одесская, Кировоградская, Николаевская области // Българска Бесарабия. – Болград, 1999. – В. 1. – С. 58-132.

⁴⁴ Александров А. Диалектоложки проучвания. – Шумен: Алтос, 1998. – С. 65.

В Бессарабії болгари поселилися в селах: Чешма-Варуїта, Бабелі, Анадол і Кубей. В 1860 р. частина населення переселилася в Таврійську губернію (в сс. Богданівка і Степанівка). Майже не залишилося болгарського населення в Анадолі⁴⁵. Усі болгари виїхали із с. Бабелі⁴⁶.

Мешканці села Криничне однорідні в лінгвальному й етнографічному відношеннях. На думку В.К. Журавльова, носії шуменського говору відрізняються своєрідним діалектом, архаїчністю побуту і сильним тюркським субстратом⁴⁷. Глибоку архаїчність побуту мешканців цього села відзначав свого часу М.С.Державін, зазначаючи: «Це село дало мені найбільш повний етнографічний матеріал, настільки повний, що в інших селах тієї ж Бессарабської губернії я знаходив тільки уламки того побуту, який мною був записаний саме в цьому селі»⁴⁸. Любомир Мілетич вважав сиртські говірки найбільш архаїчними серед мізійських. Б. Цонєв стверджував, що носії цих говірок переселилися з півдня. Відомі російські болгаристи Г. Клепікова і Т. Попова на основі даних другого тому БДА з'ясували, що сиртська говірка є північно-східною, мізійською⁴⁹. Деякі так звані «південні» особливості (характер наголосу, рефлекс *ятя*, особовий займенник ср. р. *и*) фіксуються авторами БДА і в говірках сс. Новозагорського округу, Преславського та Разградського.

Усі учасники дискусії, однак, визнають факт існування у говірці архаїчних особливостей. В галузі фонетики це перш за все «залишки носових в лексемах *пиндисе, дивиндисе, ськънде, никънде, някънде, пъндар, гънглив, унензи, уньнзи* та ін.»⁵⁰. Специфічною особливістю говірки є і артикль іменників чоловічого роду –*о* (*крако, сино, нусо*) та –*у* в суф. –*ък:читвъртук, петук, вътук* та ін. В сиртських говірках відсутні фонемі *ф, х*, тому функції фонем *в, ф, х* бере на себе фонема *w*, а звук *у* є її варіантом: *пяу* (пях), *шкау* (шкаф), *ръкау* (ръкав), *уро* (хоро), *баур* (бахур), *Питроуд'ен'* (Петровден) та ін.

В галузі морфології найбільшу кількість архаїчних особливостей зберігають займенники, зокрема питальні *кутри, кутра, кутро*, які фіксуються і в родопських говірках.

Сиртські говірки зберігають і багато архаїчних лексем, які не вживаються в інших болгарських переселенських говірках, але мають паралелі в інших слов'янських мовах: *дряу* (дърво), *жерка* (воденица), *кликам* (викам), *зоре* (утре), *нине, анине* (сега) *вешти* (още) – ‘ще’, *гъна*(вдигна) – ‘підняти’, *ягуда* (черница) – ‘шовковица’, *лици* (бузи) – ‘щоки’ та ін.⁵¹.

⁴⁵ Атлас болгарских говоров в СССР... – С. 54.

⁴⁶ Там само. – С. 15.

⁴⁷ Журавлев В.К. Говор села Криничное (Чешма-Варуита) // Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. – М.: АН СССР, 1955. – Вып.7. – С. 18.

⁴⁸ Державин Н.С. Болгарскія колоніи в Россіи (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). – София: Мартилен, 1914. – С. 49.

⁴⁹ Клепикова Г.П. Некоторые вопросы использования болгарских диалектных материалов в лексико-семантических исследованиях советских лингвистов // Славянское и балканское языкознание. – М.: Наука, 1983. – С. 98-104.

⁵⁰ Александров А. Диалектоложки проучвания... – С. 67.

⁵¹ Там само. – С. 67.

Членна форма не завжди може служити класифікаційною ознакою, тому що за іншими важливими ознаками вільшанські і шуменські говірки мають істотні розходження⁵². Різні риси пов'язують обидві групи з південнобалканськими говорами.

Говірки балканського типу поділяють на 2 групи за формою артикля чоловічого роду: балканські *ъ*-говірки і балканські *о*-говірки. С. Стойков вказує на членну форму *ът*, *ъ* як на спільну характерну рису всіх балканських говірок. Дійсно, для більшості балканських говірок метрополії цей артикль є характерним. Однак є балканські говірки, у яких знаходимо артикль *-о*, і вони належать, за класифікацією С.Б.Бернштейна, до *балканських о-говорів* або *о-діалекту*. В Україні такими є говірки с.с. Задунаївка, Нова Іванівка, Рівне (Купоран), Виноградівка (Бургуджі). Укладачі АБГ відзначають, що жодний із балканських говорів *о-діалекту* не описаний у роботі М.С.Державіна⁵³.

Село *Виноградівка* Арцизького р-ну (до 1948 р. с. *Бургуджі*) засноване в 1830 р. переселенцями з району східної Старої Планини – із села Горно Бургуджі (суч. Горно Александрово) Сливенського округу. Ця ж, «у мовному й етнографічному відношеннях найбільше змішана» група болгар заселила с. Нову Іванівку, Задунаївку Арцизького р-ну і с. Рівне Тарутинського району⁵⁴.

Село *Нова Іванівка* Арцизького р-ну (до 1940 р. с. *Іваново, Ески-Кубей*) заснована в 1822 р., вихідцями із с. Гебедже (суч. Білослав) Варненського округу. Мешканці села є носіями східнобалканської говірки *о-діалекту*, близької до говірки с. Задунаївка. Особливість говірки відзначена у термінології спорідненості – чоловіка сестри матері і чоловіка сестри батька називають *уйчо*, так само, як і брата матері. Як зазначають етнографи «Серед болгар метрополії ця особливість характерна для району м. Плевен і на північ від нього»⁵⁵.

Село *Рівне* Тарутинського р-ну (до 1944 р. с. *Купоран*) засноване в 1830 р. переселенцями із с. Копоран (суч.Порой) Бургаського округу. Це носії східнобалканського *о-діалекту*, які займають особливе місце всередині своєї групи, виявляючи багато спільного із сливенцями. Дослідники говірки відзначають наявність значного тюркського субстрату⁵⁶. Своєрідна, не стільки лексично, скільки структурно, номенклатура спорідненості купоранців – вихідців із району Східної Старої Планини, яку етнографи пояснюють впливом тюркської системи спорідненості. Купоранська говірка суттєво відрізняється від інших *о-говірок* і зближується з говірками сливенського діалекту, водночас близька і до бургуджійської говірки.

На думку укладачів АБГ, балканські говори *о-діалекту* не становлять стійкої єдності й за іншими ознаками, вони надзвичайно різномірні за своїм складом і не мають якоїсь внутрішньої єдності⁵⁷. Проте етнографи

⁵² Атлас болгарских говоров в СССР... – С. 36.

⁵³ Там само. – С. 3.

⁵⁴ Шабашов А.В., Челак Е.И., Дыханов В.Я. Кубей и кубейцы. К 190-летию основания села Червоноармейское. – Одесса: Анна, 1999. – С. 74.

⁵⁵ Там само. – С. 98.

⁵⁶ Атлас болгарских говоров в СССР... – С. 72.

⁵⁷ Там само. – С. 38.

відзначають спільність у виявах духовної культури: деякі міфологічні персонажі відомі, наприклад, тільки носіям *о*-говорів і не зустрічаються в інших говірках. Так, еортонім *Драгайка* був поширений у Північно-Східній Болгарії, причому в болгар, які є носіями *о*-діалекту (с. Вільшанка); у вихідців із Північно-Східної Болгарії носіїв *ъ*-діалекту свято називається *Йеньовден*⁵⁸.

До балканського *ъ*-діалекту належать говірки сіл: *Виноградне* Болградського р-ну (до 1945 р. с. *Хасанбатир* і *Хасан-Батир*) засноване в 1830 р. переселенцями із с. Карапча (суч. Маломир) Ямбольського округу, представниками південних балканців із сильним фракійським впливом. Відмінною рисою цієї групи болгар є специфічний термін для позначення дружини батькового брата – *стрина*.

Село *Виноградівка* Тарутинського р-ну (до 1946 р. с. *Чумлекіой*, *Чумлекьой*) засноване в 1830 р. переселенцями із села Чомлекьой (суч. Ботево) Ямбольського округу. Чумлекійці проживають нині і в інших селах Тарутинського району, зокрема в Євгенівці⁵⁹.

Село *Дмитрівка* Татарбунарського р-ну (до 1940 р. с. *Дельжилер*) за даними АБГ засноване в 1830 р. балканцями зі Сливенського округу.

Село *Петрівськ* (*Петросталь*) Тарутинського р-ну засноване в 1829 році німцями-колоністами; болгарське поселення виникло тут із 1919 року, коли під час земельної реформи болгаро-твардичани, що здавна працювали наймитами, отримали тут землю. Переселенці з Твардиці є носіями сливенського *ъ*-діалекту⁶⁰.

Село *Ярове* Тарутинського р-ну (до 1945 р. с. *Дюльмен*, *Гюльмен*) засноване в 1830 р. переселенцями із с. Гюлемяново (суч.Роза) Ямбольського округу. Носії південнобалканського *ъ*-діалекту, так званої чумленсько-твардицької підгрупи. Переселенці з цього села (гюльменці) нині мешкають і в інших селах Тарутинського району, найбільше – в *Євгенівці*⁶¹.

Говірки сіл Твардиця, Виноградівка (Чумлен), Ярове, Горіхівка, Виноградне, Каланчак, Дмитрівка, Кирнички, Голиця, Делени С.Б. Бернштейн відніс до *чумленсько-твардицької* підгрупи, називаючи їх сливенськими⁶². Проте наші дослідження засвідчили, що ці говірки не є лише

⁵⁸ Дыханов В.Я. Традиционные системы календарных дат болгар и гагаузов // Археология та етнологія Східної Європи: Матеріали і дослідження. – Одеса: АстроПринт, 2000. – С. 166.

⁵⁹ Колесник В.А. Евгеновка (Арса). Ономастика. Говор. Словарь. – Одеса: Гермес, 2001 – 228 с.; Пригарин А.А., Агафонова Т.А., Ганчев А.И. Очерки этнографии болгарского населения Евгеновки Тарутинского района Одесской области // Одеська болгаристика. – Вип. 1. – Одеса, 2003. – С. 6-70.

⁶⁰ Зеленина Э.И. Словарный состав суворовского говора // Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. – М.: АН СССР, 1955. – Вып.7. – С. 63 –114; Котова Н. Говор с. Твардица Молдавской ССР: К истории сливенского говора // Ученые записки Института славяноведения АН СССР. – М –Л., 1950. – Том 2. – С.270 – 308; Стойков Ст. Говор села Твардицы (Сливенской околии в Болгарии) и села Твардицы (Молдавской ССР) // Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. – М.: АН СССР, 1958. – Вып.8. – С. 3-63.

⁶¹ Колесник В.А. Евгеновка (Арса)... – 228 с.

⁶² Атлас болгарских говоров в СССР... – С. 38.

сливенськими, а здебільшого ямбольськими (говірки с.с. Ярове і Кирнички) або належать до іншого підбалканського типу.

Село *Євгенівка* Тарутинського району (Арса) заснована у 1910 р. болгарами – переселенцями з с. Ярове, Рівне, Виноградівка (Чумлекіой), а в 1920 р. доселена вихідцями з Твардиці⁶³. До говірок змішаного балканського ь-типу належить і говірка с. *Червоне* (пізнього заселення).

Село *Зоря* Саратського р-ну (до 1949 р. с. *Камчик*) засноване в 1830 р. двома групами болгар з Бургаського округу: із району долини р. Камчія (суч. Прилеп) – носії балканського ь-діалекту, та із с. Гьокчевіран (суч. Подвис) – носії фракійського говору⁶⁴. Говірка досліджена С.І. Георгієвою.

Село *Кирнички* Ізмаїльського р-ну (до 1947 р. *Фантіна-Дзінілор*) засноване в 1814 р., але болгари переселилися сюди в 1830 р.: більша частина із села Гидиклій (суч. Челник) Ямбольського округу і менша – із с. Касапляр (суч. Дибич)⁶⁵.

Серед балканських ь-говірок розрізняють дві підгрупи: чумленсько-твардицьку і болградську. До останньої належать говірки сс. Жовтневе, Табаки, Висилівка, Виноградне (Курчі), Богате, Кубей та м. Болграда.

До чумленсько-твардицької підгрупи належать говірки сс. Виноградівка (Чумлен), Ярове (Гюльмен), Рівне (Купоран), Виноградівка (Бургуджі), Дмитрівка (Делжилер), Делени, Виноградне (Хасан-Батир), Голиця, Горіхівка, Каланчак, Кирнички, Зоря, Петрівка. Вале-Пержі (Молдова), Кірютня (Молдова), Твардиця, Комрат⁶⁶.

До східнофракійських говірок належать говірки сіл: *Кулевча*, *Кубанка*, *Великий Буялик (Благоєво)*, *Іваново*, *Лощинівка*, *Новосільське (Енікьой)*, *Острівне (Кот-Китай)*, *Старий Троян*, *Суворово*, *Тернівка*, *Холмське (Селіоглу)*, *Знам'янка (Катаржино)*, *Старий Крим*, частково *Василівка (Вайсал)*, *Зоря (Камчик)* та деякі інші.

Село *Кулевча* Саратського р-ну (до 2016 р. *Колісне*, до 1946 р. *Кулевча*) засноване в 1830 р. болгарами-фракійцями, переселенцями із с. Кюлевча Шуменського округу, де здавна жили і фракійці. Але сучасна говірка с. Кюлевча Шуменського округу (Болгарія) не належить до фракійських, вона належить до сиртських говірок, представником яких в Україні є говірка с. Криничне (Чушмелій).

Село *Лощинівка* Ізмаїльського р-ну (до 1947 р. с. *Кайраклія*) засноване в 1821 р.⁶⁷. Досліджувалась Є.В.Чешко⁶⁸.

⁶³ Колесник В.А. Євгеновка (Арса)...; Пригарин А.А., Агафонова Т.А., Ганчев А.И. Очерки етнографії болгарського населення Євгеновки Тарутинського району Одеської області // Одеська болгаристика. – Вип. 1. – Одеса, 2003. – С. 6-70.

⁶⁴ Георгиева С.И. Особенности морфологической системы болгарского говора села Заря, Одесской области // Слов'янський збірник. – Одеса: Астропринт, 2002. – Вип. IX. – С. 231-234.

⁶⁵ Барболова З., Колесник В. Говорът на българите в с. Кирнички, Бесарабия // Българските говори в Украйна. – Одеса: Астропринт, 1998. – Вип.1. – 158 с.

⁶⁶ Атлас болгарских говоров в СССР... – С. 38.

⁶⁷ История городов и сел Украинской ССР. Одесская область. – Киев: АН УССР, 1978. – 866 с.

⁶⁸ Чешко Е.В. Из истории кайраклийского говора: болгарский говор с. Лошиновки Болградского р-на Измаильской обл. // Статьи и материалы по болгарской диалектологии. – М.: АН СССР, 1952. – Вып.2. – С. 21-75.

Село *Суворово* Ізмаїльського р-ну (до 1941 р. *Шикирлі-Китай, Шекерлик-Китай*) засноване між 1815-1819 рр. переселенцями із с. Козлоджа (нині Суворово) Варненського округу⁶⁹. Фракійські особливості побуту і мови описані Е.І. Зелениною⁷⁰ та П.Ю. Боковою⁷¹.

Село *Знам'янка* Іванівського р-ну (до 30-их рр. ХХ ст. *Катаржино*, до 1961 р. с. *Сталіно*) засноване в 1806 р., ймовірно, переселенцями сіл Бургаського округу, носіями східнофракійського говору. У середині ХХ ст. сюди доселена велика група болгар з інших сіл та українців із західних районів України, яка нині приблизно дорівнює чисельності болгар. Ця унікальна в соціолінгвістичному відношенні ситуація ще не досліджена лінгвістами.

Розрізняють одеську (сс. Кубанка, Великий Буялик, Іванове, Знам'янка, Колісне) та ізмаїльську (Суворово, Лощинівка) групу фракійських говірок.

Обидві групи зазнали значного впливу українських говірок. Саме тут розповсюдженими є лексеми: *балакам, балачка, вікно, сірники, драбина, карпетки, бідарка, погріб, картуз, твінчи, цап, снідаме* та багато інших.

Носіїв фракійських говірок у Бессарабії до 1860 р. було значно більше. Зараз вони мешкають у Приазов'ї, їх говірка зазнала там значних змін.

Фракійські говірки зберігають тенденцією південних говорів до переміщення наголосу на перший склад, що підтверджують карти 'наголос у іменниках *момче, жена, мома* та у формах *2 особи однини* дієслів наказового способу' (типу *преда, пера*), зберігаються староболгарські форми знахідного відмінка іменників *n-основ*: *камен, ремен, кремен, ечмен* та ін.

Для більшості фракійських говірок характерним є південно-східний тип вимови *ятя*: *б'ал-б'али*, в усіх позиціях вимовляється -'а': *дв'а, дубр'а, зл'а*; відсутнє чергування *a//e* після м'яких приголосних та шиплячих: *ж'аба – ж'аби, ч'аша – ч'аши, ш'апка – ш'апки, ушч'ар' – ушч'ари*, але *Стуйан – Стуйен'е*; артикль іменників чоловічого роду –*о* (крім говірки с. Великий Буялик та Острівне); присвійний займенник – *незин, нензи*; слабша редукція ненаголошених голосних; кореневий наголос у словах ср. роду: *с'ану, момче, сърце, месу, д'ат'е*, наголос на першому складі і в дієсловах: *донеса, занесе, расказа, операм, направа, раздам, найде, умре, река, закола, упроса, доказвам, копате, печам, орам, заспа, покажа, прочета, испрата* та ін.

Відзначено, що фракійські говірки, як і балканські, не є єдинними. Їх об'єднують наголос у формах наказового способу та послідовне вживання *ь* після плавного (-*рь-*, -*ль-*). У фракійських говірках фіксуються форми дієприкметників *душли, били*, дієслівна форма *бих*, лексеми *штерка* 'дочка', *ду-*

⁶⁹ Шабашов А.В. Ойконимия болгарских пунктов юга Украины /Одесская, Кировоградская, Николаевская области // Българска Бесарабия. – Болград, 1999. – В. 1. – С. 58–132.

⁷⁰ Зеленина Э.И. Словарный состав суворовского говора // Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. – М.: АН СССР, 1955. – Вып.7. – С. 63–114.

⁷¹ Бокова П. Българският диалект сред буджакското многоезичие. Върху материал от с. Суворово (Шекерлик-Китай), Украина // Българският език през ХХ век. – София: Проф. Марин Дринов, Пенсофт, 2001. – С. 381–386.

дал'а 'шовковиця', *прижило, приждило* 'ручка відра'⁷². Інші дослідники долучають ще лексеми *джубринки* 'шкварки', *пашмол* 'кокон', *кутел, върбило, карпуза, куптор, лахна, л'улек* 'лелека' (Валя-Пержі).

Фракійські говірки мають специфічну весільну термінологію. Як відомо, характерною рисою болгарської весільної термінології є наявність двох заручин – *мальк и голям годез* (тайних і офіційних). Саме назви заручин відрізняють північно-східні болгарські говірки від південних, для яких характерними є назви *главеш* і *препив*; назва нареченого і нареченої – *главеник* і *главеница*. Найчастіше в інших болгарських бессарабських говірках вживається лексема *годеж* (наречений, наречена – *годеник, годеница*), утворена від дієслова *годя* 'робити заручини, сватати'.

До говірок фракійського типу належить говірка села *Тернівка* – нині селище в межах м. Миколаєва, засноване в 1802 р. переселенцями із південно-східного ареалу Болгарії (селища біля м. Малко Тирново)⁷³. Особливості говірки Тернівки вказують на її східнофракійське походження (*тронки*). Разом із жителями с. Знам'янки і с. Кубанки Одеської обл. тернівці творять особливу етнографічну групу серед східних фракійців, генетично пов'язану із західними болгарамі⁷⁴.

Це підтверджується і специфічними особливостями тернівської говірки. В порівнянні з мізійськими та балканськими говірками, та навіть з літературною болгарською мовою в тернівській говірці значно рідше вживаються м'які приголосні. Відсутність їх в кінці слова, відсутній глайд *й* перед *-а* в закінченнях деяких дієслівних форм, *-е* на місці *ятя* в лексемах (*бел, леп, дел, треба, тесто, песна, место, вера, верува, снек, нема* та деякі інші) – усе це зближує тернівську говірку із західноболгарськими говірками. Про мішаний характер говірки свідчить і велика кількість варіативних форм: закінчення іменників *-е /-и* у множині, варіативне закінчення дієслів теперішнього часу у 1. ос. одн. (*чета/четам*) та 3 ос. мн. (*урем/уреме*), варіативність форм аориста та імперфекта, допоміжних дієслів, вказівних займенників тощо. Але переважають фонетичні, граматичні та лексичні особливості, характерні для говірок Південної Болгарії.

Болгарські переселенські говірки мають незаперечне значення для спостережень над мішаними говірками. Навіть та невелика група говірок, обстежених авторами АБГ у 1948 р., дає можливість спостерігати різні типи і різні стадії розвитку мішаних говірок. Є села, у яких із самого початку були заселенні представники різних говірок. В результаті сумісного співіснування в них утворилась єдина говірка, але варіанти у ряді випадків могли зберігатися. Як приклад наводиться говірка с. Городне (Чійшія), де мешкають переселенці

⁷² Атлас болгарских говоров в СССР... – С. 240.

⁷³ Бонева Т. Традиция и иновация в културата на две български села в Украина // Украина і Болгарія: віхи історичної дружби (матеріали міжнародної конференції, присвяченої 120-річчю визволення Болгарії від османського іґа). Одеса, 29-31 жовтня 1998 року. – Одеса: Друк, 1999. – С. 207.

⁷⁴ Шабашов А.В. Ойконимия болгарских пунктов юга Украины /Одесская, Кировоградская, Николаевская области // Българска Бесарабия. – Болград, 1999. – В. 1. – С. 58–132. – С. 114.

із різних районів Болгарії – Казанлика, Старої Загори, Варни, Рущука та інших місць⁷⁵.

До *чійшійського типу* говірок належить насамперед говірка с. *Городне* Болградського р-ну (до 1946 р. *Чійшія*). За даними АБГ село засноване в 1813 р., ймовірно, переселенцями із с. Дурбалик (суч. Градини) Добричського округу. Після публікації I та II томів БДА (Югоизточна и Североизточна България) вчені переглянули питання про генезис чійшійських говірок. Найбільш близькою на думку Г.І. Клепікової та Т.В. Попової є говірка сіл Казанликської околії. За свідченням О.Чешко це можуть бути села Чирпанської, Пловдивської, Карловської та Казанликської околії⁷⁶.

Чійшійська говірка, крім Городнього, представлена також мовленням мешканців с. Банівка, Кальчево, Кам'янка (Ташбунар), Владичени (Імпуцита), Нагірне (Карагач), Тараклія (в Молдові), частково м. Болграда (туканська махала), Ізмаїла; крім того говірки вторинного переселення з Бессарабії – Преслава, Інзовки, Банівки Запорізької обл. Староболгарські лексичні елементи цієї говірки і сучасний стан докладно дослідив І.А. Стоянов⁷⁷. Говірки цієї групи інших сіл Бессарабії також були предметом дослідження діалектологів і етнографів⁷⁸. Архаїчні слов'янські лексеми у чійшійській говірці досліджує І.А.Стоянов. Серед них лексеми: *изпръхна*, *зъмя*, *заюсвам* (болг. літ. заспивам), *ино* (болг. літ. постійно, винаги), *убраз* (болг. літ. лице) та інші.

Лексичні відмінності зафіксовані не тільки між чійшійськими і чушмелійськими говірками, але і між чійшійськими та балканськими:

<i>балк.</i>	<i>чійш.</i>
чутура	кутел
куйрук	упашка
кантърми	тирбии
калпак	шапка
джуни	бърни
привизло	върбило
каун	пипон
гага	кълвун

⁷⁵ Чешко Е.В. Из истории кайракийского говора: болгарский говор с. Лошиновки Болградского р-на Измаильской обл. // Статьи и материалы по болгарской диалектологии. – М.: АН СССР, 1952. – Вып.2. – С. 132-133.

⁷⁶ Топалова С.Д. Говорът на българите в с.Калчево, Бесарабия// Българските говори в Украйна. – Одеса: Друк, 2009. – Вып. IV. – С. 167.

⁷⁷ Стоянов І.А., Стоянова Е.П., Дадіверін І.Г. Мова болгар України в її усній та писемній формі. – Одеса: Оптимум, 2002. – С. 22-102.

⁷⁸ Журавлев В.К. Говор села Криничное (Чешма-Варуита) // Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. – М.: АН СССР, 1955. – Вып.7.– С. 18–62; Топалова С.Д. Говорът на българите в с.Калчево, Бесарабия // Българските говори в Украйна. – Одеса: Друк, 2009. – Вып.1У. – 258 с.; Шабашов А.В. и др. Чийшія: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии.– Одесса: Астропринт, 2003. – 788 с.

До чійшійських говірок належить і говірка с. Калчеве, детально описана С.Д.Топаловою⁷⁹.

Село Калчеве засноване переселенцями туканської махали Болграда у 1861 році⁸⁰. С.Д. Топалова фіксує основні особливості калчевської говірки і характерні діалектні форми, які відрізняють калчевську говірку від ямбольської:

Село *Кам'янка* Ізмаїльського р-ну (до 1941 р. с. *Ташбунар*) засноване близько 1812 р. болгарами-туканцями, ймовірно переселенцями з Преслава та з с. Каяджиктимар (сучасне Тимарево) Шуменського округу. Корінне населення є носієм переважно чійшійського діалекту. Дієслівну систему говірки описав В.К. Журавльов⁸¹.

Різноманітність типів мішаних говірок потребує різного підходу при картографуванні. Усі досліджувані села поділяються авторами АБГ на кілька груп: 1) з єдиною немішаною говіркою; 2) з кількома самостійними говірками; 3) з такими мішаними говірками, в основі яких лежить одна говірка, що визначає структуру говірки в цілому⁸².

До другої групи мішаних говірок, в основі яких лежить не одна, а кілька говірок, належать, наприклад, говірки сел Каланчака, Болгарійки, Кайраклії⁸³. До цієї групи, на думку укладачів атласу, належить і говірка с. Зоря, де функціонують дві говірки – південна балканська і фракійська. «У Камчику до сих пір чітко розмежовуються дві говірки», – писали автори Атласу⁸⁴. Носії цих говірок мешкають у різних частинах села – горній і дольній, на картах говірки мають позначки 46а і 47 б⁸⁵. Подібною є вайсальська говірка: носії ямбольської говірки мешкають у «горному» Вайсалі, а носії фракійської говірки – у «дольному» південному Вайсалі.

До мішаних говірок належить і мова мешканців м. Болграда, яка неодноразово була предметом досліджень діалектологів. Першим звернув увагу на особливості болгарської говірки видатний болгарист М.С. Державін, відзначивши риси, що вирізняють сливенські та ямбольські елементи у болгарській говірці. Пізніше – С.Б. Бернштейн у відомій статті «О языке города Болграда». Крім сливенської і ямбольської говірки у Болграді зберігаються ще дві говірки – туканська і кримська. На відміну від двох попередніх, ці назви досить умовні: туканці – перші мешканці Болграда, а кримчани (кримці) переселилися з Таврії. Структура туканських і кримських говірок істотно змінилася під впливом міського койне і в наш час відновити попередній стан говірок вже неможливо. Змінилися фонетична, граматична система говірок і

⁷⁹ Топалова С.Д. Говорът на българите в с.Калчево, Бесарабия ...

⁸⁰ Там само. – С. 30.

⁸¹ Журавлев В.К. Говор села Криничное (Чешма-Варуита) // Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. – М.: АН СССР, 1955. – Вып.7. – С. 18–62.

⁸² Чешко Е.В. Из истории кайраклийского говора: болгарский говор с. Лошиновки Болградского р-на Измаильской обл. ... – С. 233–234.

⁸³ Там само. – С. 234.

⁸⁴ Атлас болгарских говоров в СССР... – С. 14.

⁸⁵ Там само. – С. 22.

найвідчутнішими є зміни у лексиці. Протягом 200 років у Болграді відбувалася взаємодія кількох говірок, але не стерлися відмінності між сливенськими і ямбольськими говірками, в меншій мірі між туканськими, кримськими. Ця взаємодія призвела до утворення нових, невідомих в Болгарії діалектів, своєрідного нового міського койне. Слід відзначити також, що у Болграді помітним був і залишається вплив болгарської літературної мови.

Західноболгарські говірки зафіксовані в с. Шоп-Тараклія (шопська говірка) і в приазовському селі Тернівка (віденська говірка). Збереглася лише відинська говірка.

Західноболгарські говірки протиставляються східноболгарським за такими основними ознаками: 1) *e* на місці *ятя* в усіх позиціях (*лето-летен, вера-верен, снег-снежен*); 2) слабша редукція ненаголошених голосних; 3) зміна м'якого *k* в *t* і *g* в *d* (*майтя, диран*); 4) вказівний займенник *тоо*; 5) особовий займенник 1 особи однини – *йа*; 6) третьої особи – *он, она, оно*; 7) флексія –*м* в 1-й особі однини дієслів теперішнього часу (*йа пейем, печем, предем*); 8) відсутність початкового та інтервокального *x*, втрата кінцевого *x* у формах аориста; 9) частка майбутнього часу *че*⁸⁶; 10) артикль –*ь*; 10) відсутність асиміляції у групах *дн, бн* (*гладна, падна, дребни*); 12) відсутність лабілізації голосних *e, и* після шиплячих (*железо, жиф, живеат, шипар*); 13) наголос на першому складі в лексемах *вода, море, око, брада, глава, месо, трева, годена* та ін.⁸⁷.

Єдина на території України західноболгарська говірка значно відрізняється від східноболгарської лексичними маркерами, серед яких члени експедиції 1950 р. відзначили такі: *сакам* (в інших говірках *искам* 'хотіти'), *образи* (в інших говірках *бузи, стърни* 'щоки'), *песница* (в інших говірках *юмрук* 'кулак'), *капа* (в інших говірках *шапка, калпак, пос* 'шапка'), *саджик* (в інших говірках *пирустия* 'залізні санки, на яких готують їжу на відкритому вогні або в печі'), *дезди-ме* (в інших говірках *тербии, кантърми, вози* 'віжки'), *любеница* (в інших говірках *диня, карпуза* 'кавун'), *кукурус* (в інших говірках *пашшой, пашой, мамуля, папур, гълъбя* 'кукурудза'), *пloffка* (в інших говірках *юрдечка, раца* 'качка'), *пуяк, пуйка* (в інших говірках *мисир, мисирка, куркан, гутка, фиток, фитка* 'індик, індичка') та ін.⁸⁸. Авторами АБГ зафіксовані такі лексичні відмінності між шопською та відинською говіркою⁸⁹:

Тернівка	Шоп-Тараклія	
<i>песница</i>	<i>имрук</i>	кулак
<i>капа</i>	<i>шапка</i>	зимова шапка
<i>диня</i>	<i>пънеш</i>	диня
<i>лубеница</i>	<i>диня</i>	кавун

⁸⁶ Бернштейн С.Б., Чешко Е.В. Опыт классификации болгарских говоров СССР // Ученые записки Института славяноведения АН СССР. – М.-Л.: АН СССР, 1951. – Т. 4. – С. 102.

⁸⁷ Атлас болгарских говоров в СССР... – С. 41.

⁸⁸ Бернштейн С.Б., Чешко Е.В. Опыт классификации болгарских говоров СССР... – С. 102.

⁸⁹ Там само. – С. 41.

Як відомо, у повоєнний час болгарську мову в селах з болгарським населенням в Україні у школах заступила російська, що позначилося на розвитку цих говірок. Унаслідок запровадження викладання в школах та інших навчальних закладах російської мови та активізації міжетнічних контактів відбулися зміни говірок, насамперед на лексичному рівні внаслідок запозичень слів, усталених зворотів; при цьому менш динамічною залишилася фонетична та граматична будова говірок.

Українське і російське мовне оточення щодо граматичної будови відрізняється від болгарських говірок, які в цілому зберігають балканський граматичний тип: наявність артикля, аналітичні форми майбутнього та складних минулих часів, *да*-конструкції та ін. Оскільки між носіями болгарських говірок і неболгарським оточенням понад 200 років існували контакти і взаємодія різного ступеня інтенсивності, то закономірно ці контакти зумовили зміни структури переселенських говірок і трансформацію артиклевих форм. Найбільш нестабільними в болгарських переселенських говірках є форми артиклю чоловічого роду однини *-ъ* або *-о*, які сприймаються носіями говірок як закінчення. У змішаних говірках члена форма *-о* заступається артиклем *-ъ*.

Важливим аспектом є дослідження процесу нівелювання балканських рис граматичної будови і словникового складу переселенських говірок, під впливом східного слов'янства відбулася втрата тих рис, які визначають балканське обличчя цих говірок. Матеріали фіксують зменшення кількості минулих та майбутніх часів, втрату переповідних форм (преизказни, несвидетелски), пропуск допоміжного дієслова *съм* 'є' та коротких (енклітичних) форм займенників, нестабільність вживання артикля.

Вдалося визначити етапи занепаду артикля в досліджуваних говірках, які доцільно зіставити зі спостереженнями болгарських діалектологів. Досліджуючи діалекти метрополії, вони встановлюють етапи втрати відмінкових форм у болгарській мові. Виявилось, що найбільш стабільними у досліджуваних говірках є ті форми, що втратили відмінки раніше – форми множини, середнього та жіночого роду, іменники на позначення неживих предметів; нестабільні в говірках артиклеві форми – чоловічого роду однини, власні імена та назви спорідненості – молодші форми, ті, що втратили відмінкові форми пізніше. Тобто, артикль є слабкою ланкою мовної системи, що свідчить про молодість цієї грами в болгарській мові. Втрати балканських рис граматичної структури, нестабільність так званих примарних балканізмів свідчить про наявність процесу дебалканізації в болгарських переселенських говірках під впливом не балканського мовного оточення. Тому важливим завданням дослідження є окреслення напрямів дебалканізації як процесу трансформації структури говірок. На підставі переселенських болгарських говірок вдалося відтворити такі ланки попередніх етапів розвитку мови, свідчення про які вже відсутні у говірках метрополії.

Сьогодні в болгарських селах Одеської обл. ще стійкою є позиція діалекту, як і позиція російської мови, але простежується тенденція до

посилення впливу на мовний розвиток регіону державної української. Можна прогнозувати послаблення позицій російської мови як основної в офіційному спілкуванні, що швидше відбуватиметься в колах інтелігенції і повільніше – у сільській місцевості. Прогнозуємо, що у діалекті поступово збільшуватиметься кількість запозичень з української мови. Випускників шкіл у болгарських селах сьогодні можна назвати білінгвами, полілінгвами (вони володіють російською, українською, болгарською та іноземними мовами) і диглосними (спілкуються на рідному діалекті, а в школі вивчають літературну болгарську).

Для досліджуваних говірок характерні ті ж тенденції розвитку, що відзначені діалектологами і для інших діалектних систем:

- 1) зменшується кількість носіїв т. зв. «чистого» діалекту;
- 2) звужується сфера використання говірок;
- 3) творяться мішані говірки (напівдіалекти, регіолекти) внаслідок взаємодії з іншими говірками та інослов'янськими системами;
- 4) спостережено соціальне та ситуативно-стилістичне варіювання діалектів.

Але болгари в Україні, попри дії у різний час несприятливих чинників, виявилися стійкими щодо збереження етнічної самоідентичності. Цьому сприяло їх компактне розселення у Прутсько-Дністровсько-Дунайському межиріччі і в Надазов'ї, а також фактор зайнятості більшості болгар у сфері сільськогосподарського виробництва; селянство ж, як відомо, послідовніше й триваліший час зберігають традиції свого народу чи своєї етнографічної групи. Чинником, який об'єктивно сприяв асиміляції болгарського етносу, є їхня близькість за мовою і культурою до східнослов'янських народів, відсутність національної автономії, міграції за межі компактного розселення, урбанізація, етнічно-мішані шлюби, а також ослаблення і втрата в минулому зв'язків з метрополією. У цілому ж для досліджуваного регіону характерним є незворотний рух у напрямку редукції складних форм традиційної соціонормативної культури. Ця редукція супроводжується і змінами структури говірок внаслідок впливу східного слов'янства.

Образ Буджака в літературній творчості бессарабських болгар України та Молдови* (Тетяна Шевчук)

Регіональна література півдня Одеської області (регіон Буджак, або Південна Бессарабія) яскраво представлена поетичним доробком сучасних митців, який віднедавна став предметом фахових літературознавчих студій науковців Ізмаїльського державного гуманітарного університету: Г. Райбедюк⁹⁰, Л. Рєви⁹¹, А. Соколової⁹², В. Телеуці⁹³, О. Кіскіна⁹⁴, О. Вігера⁹⁵ й ін., які закладають підвалини історіографії курсу «Література рідного краю», що активно впроваджується в загальноосвітні середні школи. Увага дослідників фокусується на україно- та російськомовній художній творчості митців. Актуальність звернення до вивчення художнього доробку бессарабських болгар обумовлена його високим мистецьким рівнем, яскравою панорамою овіяних міфопоетичним сприйняттям навколишнього світу регіональних топосів, що укорінюються у власну національну історію та глибоко пов'язані зі спробами етнічної самоідентифікації.

У ХІХ ст. болгарська община формувалась в межах єдиної Бессарабської губернії Російської імперії; за часів СРСР – функціонувала в рамках умовних рубежів союзних республік України та Молдови, а після розпаду радянського союзу опинилась між кордонами двох незалежних держав. На межі ХІХ-ХХІ ст. значна частина бессарабських болгар пройшла процес репатріації та отримала громадянство республіки Болгарія. Відтак представниками літературного процесу Буджаку, що мають болгарське походження, здебільшого є громадяни трьох країн – України, Молдови і Болгарії. Буджак як унікальний геокультурний простір, сформований в умовах пограниччя і постійної зміни державно-політичної влади, став плацдармом для формування специфічної етнокультурної спільноти, за якою закріпилося стійке самовизначення «бессарабські болгарі». «Ідентичність даної групи, – зазначає Світлана Коч як

* Друкується за матеріалами: Шевчук Т. С. Образ Буджака в естетичній рецепції бессарабських болгар України і Молдови // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Історія). Вип. 37. – Ізмаїл: РВЦ ІДГУ, 2017. – С.182-192.

⁹⁰ Райбедюк Г. Б. «Придунай журавлиний» Михайла Василюка // Українська мова і література в школах України. – 2016. – №4. – С. 32-33; Райбедюк Г. Б. Світло душі Таміли Кібкало : штрихи до портрета берегині рідного слова в українському Придунав'ї : До 80-річчя від дня народження // Українська мова і література в школах України. – 2017. – № 9. – С. 60-63; Райбедюк Г. Б. Художня мова поетів Подунав'я // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 21. – С. 141-146.

⁹¹ Reva-Levshakova, L. The Danube Region Poetry: Personalities and Creativity // Journal of Danubian Studies and Research, Vol. 5, No 1 (2015). – P. 335-341.

⁹² Соколова А. В. Літературне краєзнавство в профільній школі: методичні рекомендації. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2017. – 72 с.; Соколова А. В. Літературне краєзнавство півдня Одещини: навчальний посібник. – Ізмаїл, 2014. – 122 с.

⁹³ Телеуця В. В. Народнопоетична творчість Подунав'я: проблеми регіональної специфіки. – Ізмаїл : СМІЛ, 2010. – 223 с.

⁹⁴ Kiskin, A. The aesthetic of postmodernism in the works of Izmail poet Andrei Butakov // Journal of Danubian Studies and Research: Vol. 7, Issue No 2, 2017. – Galati: Editura Universitara Danubius. P. 439-445.

⁹⁵ Viger, A. Modern Poets of the Southern Bassarabia // Journal of Danubian Studies and Research, Vol. 5, No 2, 2015. – P. 191-199.

експерт з питань ідентифікаційних процесів різних етнічних груп на півдні Одеської області, – впродовж всього періоду вибудовувалася таким чином, щоб зберегти можливість належати кожному з існуючих центрів, периферією яких виступала Бессарабія. <...> Діаспора свідомо формує риси «транскультурності», що дає їй можливість поєднання кількох культурних орієнтирів у створенні власної ідентичності, здобувати, порівняно з етносом, більше можливостей варіювати з етнічними рисами»⁹⁶.

Провідною дослідницею літературного спадку бессарабських болгар є проф. ВТУ «Св. Св. Кирило та Методій» Єлена Налбантова, яка є автором низки наукових праць⁹⁷, зокрема монографії «Подстъпи към съвременната българска поезия от Бесарабия и Таврия»⁹⁸ (2014) та укладачем електронної болгаромовної антології «Български поети от Бесарабия и Таврия» (2005), у передмові до якої дослідниця відзначає, що унікальність поетичної творчості бессарабських і таврійських поетів радянського періоду пов'язана з фактом її виникнення в умовах повної відсутності власної літературної традиції⁹⁹, адже автори виростили в російськомовному середовищі, а «залізна завіса» часів СРСР унеможливила високий рівень розвитку культурних контактів, який спостерігається сьогодні. Проте, увага болгарських учених природно фокусується, насамперед, на аспектах духовного зв'язку митців з історичною прабабтьківщиною, що зринають на сторінках поетичних і прозових творів бессарабських художників слова болгарського походження.

Метою цієї розвідки є прагнення відтворити образ Буджаку, представлений у художній творчості уродженців цього регіону, що вже стали визнаними класиками літературного процесу України, Молдови та Болгарії (Петр Бурак-Волканов, Ніко Стоянов, Володимир Калоянов, Тодор Стоянов, Тетяна Танасова-Тодорова й ін.). Матеріалом дослідження є також російськомовна проза Валерія Азманова; представника молодого плеяди українських бессарабських поетів Івана Дерменжі; письменників і поетів болгарської общини республіки Молдова, які відтворюють у своїй творчості образ Буджаку (Георги Барбаров, Ганна Малешкова, Микола Куртев).

Галина Райбедюк у розвідці «Художня мова поетів Подунав'я» (2006) зазначає, що місцеві топоніми (Буджак, Дунай, Ялпуг, Ізмаїл, Кілія, лиман, степ тощо) є ключовими концептами мовної картини світу визначних буджакських поетів українського походження (М. Василюк, Т. Кибкало, В. Рева

⁹⁶ Коч С. Трансформации в етническом самосознании болгар Бессарабии XIX-XX вв. // Българите в Северното Причерноморие: Изследвания и материали. Одеса – ВеликоТърново, 2009. – Т. 10. – С. 372-374.

⁹⁷ Налбантова Е. Български творци от Бесарабия. Представяне. Анкети (с Иван Вълков, Иван Ненов, Ана Малешкова, Николай Куртев). Кн. 1. – Велико Търново: Проглас. – С. 109-128; Налбантова Е. Образът на майката в съвременната бесарабска българска поезия. Култура. Идентичности. Съмнения / Сост. А. Алексиева, Н. Данова, Н. Чернокожев. – София : Издат на БАН 2016. – С. 215-226; Налбантова Е. Съвременна българска бесарабска проза. Предварителни бережки // Молдовско-български връзки: История и Култура // Сост. Н. Червенков, И. Думиника. – Кишинев: S.C.V, 2016. – С. 437-447.

⁹⁸ Налбантова Е. Подстъпи към съвременната българска поезия от Бесарабия и Таврия. – Велико Търново : УИ «Св. св. Кирил и Методий» 2014. – 86 с.

⁹⁹ Български поети от Бесарабия и Таврия. Антология. Съст. Е. Налбантова. – Варна : Liternet, 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим достępu: [<https://liternet.bg/ebook/besarabski/content.htm>].

й ін.). Болгарські бессарабські митці не є виключенням: образ Буджаку є одним із стрижневих символів їх естетичної рецепції, через який вони прагнуть самоідентифікації, усвідомлення і прийняття найважливіших онтологічних маркерів своєї етнічної групи; значущості культурних традицій та їх глибинних смислів; свого місця в парадигмі велика/мала батьківщина, країна/етнос, нація/община тощо.

Образ Буджаку розглядається бессарабськими поетами і письменниками болгарського походження в синхронії та діахронії, що, зазвичай, відбувається у протилежних ціннісних конотаціях. Так, мотив еміграції, як і образи переселенців є константними для діахронічного виміру естетичної рецепції образу Буджаку. В історичній ретроспективі спостерігаються протилежні оцінки культурного ландшафту регіону, який почав розбудовуватися на початку ХІХ ст. Як відомо, після включення південної Бессарабії до складу Російської імперії і депортації ногайських татар, гостро постало воєнно-політичне питання культурного освоєння і облаштування пустих земель, для розв'язання якого були запрошені іноземні колоністи (болгарські, німецькі, швейцарські, албанські й ін.) за умов значних економічних пільг і привілеїв. В літературному доробку бессарабських болгар можна знайти протилежні оцінки подій початку колонізації Буджаку співвітчизниками у вертикальній парадигмі пекло/рай. Регіон ототожнюється з пеклом на землі в контексті драматичного відчуття фатальної помилки, якої припустилися шукачі кращої долі. Переважна кількість митців усвідомлює, що інший клімат (необлаштований голий степ, вітри, засухи) і реальність, з якою зіткнулися перші переселенці (спустошення, голод, злидні) обумовили високу смертність і гірке розчарування.

В історичному романі «Знайти джерело» («Да намериш разковничето», 1998) молдавських письменників болгарського походження Миколи Куртева та Ганни Малешкової з опертям на сімейні архіви «без купюр» описано жахіття, з якими спіткнулися болгарські переселенці в Південній Бессарабії. Величний Дунай наділяється ознаками негативного потойбічного простору, який поглинає частини каравану мігрантів, що «платять страшну ціну за свою дурість»: значні втрати людей, худоби та речей під час переправи. Непривітний географічний ландшафт нової землі протиставляється ідеалізованим пейзажам залишених місць: Балканські гори як укриття / плоска як сковорода земля; комфортний клімат / піщані вихри; прохолодні джерела / відсутність води для поливу; краєвиди / гола пустеля замість обіцянок про рай на землі. Автори емоційно підкреслюють, що болгарським землеробам було запропоновано вирішити справу, з якою не впоралося будь-яке плем'я, що тут проживало. Глибоко вкопані глиняні землянки як перші тимчасові оселі, які колоністи мали змогу розбудувати в умовах відсутності інфраструктури, нагадують жахливе гетто на маргінесах цивілізації – залишені кам'яні будинки з верандами та різними стелями будуть з'являтися лише у снах. Людей настагає запізніле прозріння: страшна бідність, замість рівних прав – обслуговування багатих землевласників на межі кріпацтва, відсутність можливості повернутися і небажання тут залишатися. Трагічне усвідомлення онтологічної катастрофи підсилює ме-

тафора «дърво без корен» (дерево без коріння), що стає основою самоідентифікації мігрантів першого покоління бессарабських болгар¹⁰⁰.

Протилежним естетичними оцінками, пов'язаними з ідеалізацією історичних подій у межах діахронії, насичена повість Валерія Азманова «Довгий шлях до щастя» (2014). Так, болгарські мешканці масово отримують вісточки про високу якість життя від емігрантів першої хвилі (с. 53); організація переселення облаштовується на височайшому рівні (с. 50-53); під час переїзду вмирають тільки німечні старики (с. 55); перед очима новоприбулих відкривається ідилічний пейзаж Ялпуга, усіх охоплює відчуття щастя і захищеності (с. 56); по прибуттю колоністи проходять інструктаж «про дотримання правил гігієни, правильного харчування і вживання питної води», «порядок будівництва, використання будматеріалів, дотримання правил пожежної безпеки» (с. 56), отримують палатки або окопуються в землянках і приступають до возведення нових чудових будинків. Будь-які негаразди згадуються виключно на тлі ще гірших випробувань, учинених турецькою владою, наприклад: перепливаючи Дунай під час переправи через побоювання бути затриманим, головний герой Стоян згадує, якою набагато холоднішою була горна річка під час його втечі з каторги (с. 55-56); землянка Стояна нагадує рай порівняно з османською тюрмою (с. 59) тощо. В кінці повісті головний герой щасливо проводить вечори на кухні генерала І. Інзова за чашкою чаю, розповідаючи про жахи життя під турками (с. 62); насамкінець для підсилення ефекту високого рівня культурного життя в Буджаку зринає й образ О. Пушкіна, який завжди «з хвилюванням згадував свою подорож Бессарабію»¹⁰¹.

Образи мігрантів є константними у поетичній творчості бессарабських болгар. Ліричний герой Георгі Барбарова у вірші «Переселенці» згадує перших колоністів з жалем і подякою за їх страждання (мъки) і важку працю. Хронотоп твору побудований на протиставленні Свій/Чужий, в якому культурне поле чужого простору уособлює Буджак:

Някога биле деца на земята си.
Сега са камъни на чуждите гробища.
Сега са облаци в чуждите небеса.
Сега са ангели в далечните църкви.
Откривали дълги години
пътечки към слънцето
не за себе си - за нас.
И ние, свикнали да бъдем
чужди навред,
не забравяме да благодарим
прадедите си за тези мъки¹⁰².

Колись ви були дітьми своєї землі
Тут – каміння на чужих могилах
Тут – хмари в чужих небесах
Тут – ви янголи в далеких церквах.
Ви довгий час для нас відкривали
стежинки до сонця
не для себе робили це – для нас.
Наразі ми звикли, що залишимось
чужинцями й далі,
давайте подякуємо
прадідам за їхні страждання.

Тут і далі переклад з болг. мій. – Т.Ш.

¹⁰⁰ Куртев Н. Да намориш расковничето. Опит на историчеки роман / Н. Куртев, А. Малешкова. – Ямбол, 1998.

¹⁰¹ Азманов В. Колонисты: трилогия. – К. : Золотые ворота, 2014. – С. 64.

¹⁰² Сборник на българска бесарабска поезия (XIX-XX в.) / За ред. Нико Стоянов. – Одеса: Маяк, 2002. – С. 110.

Лірична героїня Тетяни Танасової-Годорової також відчуває себе як бессарабська болгарка чужою будь-де, зокрема і на освоєній важкою працею предків новій батьківщині («Участь»):

Чуждинка съм въвв... всеки край.
И на кого ще домиля!
Оттам заминали, а тук
и досега сме беженари.
Дали и моя пра-правнук
съдбата тъй ще го опари?¹⁰³

Чужачка я ... у кожному краї.
І що попереду!
Звідти ми пішли, а тут
Ми досі біженці.
Невже й праправнуку моєму
судилася така ж доля?

Незважаючи на гіркий присмак туги і жалю за покинутою історичною батьківщиною та гіркою долею перших колоністів, у переважній більшості пейзажної лірики оспівується і навіть ідеалізується образ сучасного Буджаку, відбудованого важкою працею колоністів. Позитивний культурний простір рідного краю, що розцвів завдяки невтомній праці переселенців, становлять концепти *ПАГОРБ*, *РІКА*, *ГОРОД*, *ЛОЗА*, *СОНЦЕ*, *ОРАЧ* (Г. Барбаров, «Буджак»):

Хълмове.
Реки.
Градини и
лозя.
Слънцето, весело претъркулило се,
не може да стигне орача
в полето¹⁰⁴.

Пагорби.
Ріки.
Городи й
лоза.
Сонце, у веселому бігу,
не може наздогнати орача
в полі.

Г. Барбаров оспівує рідне містечко Кортен, милуючись «рідними просторами», «своїми» небесами («мои навред небеса»), де все нагадує про щасливе дитинство («Кортен»). Олександр Катєв у ліричній присвяті «Моєму приятелю» з любов'ю згадує «буйні золоті ниви широкого Буджаку»¹⁰⁵. «Синьою південною красою» безкрайнього неба Буджаку милується ліричний герой Івана Мавроді («Люблю тебе без тями»), у якого викликають сльози («блика моята сълза») згадка про «золоту неосяжність» рідних милих степів¹⁰⁶. Степний вітер лагідно доносить вісточки з рідного буджакського краю герою вірша Іллі Волкова «Рідне слово». Так, у синхронічному зрізі літературної творчості бессарабських болгар концепти *СТЕП*, *ВІТЕР*, *ДАЛЕЧИНА*, *ШЛЯХ* позбавлені негативної конотації й передаються у романтизованому ключі (П. Бурлак-Волканов, «Мій любий край»):

¹⁰³ *Български поети* от Бесарабия и Таврия. Антология. Съст. Е. Налбантова. – Варна : Liternet, 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://liternet.bg/ebook/besarabski/content.htm].

¹⁰⁴ Там само.

¹⁰⁵ *Сборник* на българска бессарабска поезия (XIX-XX в.) ... – С. 106.

¹⁰⁶ Там само. – С. 19.

Мой край любим,
Буджак мой ненагледен.
Под твойта ясна южна синева
Аз крачих светло, По зрънца събирах
Непетите си трепетни слова.

...

И впивам своя ясен поглед дълго
Във твойта бисерна далечина,
И чувам: трактори зад хоризонта
Боботят в синята ти тишина.

...

Мой край любим,
От теб съм очарован,
От теб аз вземам исла и любов.
Дордето жив съм – аз теб ще пея
В живота си нелек, прекрасен, нов¹⁰⁷.

Мій любий край,
Буджак мій ненаглядний.
Під ясною поденню блакиттю
Я вийшов в степ збираючи як зерна
Ці соромливі трепетні слова.

...

І довго дивлюсь ясным поглядом
В твою перлинну далечину,
І чую: трактори за горизонтом
Гудять у синій тиші.

...

Мій любий край,
Тобою зачарован,
Беру від тебе славу і любов
Доки живий, буду оспівувати
Тебе в житті нелегкому, прекрасному, новому.

Іншими суттєвими характеристиками Буджаку в ліриці сучасних митців є образи квітучої вишні, Дунаю, ранкових світанків і величних заходів сонця на тлі безкрайнього горизонту, що є невід'ємною ознакою степного простору. Ліричний герой віршу Ніко Стоянова «Назавжди» усвідомлює свій глибокий нерозривний зв'язок з малою батьківщиною, перебування на якій пов'язано з відчуттям комфорту, умиротворення, замилювання:

Ах, залезът неповторим
над хоризонтите далечни!
И вие, утринни зари,
завинаги сте с мене вече.

Нима тоз, що ви е видял
и чул ви е, ще ви забрави?
Аз този вишнев облак бял
в града ви го донесох право.

И тоз над Дунава порой,
над езерцето - хресталака
и люляковият прибой -
една картина от Буджака...

Ти цяла си у мен, в кръвта.
Пил съм те с майчиното мляко...
Родино Малка! На света
навеки с теб съм свързан, майко!¹⁰⁸

Ах, закат неповторимий
за далеким горизонтом!
Й ти, ранковий світанок,
Ви зі мною назавжди.

Хіба є такий, хто вас бачив
Й чув вас і зміг забути вас?
Образ білої хмари вишні
Саме тут я оцінив.

Дунай, що розлився,
Кущі над ставком
Й ліловий прибій
Утворюють картину Буджаку...

Ти весь в мені, в крові.
Я випив тебе з молоком матері...
Мала Батьківщино! У світі
Назавжди з тобою пов'язаний, матусе!

¹⁰⁷ Там само. – С.58.

¹⁰⁸ Там само. – С. 77.

В літературі бессарабських болгар культурний концепт *ДИМ* став основоположним життєстверджувальним архетипом, культурним маркером, метою, символом стабільності й заможності. Оповідання В. Азманова «Подорож місцевого значення» (2017) відкривається описом будинків героїв Петара і Дем'яна: «Обидва будинки розташовувалися в мальовничому місці. З вікон відкривався чудовий вид на неосяжну гладь озера, а стежка від будинку вела прямо вниз по схилу, що проходить поблизу глибокого яру до самого берега. Городок, в якому жили брати Петар і Дем'ян, називався Болград і був він побудований всього через якихось сім років після переселення болгар в Бессарабію. Не всі колоністи поки мали свої будинки. Багато з них ще продовжували жити в тимчасових землянках, благо це дозволяв теплий клімат¹⁰⁹. Будівництво кам'яного будинку героями роману М. Куртева і Г. «Знайти джерело» символізує жаданий добробут. У цьому творі сакралізація топосу дому представлена описом його освячення, яке для переселенців стає не просто ритуалом, а ініціацією, оскільки веде до остаточного відриву від історичної батьківщини через укорінення на буджакській землі й початком формування субетнічної спільноти.

У вірші Тодора Стоянова «Дорога» представлено ностальгічний мотив відвідування старої батьківської хати, пов'язаної зі спогадами дитинства, які зображено за допомогою протиставлення дитячих і дорослих естетичних оцінок якості життя в скромному буджакському селищі, яке занепадає, в контексті усвідомлення ліричним героєм меж своїх перспектив:

Този път води към селото,
към бялата къщичка,
която все още ме помни
като дете. Тогава...
Да, тогава пътят
изглеждаше широк,
дълъг и безкраен,
и най-силното ми желание
беше да го измина до края,
да видя къде той свършва...
Днес аз широко крача
из изоставения тесен и неравен
междуселски път,
и за съжаление вече знам
къде той свършва¹¹⁰ ...

Ця дорога веде до села,
до білого будиночка
який все ще мене пам'ятає
дитиною. Тоді...
якою ж здавалась тоді
дорога широкою,
довгою й безкрайною,
а найсильніше моє бажання
було пройти її до кінця,
побачити, де вона скінчається...
Сьогодні я впевнено крокую
тісним і вибоїстим через занепад
сільським шляхом,
з жалем усвідомлюючи
де він скінчається...

Образ Буджаку в естетичній рецепції бессарабських болгар нерозривно пов'язаний з героїчною постаттю протоболгарської історії ханом Аспарухом, зокрема ханами Кубратом і Огузом, ставки яких знаходилися на території Північного Причорномор'я в VII ст. н.е. Звернення до цих образів пов'язано з прагненням формування «свого» простору культури, вважати «свою» «осво-

¹⁰⁹ Азманов В. В степях Буджака: сборник рассказов. – К. : Логос, 2017. – С. 25.

¹¹⁰ Български поети от Бесарабия и Таврия. Антология.

ену» землю, за правом укорінитися в регіоні. Формування болгарського етносу на території Нижнього Дунаю є історичним фактом: за візантійськими хроніками, відлік існування Першого Болгарського царства датується 680 роком підписання мирного договору між імператором Костянтином IV (Погонат) і Аспарухом внаслідок розгрому візантійців у битві при Онгалі (Онгъл), після чого його орда змогла перейти через Дунай. Болгарські історики схиляються до думки, що під назвою Онгал (у різних варіаціях написання Ὀγγλος, Ὀγγλος, Ὀγλος, Onglon, Hoglon – перекладається «кут», рос. угол) розуміється саме Буджак¹¹¹. За умовами договору, Костянтин IV був зобов'язаний платити данину булгарському ханові, факт чого був надзвичайно принизливим для візантійців, однак дав потужний поштовх до націотворчих процесів племінних союзів давніх булгар.

Популяризація героїчної історії протоболгар бессарабськими митцями несе освітню і виховну функцію, долає онтологічну драму відриву від історичної батьківщини, виправдовує факт переселення і рабську працю перших колоністів (Ніко Стоянов, «Від Буджаку до Болгарії»):

Събуди ме, ветре, ведър, сух,
Та да минем, ветре, пак
Ний по дирите на Аспарух,
Тръгнали от древния Буджак.

Розбуди мене, безтурботний суховіє,
Давай, вітре, знову підемо
Дорогами Аспаруха,
Що починаються з давнього Буджаку.

Да преминем Дунава широк –
Да се спрем наврѣх Балкана,
Гдето нявга, като скулест бог,
Гордо бе застанал хана...

Перейдемо широкий Дунай –
Підійдемося до Балкан,
Де скуластий бог
Охороняв гордого хана.

Дни, години, векове,
Като шумата изгарят...
Оттогава и оттам
Началото си взе БЪЛГАРИЯ¹¹²...

Дні, роки, століття,
Пішли у небуття...
З тих пір і звідти
Виникла БОЛГАРИЯ...

У вірші Іллі Волкова «Пам'ятай, Буджак!» серед історичних подій, що відбувалися в регіоні (як-от: скіфська навала, взяття фортеці Ізмаїл О. В. Суворовим тощо) згадується й підкорення Буджаку ордами Аспаруха. Автор пишається гордими протоболгарами («прабългари горди»), які під широким південним небом палили свої вогнища. Ліричний герой віршу Юрія Сарсакова «Світанок в Буджаку» проводить безсонну ніч у роздумах над минулим краю. Задумливо дивлячись у вікно («тихо спирам пред прозореца»), він викликає у своїй уяві образи степної кінноти воїнів Аспаруха, що проносилися по землі, де нині стоїть батьківська хата. Образи войовничих кочівників героїзовані: «сильні, спритні, безіменні» («яки, пъргави, безименни»),

¹¹¹ Златарски В. Н. История на Първото българско Царство. – Т. I.: епоха на хуно-българското надмощие (679-852). – София 1918. – [Електронний ресурс]. – Режим достępu: <http://www.promacedonia.org/vz1a/index.html>.

¹¹² Сборник на българска бесарабска поезия (XIX-XX в.) ... – С. 77.

збагачені вірою й відвагою («с вяра и кураж опалени»), не підкорені у битвах («във битките не паднали»). В уяві ліричного героя вони, як привиди, з'являються в тумані з гучними криками, підкорюючи собі нові землі:

Съмва се. Затварям книгата.
Тихо спирам пред прозореца.
Виждам клонове издигнати,
Чувам тропота на конница.
Виждам ги, в мъгла потънали,
Аспаруховите воини,
Чувам виковете, гръмнали
Над тълпите – многобройните.
Яки, пъргави, безименни,
С вяра и кураж опалени,
Толкоз пътища изминали,
Но във битките не паднали.
Съмна се. Открих прозореца
В родната ни къща – майчина,
Там, къгде-то мина конница,
Вдига се тревата смачкана¹¹³.

Світає. Закриваю книгу.
Тихо зупиняюсь у вікна.
бачу вигнуте гілля,
Чую тупотіння кінноти.
Бачу у ві млі туманів
Аспарухових воїнів.
Чую крики, що лунали
Над натовпом численним.
Сильні, спритні, безименні,
Вірою й відвагою збагачені,
Стільки шляхів пройшли,
Але в битвах не скоренні.
Світає. Відкриваю вікно
Рідної майчиної хати,
де колись неслась кіннота
Здибуючи товчену траву.

Сакралізація Північного Причорномор'я як священної землі, пов'язаної з початком формування болгарського етносу, спостерігається в поезії таврійського болгарина Володимира Калоянова. Образна система віршу «Коні землі обітованої» відтворює міфопоетичну картину життя давніх кочівників у неосяжних південних степах сучасної України. Культурне поле твору становлять концепти *СТЕП, КОНІ, ПОЛЕ, ВІТЕР, ПІСНЯ, ХАНСЬКИЙ ШАТЕР*. Священний характер життя протоболгар підсилено вказівкою на покровительство Тангри – верховного божества тюркоболгарського пантеону, що символізує єдиного Бога як творця усього суцього. Ім'я Тангра має давнє іранське походження і різні варіації (Тангре, Тингри, Дангра, Дингир), а також своєрідне піктографічне зображення у вигляді семикутної розети. У вірші «Мої пісні» В. Калоянова знову зринає образ Тангри, який охороняє шатер легендарного хана.

В ліриці Івана Дерменжі представлена спроба осмислити генеалогію гагаузького етносу, яка пов'язується з образом легендарного хана Огуза, що вважається предком низки тюркських народів, зокрема Сельджуків, Османів, Каджарів, Авшарів, а в давньоруських літописах окремі огузькі племена, що проживали в степах Причорномор'я, відомі під назвою печенігів. Поет пишається героїчною історією гагаузів та екстраполює міфопоетичні характеристики на його сучасних представників:

Хан Огуз наш славный предок, в битв века и темных друзов
Основал в начале зры род прекрасный гагаузов.
От него исходят корни удивительного рода
Дух пленительной свободы гагаузского народа.

¹¹³ Там само. – С. 123.

Чабанов и земледельцев, славных воинов, и все же
Восхитительных красавиц, абсолютно непохожих.
Страсть рождающие в танце, крепость дедовских традиций.
Друг за друга и горою, мужество на смелых лицах.

Вот вам толика всего лишь иль мельчайшая крупица.
Криком камышовой цапли, мой Ялпуг, родные лица.
Мой народ, моя дорога, буйство гордых гагаузов.
Замечательных потомков Хана славного Огуза¹¹⁴.

Болгарські поети Бессарабії маркують істотні етнічні риси локального соціуму, виокремлюючи в менталітеті співвітчизників залишки балканської войовничості та горячкуватості («хайдушко», «горещо») в контексті визнання себе «синами Буджаку» (Ніко Стоянов, «Щось від Балкан»). Ліричний герой вірша «Мадарський конник» Ніко Стоянова вважає знаменитий наскальний пам'ятник Мадара уособленням «болгарського духу», який глибоко впливає на усвідомлення болгарської ідентичності («бие днес копита в мен»). Константними також виступають заклики зберегти свої етнічні риси: «българин да си остане / и да опази своя род!» (Ніко Стоянов, «Залишайся болгарин») і мову («Болгарська мова» Тодора Стоянова, «Мова моя рідна» Тетяни Танасова-Тодорова, «Материнська мова» Ніко Стоянова; «Рідне слово» Іллі Волкова, «Болгарин-болгарист» Ніколи Суфларські й ін.).

Феномен етнічної самоідентифікації бессарабських болгар, увиразнений в їх літературному спадку, є прикладом соціальної синергетичної системи, що самоорганізується у відповідь на ті чи інші виклики, актуалізуючись у Буджаку як точці біфуркації. Образна система картини світу, представленої в їх художній творчості, вибудовується на принципах естетичної рефлексії над аспектами духовного життя локального етнічного соціуму. Морфологія простору культури бессарабських болгар розкривається через усвідомлення і популяризацію історичних фактів колонізації Буджаку болгарськими мігрантами XIX ст., а в історичній ретроспективі – формування болгарського етносу часів Першого Болгарського царства на територіях нижнього Дунаю, до складу яких входив Буджак. Відтак когнітивні, ціннісні і регулятивні смисли колективної пам'яті локального соціуму розбудовуються не тільки на системі фізичних (клімат, ландшафт, географія розселення) і ментальних координат (мова, традиції, обряди, ритуали), але й динамічно розвиваються у просторі культурної рефлексії через розробку історичних (формування Дунайської Болгарії) і міфопоетичних сюжетів (спроба художнього відтворення образів ханів Аспаруха, Кубрата, Огуза, покровительство Тангри тощо). Культурна пасіонарність розкривається через інтегрування національних міфів, міжкультурний діалог, наявність плюралістичного підходу в естетичних оцінках.

¹¹⁴ Дерменжи И. Синие и черне, как море... – Черновцы: Технодрук, 2017. – С. 90.

Культурна пасіонарність бессарабських болгар як чинник збереження етнічної ідентичності (Олена Берестецька)

Бессарабські болгары – численна група, яка компактно проживає на півдні Одеської області та Молдови з часів масового заселення Бессарабії. Згідно з переписом 2001 року, в Одеській області мешкали три чверті всього болгарського населення України, або близько 151 тисячі осіб. За офіційними даними, з моменту останнього Всесоюзного перепису населення болгарська діаспора чисельно скоротилася майже на 11 тисяч осіб (у 1989 році нараховувалось 165,8 тис. осіб)¹¹⁵. Загальновідомо, що будь-яка етнічна група, що існує тривалий час за межами історичної території або національної держави, зазнає впливу оточуючого середовища та поступово втрачає ті чи інші ознаки етнічності. Це відбувається за рахунок повної або часткової асиміляції або за рахунок формування нових, специфічних рис, властивих тільки цій групі. Бессарабські болгары зберегли свою етнічну своєрідність завдяки гострому переживанню причетності до культурних традицій предків і готовності всіма можливими засобами її захищати, що є однією з головних умов національного самозбереження.

Культурний розвиток спільноти характеризується прагненнями до самовираження та бажанням презентувати свої надбання суспільству. Культурна пасіонарність бессарабських болгар виявляє себе за трьома основними напрямками: *використання болгарської мови у побуті та освітньо-культурній діяльності* впродовж 200-річного перебування на землях Придунав'я всупереч активним спробам усіх урядів асимілювати населення; *етноцентрична естетична рефлексія* через створення літератури, витворів національно-орієнтованого образотворчого мистецтва в умовах відсутності культурної традиції, зокрема ретельне збереження основ музичного і танцювального мистецтва; *збереження елементів етнічної культури* через дотримання народних традицій і обрядів у святкуваннях християнських та національних свят.

Мова болгарської діаспори

Болгарські говірки Бессарабії неодноразово ставали об'єктом наукового дослідження. Під час лінгвістичних та етнографічних експедицій здійснено картографування ареалу їх розповсюдження, описано мовні системи багатьох говірок¹¹⁶. Напрацювання лінгвістів, оформлені в низці наукових

¹¹⁵ Кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

¹¹⁶ Див. детальніше: *Атлас болгарських говорів в СРСР*. – Ч.1. – Вступительные статьи. Комментарии к картам. – М.: АН СССР, 1958 – 84 с.; *Колесник В.А.* Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні. Граматична система – Одеса: Астропринт, 2003. – 352 с.; *Бояджиев Т.* Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия. – София: Климент Охридски, 1991. – 276 с.; *Стоянов І.А., Стоянова Е.П., Дадіверін І.Г.* Мова болгар України в її усній та писемній формі. – Одеса: Оптимум, 2002. – 494 с.; *Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии* / А. В. Шабашов [и

праць, доводять, що екстралінгвістичні причини територіального поширення болгарських говірок, їхнє існування в ізольованому оточенні без прямого до-тику до мовного середовища метрополії призвели до виникнення специфічних рис, характерних для кожного окремого діалекту, який вживається мовним колективом окремого населеного пункту, де переважну кількість жителів становлять етнічні болгари. Болгарські говірки на території України, і зокрема, на півдні Одеської області, не можуть бути поліфункціональним засобом комунікації для їхніх носіїв. У тих сферах життєдіяльності, де болгарська діалектна мова не застосовується, наявне використання російської й української мов: у сфері суспільно-політичної діяльності, у сфері науки й освіти, у діловодстві¹¹⁷.

При вивченні мовної ситуації колективом викладачів Ізмаїльського державного педагогічного інституту в 1993-94 р. було встановлено: тільки 20% із числа опитаних респондентів, які тривалий час проживали в населених пунктах області, відповіли, що читають, пишуть і говорять українською мовою вільно. 62% інформантів відповіли негативно на питання «Хотіли б Ви вивчати українську мову?». При цьому потрібно враховувати, що опитувані були представниками різних національностей (тільки третя частина з них – болгари)¹¹⁸. При проведені нами в 1996 та 2000 роках анкетуванні осіб болгарської національності, які проживають на півдні Одеської області, з'ясувалося, що ставлення до державної мови змінюється, і вже 85% респондентів відзначили необхідним знання української мови, не визначилися з відповіддю невелика кількість респондентів, і тільки 12% інформантів висловили думку, що не мають потреби у використанні державної мови.

Білінгвізм, що спостерігається в районах компактного розселення болгар на території Одеської області, призводить до неусвідомленого порушення норм російської мови під впливом болгарських говірок на кшталт «аладец», «палитыка», «бухалтер». Ми згодні з думкою Ю.О.Карпенка, що вияви міжмовної інтерференції у мові окремих індивідів свідчать про різний ступінь оволодіння нормами російської мови¹¹⁹. Зміни, що відбулися у функціонуючих бессарабських болгарських говірках під впливом російської мови більш відчутні. Відхилення від діалектної норми спостерігаються на якісно новому рівні, систематичне відхилення від узусу перетворюється у закономірність розвитку говірок. Слушним є зауваження Ю.А. Жлуктенка, що поки що не існує чітких критеріїв розмежування інтерференції й інтеграції, оскільки регулярність уживання тих чи інших мовних одиниць не може бути визначена зі стовідсотковою точністю у зв'язку з тим, що значним виявляється суб'єк-

др.]; гл. ред. В. Н. Станко; ОНУ им. И.И. Мечникова [и др.]. – Одесса: Астропринт, 2003. – 788 с. (Материалы и исследования по этнографии балканских этнических групп).

¹¹⁷ Парфенова О.С. Проблема функционирования языка лингвоэтнических групп // Дис. канд. фил. наук.- М., 1995. – 21 с.

¹¹⁸ Колесников А.А., Берестецкая Е.П., Кольцун Н.М., Топчий Л.Н. Языковая ситуация в Придунайском крае Одесской области Украины: 1993-1994 годы. – Измаил, 1994, с. 21-30.

¹¹⁹ Карпенко Ю.О. Про основні тенденції розвитку сучасної української мови // Мовознавство. – 1988, № 2.

тивний чинник у їхньому використанні двомовним індивідом¹²⁰. Ми схильні вважати, що у випадку взаємодії російської мови і болгарських говірок йдеться про інтеграцію, оскільки «русифікованість» притаманна всім болгарським ідіомам.

Важливим виявляється й інший екстралінгвістичний факт: культурний простір бессарабських болгар має більше передумов для споріднення з багатомовним культурним простором Бессарабії, ніж із культурним простором метрополії. Прецеденті феномени (тексти, висловлення, ситуації, імена) у багатьох випадках виявляються загальними для іншомовних індивідів Бессарабії і носіїв болгарських діалектів у зв'язку з тим, що в більшості сфер життєдіяльності, крім сімейно-побутової та виробництва на селі, болгар використовують російську або українську мови: *«Когато е бил още малък, поради конфликт с баща си (по пример на пионера-герой Павлик Морозов) избягал от дома си...»*¹²¹, *«Майка ми и баща ми бяха колхозници, както всички обикновени хора»*.

Гетерогенність мовної ситуації в місцях компактного проживання болгар характеризується наявністю споріднених і неспоріднених мовних утворень: романська група представлена молдавською мовою, слов'янська – російською і українською, тюркська – гагаузькою. У сусідстві з болгарським і гагаузьким ідіолектами функціонує й албанська діалектна мова, що має дуже слабку демографічну потужність (с. Жовтневе Болградського району). Ступінь використання мовних ідіомів у мовленнєвих спільнотах сіл з компактним болгарським населенням різний і залежить від багатьох параметрів: освіти, соціального стану, віку, місця проживання, соціального походження. Сільська інтелігенція – білінгви, які володіють рідним діалектом і російською мовою з тієї причини, що єдина прийнятна можливість одержати як середню, так і вищу освіту в них була пов'язана з опануванням російської мови. Важливим виявляється віковий розподіл на три покоління «старше – середнє – молодше», оскільки люди літнього віку вчилися в румунських школах, і державною мовою в той час була румунська; середнє покоління виросло вже в радянські часи, коли об'єктивно лідируюче місце в мовній практиці поза селищами з компактним болгарським населенням посідала російська мова. Міські жителі болгарської національності, на відміну від сільських, позбавлені «розкоші» використовувати свій рідний діалект як засіб спілкування в межах населеного пункту (крім Болграда). Взагалі, характерною рисою міст півдня України є домінування російської мови, що відзначається багатьма дослідниками¹²². Так, дані офіційного перепису населення свідчать, що з 14072 болгар, які проживають в Ізмаїльському районі, рідною назвали мову своєї національності 13230 осіб (94%), 737 осіб (5%) вважали такою російську та 49 осіб (0,3%) – українську. Серед болгарського населення м. Ізмаїла (8 609

¹²⁰ Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия. – Киев: Вища школа, 1974. – С. 62.

¹²¹ «Роден край». – № 8 від 1.12.01. – С. 5.

¹²² Демченко В.М. Мовна ситуація на півдні України // Автореф.... канд. філ. наук. - Дніпропетровськ, 1996. – 20 с.

осіб) 54% мешканців зберігає рідний діалект у родинному колі, інші 45% населення як рідну вказують російську мову¹²³. Практично всі болгари є білінгвами, котрі вільно володіють рідним діалектом та російською мовою (виняток можуть становити маленькі діти в сільській місцевості). Болгарські говірки широко використовуються як основна розмовна мова й у тих селах, де поряд з етнічними болгарами мешкають інші етнічні групи, як, наприклад, с.Багате Ізмаїльського району з болгарським та молдавським населенням, с.Кубей Болградського району з болгарським та гагаузьким населенням.

Для етнічних болгар комунікація діалектною болгарською мовою є способом встановлення більш дружніх, довірливих відносин і неофіційних контактів. Навіть уживання різних болгарських говірок у спілкуванні представників різних сіл не стає на заваді їх взаєморозуміння і є головним способом маніфестації приналежності до однієї етнічної спільноти. Як найкраще цю тезу ілюструє вираз діалектною болгарською «*наш чуляк*» для схвального ставлення до конкретної особи, яка поділяє цінності болгарської спільноти.

Місцеві болгарські діалекти не марковані за ознакою престижності/непрестижності серед представників болгарської діаспори півдня України, на відміну від метрополії, де діалектна мова є показником більш низького соціального статусу індивідів. Потрібно відзначити, що болгарські говірки Одеської області в основній масі генетично пов'язані зі східними діалектами метрополії, і відмінності між ними не настільки суттєві, щоб перешкоджати взаєморозумінню. Співрозмовники виявляють толерантність по відношенню один до одного, і процес спілкування не переривається.

Як зазначає Т. Стефаненко, етнічна ідентичність базується на двох основних ознаках: по-перше, етнічній обізнаності, яку складають знання про відмінність своєї групи від інших, історію, звичаї, особливості культури, мову, по-друге, на етнічній самоназві¹²⁴. Стійким в ужитку на бессарабському півдні є етнонім у формі однини «болгар» – як чоловіча номінація та «българка» (жінка) і «българи» – у формі множини.

Мова, поряд з культурою, для бессарабських болгар становить одну з найважливіших етнодиференціюючих ознак. Як уже зазначалося, болгари не тільки користуються рідною мовою у повсякденні, останніми десятиліттями вони докладають певні зусилля для її збереження шляхом поширення літературної мови метрополії на теренах Бессарабії.

За радянських часів школа не відіграла будь-якої істотної ролі в справі збереження мови переселенців. Архівні дані свідчать, що з 40-х років ХХ століття, коли почалася кампанія з боротьби з неписьменністю серед бессарабського населення, серед навчальних закладів не було створено жодного з болгарською мовою навчання. У «Відомостях про кількість учнів по Ізмаїль-

¹²³ Кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

¹²⁴ Стефаненко Т.Г. Етнопсихология. – Москва: Институт психологи РАН «Академический проект», 1999. – С. 211-212.

ській області за національністю» за 1944/45 навчальний рік у графі «мова навчання» значаться тільки російська, українська і молдавська мови. В школах працювали в основному вчителі, яких направили за розподілом з інших регіонів країни: з 159 вчителів району всього 13 осіб були етнічними болгарами.

За часів незалежності України школи з болгарською мовою навчання в регіоні не були відкриті, що певною мірою пояснюється успадкованою системою освіти, яка зберегла загальноосвітні заклади з мовами навчання, представлені на півдні України за радянських часів і для чого існувало економічне та наукове підґрунтя у вигляді уніфікованих навчальних програм та видання підручників.

В освітньому просторі регіону болгарська мова представлена викладанням літературної мови та літератури як шкільних предметів та функціонуванням недільних шкіл, які відкриваються в місцях компактного проживання болгар за підтримки урядових і неурядових організацій Болгарії та України. Осередком розвитку освіти, збереження і популяризації болгарської мови і культури стала Болградська гімназія ім. Г.С. Раковського. Після відродження у 1993 році вона зайняла позиції одного з кращих навчальних закладів країни, в якому гармонійно поєднуються традиції та освітні інновації. Двічі, у 2008 та 2012 роках, гімназія нагороджена Почесним знаком «Флагман освіти і науки України». Освіту в гімназії отримують не тільки діти з болгарських родин, але й діти будь-якої іншої етнічної спільноти.

У 2001/2002 навчальному році в Кам'янському навчально-виховному комплексі Ізмаїльського району було відкрито клас, де діти отримували початкову освіту болгарською мовою. В цьому виявився державницький підхід керівництва освітньої галузі району в реалізації права національної меншини на розвиток і збереження рідної мови. Практична реалізація норм законодавства щодо національних меншин передувала прийнятому в 2017 році Закону про освіту в частині надання можливості учням бути більш підготовленими до навчання в середній школі. Українським законодавством і раніше не заборонялося використання в початковій школі мови етнічної меншини, для цього була потрібна ініціатива. В цілому, в усіх сільських школах з переважним складом учнів болгарської національності мовою навчання залишається російська, болгарська літературна мова викладається як предмет або факультатив. Підготовку фахівців з болгарської мови для шкіл регіону здійснюють ВНЗ Одеської області, і першим серед вищих навчальних закладів області в 1993 році вчителів-болгаристів випустив Ізмаїльський державний педагогічний інститут (нині – гуманітарний університет). Ряди фахівців-болгаристів поповнюють також випускники Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова, Одеського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського та вищих навчальних закладів Болгарії.

Прагнення бессарабських болгар підтримувати рідну мову в усіх її виявах підтверджує концепцію про символічну роль мови в процесі формування почуття спорідненості з етнічною спільнотою. Як ілюстрацію тези наведемо приклад з назвою ізмаїльської фірми «Пан рьбар», яка спеціалізуєть-

ся на виробництві та продажу рибної продукції. Літера «Ъ» в болгарській мові використовується для позначення специфічного голосного звуку і відсутня в болгарському слові зі значенням «риба», яке в написанні болгарською співпадає з українською, а слово зі значенням «рибалка» має вид «рибар» з характерним для болгарського словотворення суфіксом -AP. Враховуючи поліетнічність регіону, допустимо було б звернутися до російського слова «рыбак», однак воно містить російську літеру «Ы». Констатуємо, що в такому своєму вигляді назва була змодельована свідомо, щоб підкреслити певне відношення до «болгарської тематики», однак для носія болгарської літературної мови вона звучить дещо некоректно у зв'язку з тим, що в сучасній болгарській мові «ръб» має значення «край», «ребро геометричної фігури».

Застосування болгарської літературної мови в регіоні компактного проживання болгар представлено в мас-медіа. В ефірах телевізійних програм «Роден край» Одеського суспільного телебачення та «Болгарской волны» ТРК «Южная волна» болгаромовні ведучі знайомлять глядачів з різними сферами життя болгарської діаспори.

В регіоні періодично видаються газети, інформаційні листки болгарською, як «Камбана»; місцеві видання друкують болгарські сторінки, як «Родна реч» – болгарська сторінка «Придунайских вестей». На державному рівні потреба болгарської меншини України в засобах масової інформації задовольняється шляхом видання культурно-просвітницької газети «Роден край», яка є додатком до друкованого органу Верховної Ради «Голос України».

Оригінальні тексти сторінки «Родна реч», написані болгарською літературною мовою, містять діалектні риси, що свідчить про стійку позицію болгарських говірок у мові бессарабських болгар: «Ако жюрието беше обективно и работило както би трябвало, **всички трите** научни **доклади** щяха да бъдат отбелязани» (№ 32 від 13.03.03), «...традициите имат създадените **българските** културни центрове в Болград, Одеса...» (№ 55 від 13.05.03), «...минавайки из гробището в селото не можях да намеря нито **една надпис** на български» (№ 12 від 29.01.02).

Друковане видання «Роден край» практикує публікацію на своїх сторінках текстів, написаних болгарською, російською і українською мовами. Припущення, що тема повідомлення є домінантою у виборі однієї з перелічених мов, виявляється неспроможним уже при аналізі заголовків офіційної хроніки: «ЦИК Украины зарегистрировал» и «Чуждестранни наблюдатели в Украйна» (№ 5 від 21.12.02), «Розпорядження голови Верховної Ради України» и «Смертная казнь в Украине отменена окончательно» (№ 50 від 14.12.02) розміщені в одному інформативному блоці. У рубриці «От живота на популярните личности» одночасно подаються матеріали, написані російською («Сергей Жигунов любит помахать косой») і болгарською («Мечтата на Синди Крофорд» (№ 43 від 27.11.01, с. 7)). Найбільш цікавими, на наш погляд, є випадки вживання двох мов у межах однієї статті. У № 44 від 3.11.01 після назви рубрики «9 ноември - Ден на украинския език и писменост» представлено текст українською мовою «Українська мова – це пісня душі», а в №

42 від 20.11.01 на стор.3 розміщена редакторська стаття з болгарською назвою «*Етносоціалната самобитност – актуален аспект*», де для підзаголовків використовується українська мова «*Етнічні культури України: стан, проблеми, перспективи*», «*Поліетнічність і культура в сучасній Україні*», «*Культурно-мистецька акція «Всі ми діти твої, Україно»*. Практика вживання болгарської, російської та української мов на сторінках офіційного друкованого видання виказує стабільність упродовж десятиліть. Як приклад наведемо нещодавній номер 45 від 25.11.17: стор. 10 містить статтю російською «*Презентація журналу «Большой Буялык. История»*, на стор. 11 надруковано матеріал болгарською «*Свети Йоан Златоус. Архиеп. Константинополски*», зліва біля нього привітання під заголовком, який утворено шляхом змішування мов «*Многая лета тебе, батечко Димитар!*» та красномовними побажаннями російською. Доповнює сторінку ще один матеріал болгарською «*Снежанка и седемте джуджета*» та середня за розміром стаття-подяка українською «*Спогади про чудову поїздку до Болгарії*», підписана колективом Львівського товариства болгарської культури ім. Івана Вазова.

Поперемінне використання мовних ідіом у межах однієї статті спостерігаємо у № 2 від 12.01.18 регіонального видання «Панорама»: заголовок «*Честита Коледа, весела и сполучлива Нова година!*» болгарською в тексті, написаному російською мовою, є засобом привернення уваги читачів, передусім, представників місцевих болгар, до змісту публікації про життя національної меншини.

Зміна мовних кодів у друкованих виданнях, які поширюються серед болгарської спільноти, є усталеною практикою, подібно як у мовленні етнічного болгарина використовуються різні мови, розповсюджені в регіоні:

«-не / у нас има украински всичко има /имаши.../ во-первых у нас сильная школа/

- миє имахме даже семьдесят седьмой семьдесят восьмой...

- в районе одна из сильных школ / так? Или не так?

- так так

- если ты родился дубом / който искаши да се учи той получаваши знания / по всем направлениям».

Поширена серед болгарського населення багатомовність призводить до трансформації колись «чистих» від запозичень говірок у змішану мову, де російські запозичення інтегровані в систему говірки і створюють з болгарськими лексемами синонімічні ряди: «*горя туряа шифер / такава керемиди / да шифер / виє знаєте кво тва шифер?*», а лексеми сучасної болгарської мови, значення яких невідоме носіям болгарських діалектів, пояснюються російськими словами: «*...за да оживеят, са яли лалугери (суслики)...*», «*Ако подбереш подходящ чораногашник (колготки), ще бъдеш върхът!*» («Роден край», № 44 від 03.11.01, с. 6, 9).

Наведені факти доводять, що бессарабські болгарини є багатомовною спільнотою, яка, використовуючи російську як мову-макропосередник у спілкуванні з іншими етносами Придунав'я, не втратила свої говірки і застосовує

їх як засіб міжособистісного спілкування. Вживання рідної мови для болгар є також способом маніфестації приналежності до особливої етнічної групи; мова виконує символічну об'єднуючу функцію. Сформульовані в перші роки незалежності нашої держави в друкованому виданні «Камбана» десять ознак українських болгар¹²⁵ декларують цінності, які й сьогодні лежать в основі етнічної самоідентифікації національної меншини, а це, передусім, болгарське ім'я і володіння болгарською мовою, підтримка етнічної культури. Поєднання основних ознак не є простим арифметичним вираженням ототожнення особистості з болгарською національною спільнотою, воно припускає свідому підтримку «болгарського», особливе ставлення до матеріальних та духовних виявів етносу.

В ситуації міжетнічного спілкування, яка надає можливості для здобуття знань про особливості своєї та інших національностей, бессарабські болгарі сприймають свою культуру й рідну мову як цінності, здатні консолідувати національну меншину і зберегти етнічну своєрідність, не загубитись у просторі та часі. Культурні вияви бессарабських болгар також сприяють розвитку міжетнічного взаєморозуміння і збереженню позитивної етнічної ідентичності.

Літературна творчість бессарабських болгар

Підтвердженням самобутнього розвитку національної культури болгарської етнічної меншини та її яскравим вираженням є поява власних письменників і поетів, які творять рідною мовою. Перші взірці літературної творчості бессарабських болгар з'явилися у ХІХ ст. Єлена Мутева (1825-1854), уродженка болгарського м. Калофер, є першою болгарською поетесою, перекладачкою і фольклористом, родина якої втекла від кірджалійського нашествия у м. Болград. Вона отримала освіту в Одесі, де і провела своє життя. З авторського доробку збереглися два твори: ода «Бог» і «Байка». Перекладала болгарською турецькі казки, байки Івана Крилова, а в 1852 р. – історичну повість російського письменника Олександра Вельтмана «Райна, королева Болгарська» (1842), у центрі якої оповідь про князі міжусобиці, походи князя Святослава, Володимира та романтичний образ болгарської цариці.

Сімеон Червенаков (1860-1938) – потомок болгарських переселенців, отримав освіту в Болградській гімназії та вчителював у болгарських селах поблизу міст Болград, Комрат, Ізмаїл. Був збирачем болгарського фольклору. В 1910 р. опублікував в Одеській друкарні книгу «Смесена китка или песнопойка със 175 избрани български песни». До збірки також увійшли вірші Івана Вазова, Любена Каравелова, Христо Ботева та інших поетів, зокрема й три авторських вірша: «Жетва», «Бездъждие», «Благодатен дъжд».

Георгі Стаматов (1869-1942) народився у м. Тирасполь у родині болгарських переселенців з м. Калофер. Дитинство пройшло в містах Аккерман,

¹²⁵ Десять тезисов // Камбана, 1994, № 2.

Одеса, Миколаїв. Навчався у Південнослов'янському пансіоні Т. Мінкова у м. Миколаїв, після якого закінчив воєнне училище (1888). Як офіцер, служив у Пловдиві та Слівені, однак у 1890 р. був звільнений за русофільські настрої. Вивчав право у Софії (1893-1895), Женеві (1895-1900) та завершив навчання у Софії в 1902 р. Працював у різних судових відомствах Болгарії. Поетичний дебют Георгі Стаматова відбувся у 1890 р., в журналі «Аврора», деякі вірші він друкував під псевдонімом *Аврамов*. В історії болгарської літератури Георгі Стаматов відомий як автор оповідань та повістей: «Вестовий Дімо» (1899), «Обрані нариси і оповідання» (1905), «Два таланти» (1910), «Начерки» (1915), «Пилинки» (1934).

Олександр Константинов (1875-1913) є однією з найменш досліджених особистостей в історії болгаромовної літератури Бессарабії. Залишилися відомості про повернення родини Константинова у Болгарію та його скромний літературний спадок під псевдонімом Альоша Бесарабски.

Іван Мавроді (1911-1981) – уродженець болгарського бессарабського с. Катаржино Іванівського р-ну Одеської обл. У 1930 р. отримав середню освіту, а в 1935 – вищу в Одеському педагогічному інституті. Вчителював у сільських школах Бессарабії, служив у лавах радянської армії під час Другої світової війни. Літературну діяльність розпочав в Одесі з 1932 р., увійшов до Союзу радянських письменників. Збірки російськомовних оповідань Івана Мавроді присвячені процесам культурної розбудови рідного краю: «Радість» (1955), «Перші паростки» (1956), «У нас на Півдні» (1961), «Буджакські повісті» (1977), а романи «Земляки» (1978), «Катаржино» (1984) представляють собою епічне художнє полотно про односельців.

Іван Арнаутов-Івар (1913-1998) – болградський поет, секретар міської ради, депутат болградської міської ради. Під час війни зазнав утисків з боку радянської влади, через що був депортований до Сталінградської області, де працював учителем математики, однак уже в 1944 р. зміг повернутися до Болграда.

Тодор Ненчев (1913-1944) – уродженець с. Валени Кагульського р-ну Бессарабської губернії. Навчався у Болградській гімназії, загинув під час Другої світової війни. Після смерті поета у Кишиневі його поетичні збірки «Поезії» (1967), «Призначення» (1991) було видано румунською мовою.

Кирило Куцаров (1919-1992) – болградський поет, випускник Болградської гімназії (1937), працював учителем історії у с. Каменка Оргейського р-ну (Молдова). Публікував у журналах «Нова генерація», «Буджак», «Наше сімейство» вірші болгарською та румунською мовами.

Микола Ніколаєв (1919-2001) народився в с. Нові Трояни Болградського р-ну Бессарабської губернії. Вчителював у рідному селі, а також у с. Кубей та Тараклія. Писав «у шафу»: єдиний опублікований за життя вірш був опублікований у «Вестник на българите, които живеят в Молдавия» (1958), та у виданні «Сборник на българска Бесарабска поезия (XIX-XX в.)» (2002) за редакцією Ніко Стоянова.

Микола Стоянов (1933-1994) – виходець із с. Чийшія (Городне) Болградського р-ну. Працював довгий час редактором багатотиражного колгоспного вісника «Звезда», в якому друкував свої вірші, а також у вісниках «Дружба» (Болград), «Родно слово» (Кишинів), «Роден край» (Одеса), журналі «Відродження» (Київ).

1960-1970 рр. стали періодом сплеску поетичної активності бессарабських болгар. Патріархом болгаромовної бессарабської поезії вважається Петро Бурлак-Волканов (1939-2005), уродженець с. Бабата (Острівне) Арцизького р-ну Одеської обл. Закінчив Придністровський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, жив і працював у Кишиневі, за значні досягнення у творчості був прийнятий до Союзу письменників СРСР, Молдови та Болгарії. Серед його книг такі відомі збірки: «Моя южна равнина» (1967) «Вярност» (1972), «Далечни извори» (1976), «Монолог на земята» (1977), «Равноденствие» (1982), «Години» (1989), «Такъв съм млад» (2004), «Стара планина» (2004), «Приказки на леля Чичеля» й ін.

Заслуговує на увагу поетична творчість бессарабського художника, члена Союзу Молдавських художників Дмитра Петрова Пейчева (нар. 1943 р.), який публікувався в альманасі «Родолюбец» та Габровському віснику. Відомими молдавськими письменниками стали уродженці с. Валя-Пержей Анна Малешкова-Куртева та Микола Куртев, автори роману «Знайти джерело» («Да намериш разковничето», 1998).

Предметом наукового інтересу болгарських літературознавців стала поетична творчість Ніко Стоянова, М.Бочваров-Бондара, Тодора Стоянова, Івана Волкова, Георгі Барбарова, Тетяни Танасової-Тодорової й інших бессарабських письменників болгарського походження, з аналізом якої можна познайомитися в працях дослідниці Єлени Налбантової¹²⁶. На думку Цветани Георгієвої, яка дослідила творчість перелічених поетів, процес самоідентифікації особистості був довгим та своєрідним, але завжди пов'язувався з рідним домом, батьками, батьківщиною. На відміну від поетів сучасної Болгарії, для яких поняття «єдині болгарські землі», «улюблена батьківщина» знаменують ХІХ століття, бессарабські поети сучасності до сих пір тяжіють до етноцентричної тематики¹²⁷. Так, для творчості бессарабських митців характерною є тема «рідного», що ототожнюється з «болгарським», «Буджаком», а тема історії рівнозначна темі переселення болгар на терени Бессарабії.

Суспільним визнанням користуються болгарські художники Бессарабії Петро Чакір, Іван Шишман, Олександр Кара, Іван Пастир, Дмитро Пейчев, Павло Баламаджі, Павло Македонський та ін., чиї твори увібрали етнічні мотиви, місцевий колорит, уяву про вічне і буденність, добро і зло декількох поколінь потомків болгарських переселенців.

¹²⁶ Налбантова Е. Подстъпи към современната българска поезия от Бесарабия и Таврия. – Велико Търново : УИ «Св. св. Кирил и Методий» 2014. – 86 с.

¹²⁷ Георгиева Ц. Идентификацията на «родното» («родината») в поезията на бесарабските българи //Българите в Северното Причерноморие. Том VII. – Велико Търново: УИ «Св.св. Кирил и Методий», 2000. – С. 531-540.

Збереження елементів етнічної культури

В умовах поширення міської субкультури, яка уніфікує різні боки життя українського суспільства, зникає багато елементів традиційної культури. Збереженню культурної спадщини сприяє робота народного музею болгарської культури «Голяма къща» в с. Зоря Саратського району та музею історії села під відкритим небом у с. Кубей на Болградщині, в яких зібрано унікальні експонати далекої та сучасної історії національної меншини. Відомості про самотутній побут бессарабських болгар не втрачаються завдяки і функціонуванню музейних кімнат у більшості загальноосвітніх шкіл болгарських сіл.

Бессарабські болгарини, як і інші етноси країни, практично відмовилися від свого національного одягу, за винятком старшого покоління, яке ще зберігає в побуті деякі його елементи. Так, літні жінки покривають голову хусткою, зав'язаною певним чином, а чоловіки вдягають жилет і червоний пояс. Етнографи, вивчаючи традиційний одяг, сходяться на думці, що народний костюм, який протягом багатьох років був предметом матеріальної культури, нині може бути віднесений до елементів духовної культури у зв'язку з тим, що виконує не тільки притаманні для нього функції збереження людини від зовнішнього середовища. Народний одяг сприймається як частина традиційної обрядовості болгар певного часового проміжку, що не включає сьогодення¹²⁸. В наші дні болгарські національні костюми широко застосовуються під час театральних реконструкцій обрядів та виступів хореографічних і вокальних колективів, які пропагують болгарську народну творчість.

Упродовж ХІХ століття маркером ідентичності для переселенців була календарна обрядовість. І після виокремлення болгарської і гагаузької спільнот цей календар (поряд з мовою та ментальною пам'яттю) не втрачав своєї актуальності як фактор самоідентифікації. Дослідження показують, що і в другій половині ХХ століття відтворення таких традиційних свят, як Великдень, Масляна, Софіндень, Богородиця, Різдво, сприймається як «специфічне, своє», відмінне від традицій сусідніх етносів, які населяють українське Подунав'я¹²⁹.

Зараз традиційна обрядовість і болгарський фольклор уже не займають сталих позицій, як у минулому. Однак старше покоління пам'ятає багато з минулого життя і передає ці знання молоді¹³⁰. В бессарабських болгарських селах на Різдвяні свята з радістю зустрічають сурвакарів і коледарів. Дівчатка і хлопчики обходять будинки односельців, вітають господарів з Новим роком, з Різдвом та б'ють їх тричі по спині гілочками (сурвами), бажаючи щас-

¹²⁸ Агафонова Т. Одежда семейной обрядовости болгар Южной Бессарабии //Българите в Северното Причерноморие. Том VII. – Велико Търново: УИ «Св.св. Кирил и Методий», 2000. – С. 473-475.

¹²⁹ Воденичар Е. Календарна обредност и идентичност на българските преселници в Бессарабия. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://liternet.bg/publish2/evodinchar/kalendarna.htm>

¹³⁰ Горбань І. Фольклор і фольклористика болгар в Україні. – Львів: Афіша, 2004. – 255 с.

тя, здоров'я, родючості. Господині обдаровують дітей цукерками, домашнім печивом, дрібними монетами тощо.

Популярністю користуються і деякі інші дійства та обряди. Після свята Івана настає Бабин день. Вважається, що в цей день жінки встають спозаранку, щоб і їхні діти рано вставали, та відразу місять тісто для свіжих короваїв. Молоді жінки, які народили в цьому році, чекають до себе в хату бабуповитуху. За старою болгарською традицією, вранці баба-повитуха відвідує кожен будинок, де вона приймала немовля. Сідає біля колиски, пряде з червоної пряжі нитку, якою перев'язує праву ручку немовляти, «щоб здоровий був, та від лихого ока». Потім промиває йому очі чистою водою, маже лоб дитини маслом і медом, кладе на волоссячко червону шерсть і благословляє немовля. А коли молода мати зілле їй на руки, бабка витирає мокрі руки об поділ молодої матері, щоб легко народжувала наступних дітей. Кожна мати обдаровує повитуху гостинцями, а жінки, які народили вперше, спеціально для неї випікають калач у вигляді великого бублика, через який просовують сорочку з тонкого полотна, фартух або строкаті вовняні шкарпетки. В Болградському районі цю частину обряду дбайливо відтворюють учасниці народної самодіяльності. А вже увечері всі жінки з болгарських родин збираються разом на своє свято. Чоловіки в цей день прихильно ставляться до жіночих розваг; варто їм хоча б краєм ока зазирнути, як веселяться жінки, вони ризикують накликати на себе жіночий гнів, а покарання, за традицією, має бути суворим – повні штани каміння. На Ізмаїльщині дещо модифіковане святкування Бабиного дня проходить у розважальних закладах, але в жіночому товаристві, після чого жінки великими компаніями повертаються додому. Якщо їм на шляху зустрінеться чоловік, то йому обов'язково розмалюють обличчя косметичними засобами, як це робиться в с. Кирнички на Ізмаїльщині.

Весело в болгарських селах зустрічають Масляну. До святкування залучаються працівники закладів культури, які організують розважальну програму й виконують концертні номери. Обов'язковими на святі є млинці та перестрибування багаття.

14 лютого болгари відзначають Трифонів день – свято виноградарів. За традицією в цей день вони підрізають виноградну лозу, щоб отримати восени великий урожай, і тому святого Трифона має назву Зарезан. Цей обряд з деякими відмінностями виконується у багатьох болгарських селах і донині. Болгарські господині встають зі сходом сонця, тушкують курку з рисом і наливають у спеціальній посуд «бакліцу» домашнє вино. Складають усе разом з домашнім хлібом до нової вовняної торби, і господар будинку, перекинувши скарб через плече, відправляється на виноградники, де збираються інші чоловіки села. З цього моменту починається святкування.

На винограднику чоловіки хрестяться, беруть ніж і відрізають три гілки від трьох великих виноградних лоз. Потім, знову перехрестившись, виливають принесене з собою вино на лози. Після цього починаються вибори короля виноградників, якому покладають на голову вінець з виноградної лози, а

через плече перекидають виноградну гірлянду. Він сидить на возі, якого тягнуть самі виноградари. У селі процесія ходить по вулицях, зупиняючись перед кожним будинком. Господині частують вином у білому посуді й пропонують надпити спочатку королю, а потім усім учасникам процесії. Залишки вина король виливає через плече під загальні викрикування: «Нехай наш урожай буде багатим! Щоб наш будинок був повною чашею!», на що король відповідає: «Амінь». Ймовірно, свято Трифона Зарезана своїм корінням сягає античних часів і пов'язується з давньогрецьким богом Діонісом, на бессарабському святі завжди присутній сільський священнослужитель.

У передостанню суботу перед Воскресінням Христовим справжньою окрасою міста Болград стають «лазарки» – дівчатка в гарних народних костюмах, з віночками і квітами, з кошиками в руках. За болгарською народною традицією, Лазаровден або Лазаріца є днем, який знаменує перетворення дівчаток-підлітків у наречених. Дівчата невеликими групами обходять будинки, де для кожного члена сім'ї співають обрядові пісні схвального змісту. У відповідь господарі дарують дівчатам курячі яйця, борошно і гроші. Болгари вірять, що в будинках, де співали лазарки, на весь рік оселиться щастя.

Бессарабські болгари дотримуються й інших релігійних та народних традицій, які передаються із покоління в покоління. 1 березня дітям, дорослим і навіть домашнім тваринам зав'язують мартениці – своєрідні обереги з побажанням щастя та здоров'я. Напередодні Великодня в болгарських будинках збирають незліченну кількість яєць для пасхальних калачів, над випічкою яких трудяться всією сім'єю, а на Великдень зустрічають гостей і частують їх різними стравами.

Болгарські свята завжди супроводжуються співами й національними танцями. Серед старших людей і молоді є любителі й знавці народної творчості та національної музики. Традиційну культуру підтримують численні фольклорні колективи різних рівнів – від професійних до аматорських. Неодноразовими учасниками й окрасою концертів до офіційних свят, різноманітних регіональних, обласних, всеукраїнських та міжнародних конкурсів і фестивалів ставали ансамбль народних болгарських інструментів «Хоро», ансамбль народної болгарської пісні «Янка», ансамбль народного болгарського танцю «Камчик», оркестр духових інструментів «Дружба» із с. Зоря Саратського району. Більшість народних колективів Ізмаїльщини, заснованих у селах з компактним болгарським населенням, мають національні назви: чоловічий народний вокальний ансамбль «Веселина» із с. Багате, оркестр мідних духових інструментів «Ташбунар» із с. Кам'янка, кирничанський вокальний ансамбль «Приятелі» та вокальний ансамбль «Възраждане»; народний вокальний ансамбль «Българка» Суворівського будинку культури. Національне хореографічне мистецтво пропагують кам'янський ансамбль танцю «Колорит», народний ансамбль танцю «Ясна зора» с. Кирнички, суворівський ансамбль танцю «Веселія», які неодноразово ставали лауреатами престижних українських та міжнародних конкурсів і фестивалів. У 2015 році болгарський ансамбль танцю «Радуга» Кам'янського будинку культури став кращим тан-

цювальним колективом на Фестивалі болгарської музики і танцю в Болграді, отримав диплом лауреата на Міжнародному фестивалі дитячого мистецтва «Морско съзвездие – слънце, младост, красота» в Болгарії, диплом III ступеню на Міжнародному фольклорному фестивалі в Румунії, а в червні того ж року представляв бессарабську болгарську спільноту на XX Міжнародному фестивалі дитячих та молодіжних фольклорних колективів національних меншин у Польщі. Як показує практика, колективи художньої самодіяльності, які презентують болгарську національну культуру, тяжіють до назв, що містять інформацію про свій етнос або мову.

В Бессарабії впродовж двохсотрічного ізольованого розвитку склалися і свої самобутні фольклорні твори. Знаною серед болгарського населення є пісня «Заколи ми черна кокошка»: місцеві жителі впевнені, що за своїм походженням вона є бессарабською. В с. Кирнички Ізмаїльського району пісню було інсценовано в стилі болгарського обряду й використано як елемент іншого, стародавнього народного свята «Івана Купала».

Як відомо, болгари сповідують православ'я, і в кожному великому болгарському селі парафіяни будували церкви. За радянських часів багато релігійних споруд були зруйновані або перетворені на склади і спортзали. Антирелігійна пропаганда не відвернула болгар від віри, вони відвідували діючі церкви в селах Делени та Главани, Чийшійську церкву, а також потайки їздили до великих міст хрестити дітей. Іноді для релігійних потреб пристосовувалося будь-яке приміщення, наприклад, колишній дитячий садок, а функції священика виконував хто-небудь із односельців похилого віку, який користувався повагою серед співгромадян. Він хрестив дітей або відспівував померлих (подібний обряд ми спостерігали в с. Криничне в 1993 році). В даний час раніше зруйновані церкви в селі Нагірне Ренійського р-ну, в селах Жовтневе, Криничне і Залізничне Болградського р-ну та інших відновлені або відновлюються. Серед місцевого болгарського населення існує повір'я, що тих, хто брав участь у руйнуванні церков, наздогнала або обов'язково наздожене божа кара, тому у відновленні церков брали активну участь болгар, які колись виконували блюзнірські накази влади. В болгарських селах живуть і ентузіасти, які зробили посильний внесок у відродження традиційного віросповідання. Так, фрески церкви Св. Георгія в селі Виноградівка Арцизького району були відтворені колишнім учителем малювання. Зараз практично в усіх бессарабських болгарських селах є діючі церкви і мешканці мають можливість дотримуватись християнських свят і пов'язаних з ними обрядів та звичаїв. Однак останні два десятиліття ознаменувались швидким поширенням серед болгарської спільноти Бессарабії протестантських течій, які раніше не були властиві територіям з компактним проживанням болгар, підтвердженням чому є культові споруди в селі Зоря, молельні приміщення в болгарських селах Болградського та Ізмаїльського районів.

Рівень національної самосвідомості

Двовікова історія болгар у Бессарабії, активне включення в суспільне життя за часів радянської влади, події у власному житті сформували особливу етнічну самоідентифікацію. Поряд з цим традиції, національна самосвідомість та мова були і залишаються для бессарабських болгар складовими етнічної ідентичності. За нашими спостереженнями, бессарабські болгары ідентифікують себе як відокремлені від болгар метрополії, але споріднену з ними спільноту. Бессарабські болгары пишаються своєю етнічною самобутністю. Попри багатовікове турецьке панування й утиски вони зуміли вижити і відродитися як окремий народ, у тому числі й завдяки переселенню на нові землі, про що поетично висловився у віршах відомий бессарабський болгарський поет Ніко Стоянов, розповідаючи про свого прадіда:

Напуснал свидните балкани,
не за да търси лек живот,
а болгарин да си остане
и да опази своя род¹³¹

Для болгарської меншини «народ», «рід» і «сім'я» завжди були одними з головних цінностей, що зберігаються попри негаразди сучасного життя. Болгари, як і раніше, являють собою втілення міцності відносин між членами родини, свято бережуть національні традиції і моральні підвалини – поважають старших і турбуються про підростаюче покоління. Ці стереотипи поведінки розуміються як норми міжособистісних відносин, з позицій яких оцінюються всі події в особистому й суспільному житті. Норми сімейних взаємовідносин є усталеними, вони плекаються поколіннями, про що може свідчити розповідь мешканки с. Нові Трояни Болградського р-ну Варвари Андріївни З.: «А пък дяду Кирила четирнацата гудина утидаа на вуйната / бяя ги з'ели / чи дяду Кирила п'ет гудини гу нямалу//тя и вулови имала / и крави имала / и офци / и със п'ет дядя гъ устайли// и нейния свекър и свикървата в динъ дуваждали три път' // шъ доди пу гулям убят / жъ испразни казанти и съ върни// пак жъ доди за три часа / пак жъ донис'е вуда /пак жъ ги забиколи дицата//... тъй трябва да бъди сич'ката жизн'а//да бъдат сич'кити дядя тъй вместе» (Дід Кирило в чотирнадцятому році пішов на війну. Взяли їх, так що діда Кирила п'ять років не було. У неї і воли були, і корови були, і вівці, і з п'ятьма дітьми її залишили. Її свекор і свекруха приходили три рази на день, прийде в обід, спустошить казани і повернеться, знову прийде на три години, знову принесе води, знову дітей приголубить ... так повинно бути все життя, всі діти повинні бути разом).

Розповіді багатьох інформантів свідчать про те, що бессарабські болгары усвідомлюють свою відмінність як від болгар метрополії, так і від

¹³¹ Сборник на българска бесарабска поезия (XIX-XX в.) / За ред. Нико Стоянов. – Одеса: Маяк, 2002. – С. 76.

інших народів колишнього Радянського Союзу. Враженнями про перебування в Росії ділиться мешканка Ф. із с. Лощинівка Ізмаїльського району: *«там къшитята древня са назъвава // двора са начава ут улицата //нямат ни приусадибный участак / н'е ништу // лози саму у нас тука рас'т'е // т'е да работат куту нашия болгарин ше здохнат // ас ти каам трива идна и жасмин //...та древня са називава барадино»* (Там багато будинків «деревня» називається. Двір починається від вулиці. Немає ні присадибної ділянки, нічого. Виноградники тільки тут у нас ростуть. Вони якби працювали як наш болгарин, померли б. Я тобі кажу – трава одна і жасмин ... Це село Бородіно називається)». Для бессарабського болгарина конче важливо, щоб людина була працьовитою, і якщо вона живе у селі, то не може не працювати. Значення поняття «сільське поселення» виявляється культурно детермінованим, крім основного значення «спосіб розселення» у ньому відображається досвід господарювання і ставлення болгар до праці.

Позитивний вплив на усвідомлення етнічної приналежності болгар України, як і інших народів колишнього СРСР, мала радянська паспортна система: у документах обов'язково містилась інформація про національність його власника, а у свідоцтвах про народження вказувалася національність батьків.

У пострадянські часи національну ідею підтримують організації, побудовані за етнічною ознакою. В умовах соціальної нестабільності сприйняття себе як частини певного етносу, ношення болгарського імені та володіння мовою етнічної групи сприяють збереженню регіональної культурної самобутності. Бессарабськими болгарами створені громадські організації «Асоціація болгар України» та «Конгрес болгар України», які мають статус всеукраїнських. Наприклад, до складу Асоціації, заснованої в 1993 році, входять понад 120 осередків з усієї країни. Понад 20 років Асоціація веде цілеспрямовану діяльність серед болгарської діаспори, відроджуючи і розвиваючи рідну мову, зберігаючи традиції і звичаї предків, активно залучає молоде покоління до освоєння культурних та історичних цінностей болгарського народу. За час існування Асоціація організувала та провела в Одеській області сім всеукраїнських соборів болгар, кожен з яких став визначною культурною подією в житті болгарської діаспори.

Діяльність Конгресу болгар України, заснованого у 2007 році, також спрямована на відродження та збереження національної самобутності болгарської етнічної спільноти Бессарабії. За сприяння Конгресу були відкриті й функціонують чотири болгарські культурно-просвітні центри «Аз Буки Веди» в містах Одеської області: Одесі, Ізмаїлі, Чорноморську та Болграді, а також у с. Багате Ізмаїльського району та в с. Оріхівка Болградського району.

На півдні Одеської області та в обласному центрі функціонують болгарські культурно-просвітницькі товариства, серед них: «Родолюбіє» в місті Татарбунари, Товариство ім. Христо Ботева в місті Арцизі, Товариства ім. Кирила і Мефодія в м. Болграді та в м. Ізмаїлі, Ізмаїльська болгарська

група ім. Святої Софії, Асоціація родин бессарабських болгар «Роднини», «Європейська Бессарабія» та інші. Свою діяльність товариства спрямовують на підтримку рідної мови шляхом відкриття недільних шкіл та розповсюдження друкованих видань, пропагують традиції діаспори і докладають зусиль для їхнього збереження. Щорічно 29 жовтня, в день, коли у 1838 р. відбулось освячення храму Святого Преображення Господня, що в Болграді, болгарська діаспора відзначає День бессарабських болгар. Святкові заходи проводяться із залученням болгарських колективів художньої самодіяльності, митців, широкої громадськості, поважних гостей. У 2017 році на свято бессарабських болгар запрошували популярний одеський клуб «Palladium»; у місті Рені відбувся 16-й міжнародний фестиваль болгарської культури «Българи да си останем!».

Відкриття Всеукраїнського центру болгарської культури в Одесі, де відсоток болгарського населення відносно невеликий (1,7%), дає можливість поширювати культурні надбання бессарабської спільноти через різноманітні мистецькі форми та привернути увагу державних інституцій до проблем болгарської діаспори.

Восени 2017 року за сприяння Конгресу болгар України стартував уже восьмий сезон Бессарабської ліги КВК за участі п'яти болгарських команд з України. Особливістю молодіжного заходу є не тільки територіальна віднесеність команд до болгарських населених пунктів; команди готують виступи, вживаючи власні ідіолекти. Дотепність в імпровізаціях і гумористичність «домашніх завдань» досягаються засобами рідної болгарської мови в усьому її діалектному різноманітті.

Змагання бессарабських КВКівців беруть витоки з іншої молодіжної акції, яка за підтримки Конгресу проводиться на півдні Одеської області з липня 2008 року. На теренах болгарських сіл Одещини: Нова Іванівка, Вільне (Ісерлія), Нові Трояни, Багате, Кам'янка та Острівне (Бабата), – збирає болгарську молодь з України і Молдови молодіжний клуб «Актив», створений ініціативною групою бессарабських болгар, які мешкають за кордонами своєї малої батьківщини. Незважаючи на російську назву програми «Есть контакт», під час літніх зустрічей панує цілком болгарська атмосфера: до участі в акціях залучаються болгарські народні майстри, які демонструють свої вміння молодому поколінню; організатори проводять вікторину на знання болгарських традицій, організують співи, танці й майстер-класи з приготування болгарської їжі та її консумації. Обов'язковою умовою для участі в програмі є носіння національних костюмів під час проведення окремих заходів. Як відзначають організатори програми, участь у таких зустрічах спонукає молодь пишатися своїм походженням, не соромитися болгарського та разом – «пліч-о-пліч, серце до серця» – шанувати й розвивати болгарські традиції в Україні, успадковані від прадідів.

У багатьох населених пунктах Одеської області, де компактно мешкають представники болгарської етнічної групи, встановлені витвори мо-

нументального мистецтва на честь видатних історичних постатей Болгарії. Серед них почесне місце відведене вихідцям із бессарабських болгар, які зробили неоціненний внесок у розбудову молоді болгарської держави наприкінці XIX та на початку XX століть. До таких постатей належить уродженець с. Кубей Болградського району А. Теодоров-Балан, учений-лінгвіст, який став першим ректором Софійського університету, і на честь якого у 2002 році встановлено бюст у його рідному селі.

В місті Ізмаїлі біля Ізмаїльського державного гуманітарного університету встановлено бюст Христо Ботева, який деякий час мешкав у місті і працював учителем, про що також свідчить пам'ятна дошка на будівлі політехнічного ліцею. Вдячні нащадки поставили пам'ятник Христо Ботеву й у бессарабському селі Задунаївці, де вчителював майбутній революціонер.

Нещодавно в Болграді пройшла церемонія відкриття відновленого пам'ятника засновнику міста та Головному попечителю іноземних колоністів Бессарабії І.М. Інзову. В урочистостях взяли участь вдячні нащадки балканських переселенців не тільки з Болградського району, але й представники Арцизького, Білгород-Дністровського, Ізмаїльського, Кілійського, Саратського, Тарутинського, Татарбунарського районів Одещини, а також сусідньої Гагаузької автономії Молдови. Попередній пам'ятник І.М. Інзову, встановлений у Болграді перед гімназією, в 1923 р. був вивезений до Румунії.

Потомки бессарабських колоністів ніколи не відокремлювали ім'я І.М. Інзова від своєї історії, вони спорудили пантеон для поховання праху видатного попечителя болгар, який був доправлений до головного міста колоністів з Одеси та перепохований у Болграді 9 листопада 1846 року.

Болградщина, де більшу половину населення становлять болгар, пам'ятає про своїх видатних співвітчизників. У близькому майбутньому буде вшановано державного діяча Болгарії пандаклійця Олександра Малінова. В с. Баннівка односельці встановили дві меморіальні дошки Івану Колеву, уродженцю села, генерал-лейтенанту Болгарської кавалерії, полководцю, чий талант дозволив виграти не одну війну за свободу Болгарії. В травні 2008 року в селі поставлено меморіальну дошку ще одному видатному баннівцю – адвокату Івану Славову.

З початку заснування місто Болград було центром болгарських колоністів, воно акумулювало позитивну етнічну енергію, народжувало пасіонаріїв, які мали волю і розум, щоб дати надію людям і повернути віру в те, що вони є достойним народом. Такою пасіонарною особистістю був герой визвольної війни болгар проти османського поневолення Олімпій Панов, на честь якого в місті встановлено меморіальну дошку.

У 2002 р. в Болграді також зведено бюст Г.С. Раковського біля гімназії, що носить його ім'я. В липні 2017 р. в болгарському селі Кулевча Саратського району відкрито пам'ятник Кирилу та Мефодію. Спеціально до цієї події реставровано площу, яку перейменовано на честь творців слов'янської пи-

семності. Апелювання сучасних болгар Бессарабії до історичних постатей метрополії є маніфестацією приналежності до високодуховної етнічної спільноти, яка зробила неоцінений внесок у розвиток слов'янства.

Про нерозривність ментальних зв'язків з прабатьківщиною свідчить прагнення сучасних мешканців міста Болграда і Болградського району увічнити ратний подвиг болгарських ополченців, загиблих за визволення Болгарії від османського поневолення, й установити на народні пожертви пам'ятник. Асоціація болгар України акумулювала роботу щодо складання списку болгарських ополченців із Бессарабії, які брали участь у Російсько-турецькій визвольній війні 1877-1878 р., і розмістила його для ознайомлення на сайті організації¹³². На місці майбутнього пам'ятника було споруджено пам'ятний знак, який засвідчував, що монумент буде побудований за кошти місцевих жителів. Після значної підготовчої роботи пам'ятник було урочисто відкрито у 2012 р.

Культурний простір бессарабських болгар об'єднаний ідеєю презентації своїх кращих надбань широкому загалу та актуалізації історичної пам'яті. Збереження мови, створення продуктів художньої творчості, дотримання народних етнічних традицій і аттрактивність як безкорисливий потяг до істини, краси і справедливості в процесі пізнання навколишнього світу й свого місця в ньому, – формують коло культурної пасіонарності бессарабських болгар.

¹³² *Списък на българите опълченци от Бесарабия, взели участие в Руско-турската освободителна война (1877-1878 г.)* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.abuodes.org.ua/start/spisak_opalcen/.

АСПЕКТИ МАТЕРІАЛЬНОЇ І ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ

Соціально-економічні та суспільно-політичні аспекти розвитку болгарського населення Південної Бессарабії*

(В'ячеслав Тодоров)

Болгари в структурі населення Українського Придунав'я

Поява болгар на території сучасної України пов'язана, насамперед, із серією російсько-турецьких війн другої половини XVIII – першої половини XIX століття та результатами Кримської війни 1853 – 1856 рр. Підвищення впливу Російської імперії на слов'янські землі Туреччини, захоплення нею Північно-Західного Причорномор'я та створення унікальної нормативно-правової бази для заселення й господарського освоєння регіону колоністами з цих територій сприяли колонізації сучасної Одещини. Можемо виділити п'ять ареалів розселення болгар в Україні: Дунай-Дністровське межиріччя; деякі поселення Іванівського району, Роздільнянського та Лиманського районів центральної частини Одеської області; Бердянський та Приморський райони Запорізької області; селище Вільшанка Кіровоградської області та село Тернівка, яке зараз знаходиться у межах міста Миколаїв.

Південна Бессарабія (син. назви: Буджак, Українське Придунав'я) займає територію Північно-Західного Причорномор'я від Дністровського лиману до гирла Дунаю вздовж державних кордонів з Молдовою та Румунією, має прикордонне та приморське положення. На півдні та південному сході омивається водами Чорного моря.

Регіон вирізняється своїм особливим геополітичним і гео економічним положенням і завдяки цьому представлений у різних міжнародних проектах та інтеграціях – економічних, транспортних, екологічних, політичних. У Дунай-Дністровському межиріччі стикаються й перетинаються різноманітні інтереси не лише України, Молдови та Румунії, але й багатьох інших країн, зокрема західноєвропейських, балканських, Туреччини, Росії.

Історично сучасний південь України був ареною інтенсивних етнічних процесів, що зумовило формування тут одного з найбільш строкатих в етнічному відношенні регіонів України. Необхідно перетворити його багатоетнічний склад на конкурентну перевагу, що має стати каталізатором стійкого ро-

* Більш докладно: *Тодоров В.І.* Історико-географічні особливості формування етнонаціонального складу населення Дунай-Дністровського межиріччя // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Видавництво НПУ імені Драгоманова. 2011. № 13. – с. 117 – 123; *Тодоров В.І.* Концепція етногеографічних систем : теоретико-методологічні аспекти // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія географічні науки. – Херсон, 2017. – № 6. – с. 107 – 113; *Тодоров В.І.* Особливості етнонаціональної структури населення районів компактного розселення болгар в Україні в контексті формування етногеографічних систем // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія географічні науки. – Херсон, 2017. – № 7. – с. 95-100. *Todorov, V., Zapotockiy, S.* Ethnogenetic type's settlements the between of Ukrainian Danube // Journal of Danubian Studies and Research, Vol. 6, no. 2/2016, pp. 125-135. *Todorov V., Yavorskaya V.* Ethno-demographic Process in the Ukrainian Danube // Journal of Danubian Studies and Research, Vol. 6, no. 1/2016, pp. 116-123.

звітку регіону. Однак цей чинник може викликати численні специфічні проблеми, одним із реальних виявів яких стала анексія Криму.

За результатами перепису населення 2001 р., в межах Одещини проживало понад 150,6 тис. болгар (6,1% від загальної кількості населення області). Болгарське населення компактно мешкає в 46 населених пунктах 12 районів Одещини. Найбільша його концентрація спостерігається в межиріччі Дністра і Дунаю. Тут в окремих районах (Арцизький, Болградський, Тарутинський та ін.) питома вага болгарського населення сягає 40-61% від загальної чисельності мешканців цих районів. Усього на цій території мешкає понад 129 тис. болгар, або близько 80% від їх загальної кількості в Одеській області¹³³.

Історично болгары утворювали на території Дунай-Дністровського межиріччя ареал компактного розселення. Особливості формування ареалу болгарського розселення розглянемо в розрізі чотирьох етапів: 1800 – 1822 рр., 1823 – 1834 рр., 1835 – 1889 рр., після 1889 р.

На першому етапі основна частина колоністів розселилася в південно-західній частині регіону. Мережа населених пунктів задунайських переселенців розвивалася відносно села Табаки (з 1821 р. стосовно міста Болград) і була локалізована на території, обмеженій умовною лінією: Дмитрівка – Задунаївка – Старі Трояни – Банівка – Кам'янка – Багате – Лошинівка – Криничне – Нагірне – Котловина – Виноградівка – Кубей – Городне – Дмитрівка. В рамках цього ареалу налічувалося всього три села з іншою етнічною структурою населення.

На другому етапі були заселені до цього не освоєні землі центральної та північної частин регіону. Межі ареалу розселення задунайських колоністів розширилися до умовної лінії Виноградівка – Делени – Главани – Дмитрівка – Новоселівка. Зовні від нього розташувалися тільки болгарські села Зоря і Кулевча.

На третьому етапі заселення та господарського освоєння території визначальне значення має внутрішньорегіональна міграція. Нові поселення засновувалися на дузі Петрівськ – Петрівка – Лісне – Миколаївка – Надрічне – Серпневе. В інших частинах межиріччя з'являлися поодинокі поселення (Калчева). Ендогамія, особливості розселення етнічних спільнот, збереження традиційних елементів їх матеріальної та духовної культури, стійкий соціально-економічний розвиток поселень та деякі інші чинники зумовлюють відносно стабільну картину розвитку бессарабських болгар.

На четвертому етапі розселення відбулися кардинальні зміни в етнонаціональній структурі, породжені міграцією німців за межі регіону в середині 1940-х років. У цей період в етнонаціональній структурі поселень центральної частині регіону з'являється значна болгарська складова.

¹³³ Численность и состав населения Украины по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года // Всеукраинская перепись населения [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality>.

Особливості сучасного розселення основних етнонаціональних груп регіону наведено на рисунку 1.

Місце і роль болгар у формуванні типу етнонаціональної структури Українського Придунав'я визначається двома основними факторами:

- болгар – друга за чисельністю етнонаціональна група регіону;
- основна частина болгар розселена в моноетнічних поселеннях, які формують ареал їх розселення.

Далі розглянемо особливості ареалу компактного розселення болгар. Він формувався радіально відносно міста Болград. У його межі входять головним чином болгарські поселення Болградського, Арцизького, Тарутинського та Ізмаїльського районів. Поза вказаним ареалом знаходяться тільки два крупні поселення представників цієї спільноти – Зоря та Кулевча Саратського району.

Рис. 1. Сучасний етнонаціональний склад населення Українського Придунав'я¹³⁴

¹³⁴ Тодоров В.І. Болгари Українського Придунав'я: етногеографічна характеристика: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук: 11.00.02 / В.І. Тодоров. – Одеса, 2009. – 309 с.

Болградський район посідає перше місце у світі серед адміністративних одиниць відповідного рівня за чисельністю болгар, які проживають поза межами своєї автохтонної території. З вісімнадцяти сільських рад дванадцять за етнонаціональною структурою є болгарськими ((Новотроянівська (99,5%) населення болгари), Криничанська (99,0%), Калчевська (98,9%), Городненська (97,6%), Орхівська (97,0%), Василівська (96,8%), Банівська (85,3%), Виноградненська (85,0%), Владиченська (82,6%), Голицька (80,6%), Табаковська (76,1%), Залізничанська (68,1%)). В трьох сільських радах частка гагаузів у структурі населення понад 60,0% (Олександрівська, Виноградівська, Дмитрівська). Тільки Каракуртська й Оксамитненська сільради відрізняються поліетнічною структурою населення. Кубей є біетнічним болгаро-гагаузким селищем, в якому болгари становлять 60,2% населення. В межах села Каракурт мирно співіснують албанці (54,8%), болгари та гагаузи. В Оксамитному та Тополиному частка болгар менша 10%¹³⁵.

Арцизький район можна умовно розділити на три частини за етнонаціональною структурою адміністративно-територіальних одиниць низового рангу. В південній частині розташовані сім болгарських сільських рад: Холмська (92,8% населення болгари), Острівнянська (91,6%), Задунайська (91,3%), Новоіванівська (88,8%), Главанська (85,1%), Виноградівська (84,0%) Деленська (79,2%). В цілому, в цій частині району частка болгар становить 71,9% від усього населення¹³⁶.

Болгарські населенні пункти концентруються в семи районах Українського Придунав'я. До типу болгарських відносяться 12 сільських рад Болградського району, 7 – у південно-західній частині Арцизького району, 5 – у північній частині Ізмаїльського району, 4 – у південній частині та 2 – у північній частині Тарутинського району, 3 – в Саратському, по одній – у Татарбунарському та Ренійському районах.

Серед поліетнічних населених пунктів також є системи зі значною болгарською складовою в структурі населення. Їх формування і територіальна локалізація зумовлені історико-географічними особливостями заселення Українського Придунав'я. Болгари проживають спільно з нащадками інших задунайських переселенців у сільських поселеннях, розташованих у межах ареалу їх розселення (Каракурт) і на його кордонах (Старі Трояни, Котловина).

Геодемографічні процеси в районах компактного розселення болгар

Межиріччя Дунаю та Дністра (Українське Придунав'я) традиційно вирізнялося одними з найбільш сприятливих геодемографічних процесів в Україні. Розселення етнонаціональних груп компактними ареалами й унікальна су-

¹³⁵ *Матеріали* відділу статистики Болградського району Одеської області.

¹³⁶ *Матеріали* відділу статистики Арцизького району Одеської області.

спільно-географічна траєкторія, пройдена цими спільнотами за понад двохсотрічний період останньої колонізації, зумовили формування в регіоні більш високого демографічного потенціалу, порівняно з іншими частинами Одеської області та України в цілому.

Дунай-Дністровське межиріччя є одним із небагатьох регіонів сучасної України, в якому в XIX – у першій половині XIX ст. велика частина населення була зайнята сільськогосподарським виробництвом на власній землі. Для кожної спільноти була характерна своя система землекористування. Наприклад, у болгар домінувала розподільно-перерозподільна система землекористування, а у росіян-старообрядців визначальний вплив мала релігійна громада тощо.

Необхідність обробки примітивними засобами великої кількості землі зумовила високі показники народжуваності. Демографічний вибух кінця 1930-х років і компенсаційна народжуваність 1948 – 1951 р. позитивно позначалися на збільшенні чисельності населення в періоди з 1964 по 1969 рр. і з 1974 по 1979 рр. Також невеликий пагорб у динаміці демографічних процесів спостерігався в 1980-і роки. Кризові явища, які почалися в кінці 1980-х, призвели до того, що наступної демографічної хвилі не відбулося.

Позитивні тенденції розвитку геодемографічної ситуації визначалися, головним чином, особливістю відтворення етнічних меншин. Трансформація суспільно-політичної системи і фактична ліквідація соціально-економічних гарантій населення призвели до депопуляції населення, яка проходила на тлі міграційного відтоку. Ситуація докорінно змінилася в 1994 – 1995 рр. після переходу регіону до звуженого відтворення. На початку 2000-х років край виділявся великими темпами природного зменшення населення, порівняно з Одещиною в цілому. До середини першого десятиріччя XXI ст. тільки в гагаузьких ЕГС динаміка чисельності населення стабілізувалася в межах нуля.

На цьому тлі більш сприятлива демографічна ситуація спостерігалась у Болградській районній ЕГС, зумовлена особливістю відтворення населення в ЕГС з компактним проживанням гагаузів та болгар. Статистичні матеріали, наведені в таблиці 1, свідчать про сформованість тенденції стабілізації геодемографічної ситуації в більшості районах Українського Придунав'я. Це викликано динамікою чисельності населення в останнє чотириріччя.

Однак ситуація за весь період з останнього перепису населення (2001 р.) більше тривожна. За 15 років людність межиріччя Дунаю і Дністра зменшилась на 7,2%. Падіння чисельності населення на понад 10% спостерігалось в Арцизькому, Кілійському районах та місті Ізмаїл. Причини цього різні.

В Арцизькому районі та вказаному місті обласного підпорядкування визначальне значення мають соціально-економічні причини, а в Кілійському районі – географічне положення. Всі ці фактори мають конкретний вияв – падіння якості життя населення.

У розрізі районів з компактним розселенням етнічних меншин відзначимо, що зменшення чисельності населення Ренійського району за п'ятнадцять років склало 6,5%, що менше за відповідний показник по Арцизькому, Бол-

градському й Тарутинському районах. При цьому показник по Ізмаїльському району, в якому болгари – третя за чисельністю населення етнічнонаціональна група, а молдаване – четверта, становить 5,5% (рис. 2).

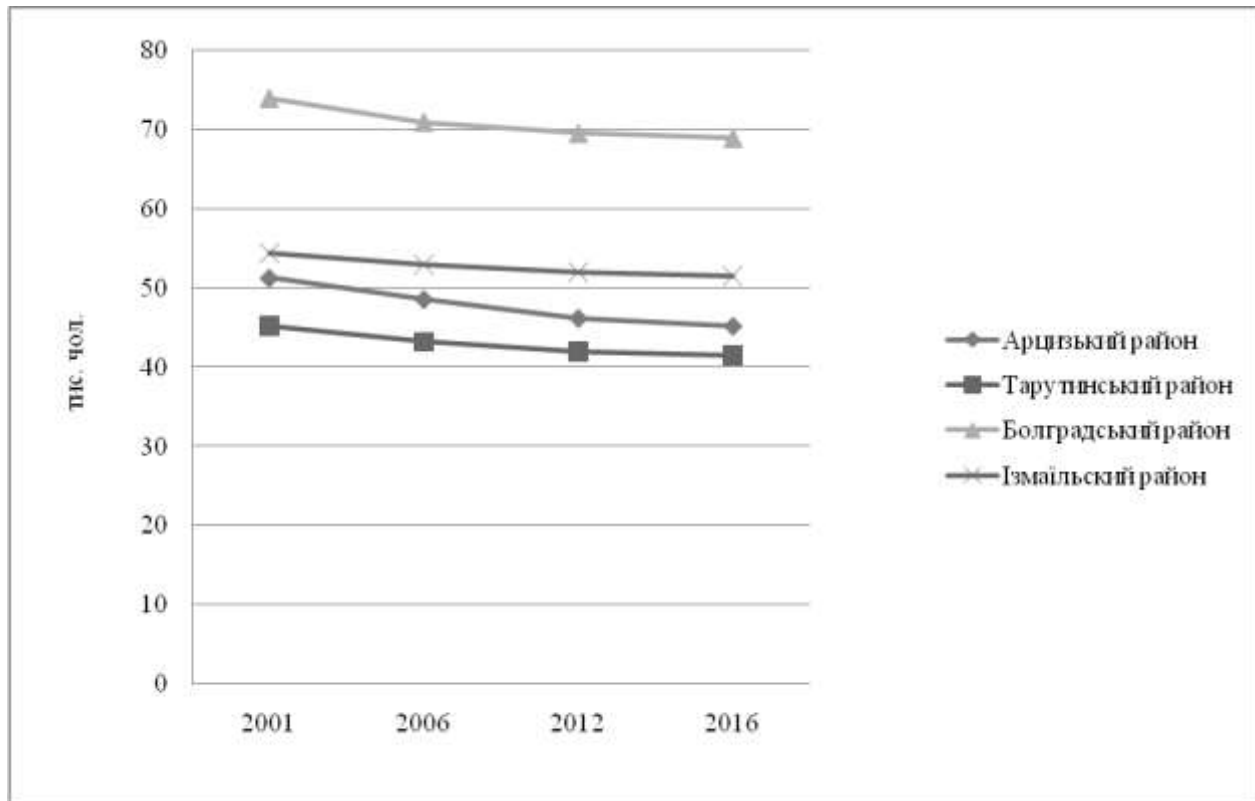

Рис. 2. Динаміка чисельності населення в деяких районних ЕГС Українського Придунав'я

Динаміка чисельності населення визначається особливістю природного та механічного руху населення. За результатами 2015 року найбільша депопуляція характерна для Болградського району. Це зумовлено зменшенням народжуваності та зростанням смертності у порівнянні з попередніми часовими зрізами.

Загальною тенденцією розвитку геодемографічних процесів у розрізі районних ЕГС Українського Придунав'я є циклічність. У більшості випадків спостерігається кореляція показників природного приросту в 2005 і 2015 роках – вони однакові між собою. Тобто революційні події негативно вплинули на відтворення населення в регіонах з компактним розселенням етнічнонаціональних груп. Виявлена тенденція найбільш чітко виявляється в ЕГС з великою часткою болгар у структурі населення (рис. 3). Відзначимо позитивні тенденції розвитку ситуації в Арцизькому районі, які виражені у зменшенні негативних показників природного приросту. Це стало результатом стабілізації статеві-вікової структури населення, яка почала трансформуватися в другій половині 1990-х років.

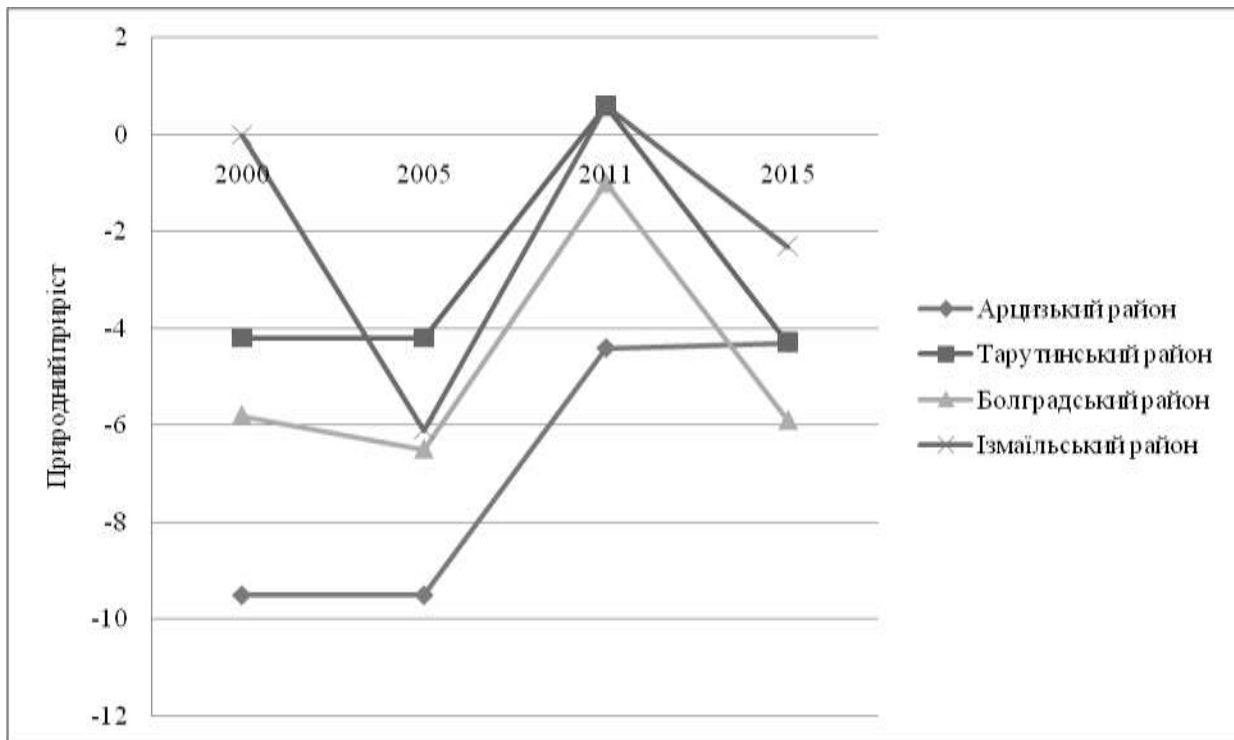

Рис.3. Динаміка природного приросту населення в деяких районних ЕГС Українського Придунав'я

Виявлені тенденції зміни природного приросту зумовлені різким зменшенням народжуваності в усіх адміністративних районах у 2015 році в порівнянні з відповідними показниками 2011 року. Винятком є тільки Арцизький район, в якому народжуваність незначно збільшилася з 12,9 % до 13,3%.

Південь Одещини є депресивним регіоном. У середині 1990-х років почався процес закриття і ліквідації основних підприємств, що різко негативно позначилося на зайнятості населення. Головний удар припав на Дунайський ППК, на місто Арциз як економічний центр периферійної (центральної) частини Дунай-Дністровського межиріччя і на сільськогосподарських товаровиробників. Ситуація ускладнюється тим, що якість життя населення почало різко падати.

Стійкі позитивні тенденції механічного приросту характерні для міста Білгород-Дністровський та Білгород-Дністровського району. В розрізі адміністративних районів з компактним проживанням етнічних меншин відзначимо наступні моменти. Показники Ренійського району в 2015 році на (-1,1 %) менше показників Арцизького, Болградського та Ізмаїльського районів. При цьому вони кращі, ніж у Тарутинському районі. Серед ареалу розселення болгар тільки в Болградському районі встановилися стійкі позитивні тенденції механічного приросту, в Тарутинському районі – стійкі негативні показники, а в Арцизькому районі показники міграційного сальдо коливалися і стабілізувалися в районі нуля (рис. 4).

Така специфіка геодемографічних процесів призвела до формування демографічної ями у віці 6 – 16 років. При цьому в болгарських і молдавських ЕГС частка пенсіонерів віком 60 років і старше значно більше 20%.

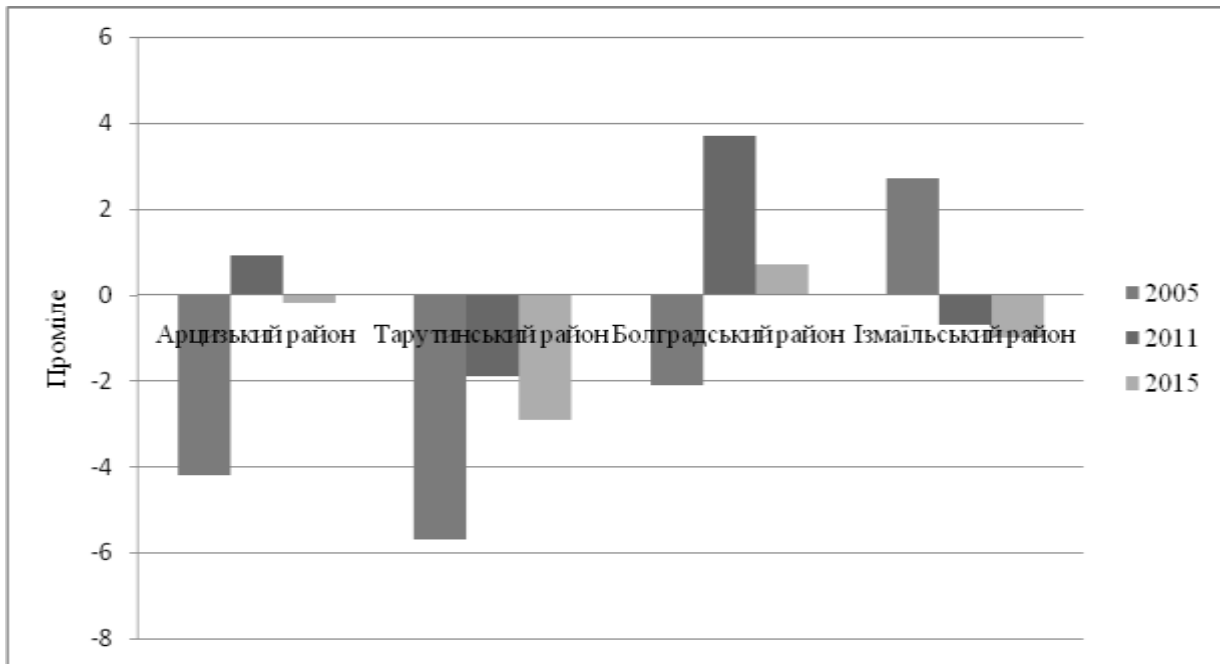

Рис. 4. Міграційне сальдо деяких районних ЕГС Українського Придуння

Таким чином, на основі проведеного аналізу територіальної структури населення можемо зробити наступні висновки. Незважаючи на значне за масштабами скорочення чисельності населення, варто відзначити, що руйнівна демографічна інерція тільки набирає силу. В даний момент скорочення населення певною мірою стримується більш-менш сприятливою статеві-віковою структурою, що є результатом високої народжуваності кінця 1970-х – початку 1980-х років. Остання обставина сприяла появі в наші дні численних шлюбних контингентів, чим пояснюється незначний відсоток зростання народжуваності в останні роки.

Таблиця 1

Демографічні показники Українського Придунав'я*

Районні (міські обласного підпорядкування) ЕГС		Рух населення (‰)																											
		чисельність населення (тис. осіб)				динаміка чисельності населення (%)				природний рух												міграційне сальдо							
		1.01. 2006		1.01. 2012		1.01. 2016		2012 до 2006		2016 до 2012		2016 до 2001		народжуваність				смертність				природний приріст				2011		2015	
		2001*	2006	2012	2016	2006	2012	2012	2016	2006	2012	2012	2016	2000	2005	2011	2015	2000	2005	2011	2015	2000	2005	2011	2015	2005	2011	2015	
Б-Дністровська районна	62,3	60,6	60,4	60,7	99,7	100,5	97,4	97,4	10,8	12,0	15,8	13,5	16,8	19,7	15,2	15,0	-6,0	-7,7	0,6	-1,5	5,0	1,8	2,1	5,0	1,8	2,1			
Б.-Дністровська міська	58,4	57,4	57,2	57,5	99,7	100,5	98,5	98,5	8,2	11,8	12,3	11,1	13,5	15,3	13,4	14,6	-5,3	-3,5	-1,1	-3,5	-1,2	1,1	5,2	-1,2	1,1	5,2			
Саратська районна	49,9	48,1	45,8	45,0	95,2	98,3	90,2	90,2	11,3	12,7	16,6	13,5	18,1	19,3	16,2	15,4	-6,8	-6,6	0,4	-1,9	-3,1	-4,4	-1,6	-3,1	-4,4	-1,6			
Татарбунарська районна	41,6	40,3	39,2	38,8	97,3	99,0	93,3	93,3	10,7	12,3	14,5	13,5	17,1	19,5	15,6	17,4	-6,4	-7,2	-1,1	-3,9	-0,7	1,2	0,8	-0,7	1,2	0,8			
Усього по Б.-Дністровській МРЕГС:	207,2	206,4	202,6	202,0	98,2	99,7	97,5	97,5																					
Аризька районна	51,3	48,6	46,2	45,2	95,1	97,8	88,1	88,1	9,4	10,2	12,9	13,3	18,9	19,7	17,3	17,6	-9,5	-9,5	-4,4	-4,3	-4,2	0,9	-0,2	-4,2	0,9	-0,2			
Тарутинська районна	45,2	43,2	42,0	41,5	97,2	98,8	91,8	91,8	11,9	13,5	16,2	14,5	16,1	17,7	15,6	18,8	-4,2	-4,2	0,6	-4,3	-5,7	-1,9	-2,9	-5,7	-1,9	-2,9			
Усього по Аризькій МРЕГС:	96,5	91,8	88,2	86,7	96,1	98,3	89,8	89,8																					
Болградська районна	74,0	71,0	69,6	69,0	98,0	99,1	93,2	93,2	10,6	11,3	12,9	10,5	16,4	17,8	13,9	16,4	-5,8	-6,5	-1,0	-5,9	-2,1	3,7	0,7	-2,1	3,7	0,7			
Ізмальська міська	84,8	79,7	73,6	72,2	92,3	98,1	85,1	85,1	7,2	9,2	12,0	11,2	13,6	16,4	15,1	16,9	-6,4	-7,2	-3,1	-5,7	-12,4	-9,5	1,6	-12,4	-9,5	1,6			
Ізмальська районна	54,5	53,0	52,0	51,5	98,1	99,0	94,5	94,5	16,4	11,3	15,2	12,3	16,4	17,4	14,6	14,6	0	-6,1	0,6	-2,3	2,7	-0,7	-1,0	2,7	-0,7	-1,0			
Кілійська районна	58,7	56,0	53,6	52,3	95,7	97,6	89,1	89,1	9,2	11,7	13,9	11,9	16,4	19,9	16,3	16,0	-7,2	-8,2	-3,4	-4,9	-1,0	-1,2	-4,5	-1,0	-1,2	-4,5			
Ренійська районна	39,9	38,6	38,0	37,3	98,4	98,2	93,5	93,5	8,9	11,6	13,6	12,0	16,0	18,2	15,7	15,5	-7,1	-6,6	-2,1	-3,5	-1,2	2,7	-1,1	-1,2	2,7	-1,1			
Усього по Ізмальській МРЕГС:	311,9	298,3	286,8	282,3	96,1	98,4	90,5	90,5																					
Українське Придунав'я	615,6	596,3	577,6	571,0	96,9	98,9	92,8	92,8																					

* Складено автором за матеріалами¹³⁷¹³⁷ Головне управління статистики [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>

Соціально-економічні особливості розвитку болгарських поселень регіону

Межиріччя Дунаю та Дністра характеризується поліцентричним приморсько-фасадним типом територіальної структури господарства, основними секторами якого є морегосподарський, транспортний, рекреаційний і агропромисловий комплекси. В береговій зоні, що виділяється значним рекреаційно-антропогенним навантаженням на навколишнє середовище, концентруються головним чином портово-промислові (Рені, Ізмаїл, Кілія, Усть-Дунайський, Білгород-Дністровський), промислові (Болград, Татарбунари) центри і курортно-рекреаційні (Затоцько-Сергієвський, Татарбунарський) райони. Однак і в приморській смузі курортно-рекреаційних зон інтенсивно розвивається сільськогосподарське виробництво. Тут основними господарськими суб'єктами є рибо-аграрні підприємства. За часів Радянського Союзу єдиним промисловим центром периферійної частини межиріччя з відносно стійкою зоною економічного тяжіння було місто Арциз. Вигідне транспортно-географічне положення нівелюються низьким рівнем розвитку транспортної інфраструктури в центральній частині регіону.

Українське Придунав'я – аграрний регіон, розвиток якого тісно пов'язаний з раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу. За більш ніж шістдесятирічний період радянської історії межиріччя значно зріс рівень господарського освоєння території. З початку 1870-х років для Дунай-Дністровського межиріччя була характерна рослинницько-тваринницька спеціалізація сільськогосподарського виробництва. Зараз основу агропромислового комплексу регіону становить виробництво зернових і зернобобових культур, соняшнику, винограду, м'яса, молока та продуктів їх переробки. Рослинництво Українського Придунав'я виділяється зерно-кормовою структурою посівних площ. Специфікою зернового господарства є культивування рису на заплавах земель дельти Дунаю (Кілійський район).

Основними проблемами розвитку агропромислового комплексу Дунай-Дністровського межиріччя є впровадження сучасних систем землекористування на агро-ландшафтній основі та нових технологій обробки землі. Необхідно припинити варварське ставлення до родючих ґрунтів як основного національного багатства країни.

Специфіка сучасної життєдіяльності болгар вирізняється прагненням до одноосібного ведення господарства. Так, у Болградському районі концентрується абсолютна більшість фермерських та особистих селянських господарств Одеської області. Мала площа, займана в середньому одним господарським суб'єктом даного типу, унеможливує застосування сучасної техніки.

Нові реалії суспільної життєдіяльності та форми організації господарської діяльності зумовили зміни в структурі посівних площ. Зменшуються площі, що відводяться під озиму пшеницю та соняшник, збільшуються посіви кукурудзи та ріпаку. Розглянемо динаміку структури посівних площ сільськогосподарських культур у базових господарствах Арцизького та Болград-

ського районів. Тут ця структура розглянута в розрізі чотирьох груп сільськогосподарських культур: зернові й зернобобові, технічні, кормові, картопля і овоче-баштанні.

Всі етнонаціональні сільські ради Арцизького і Болградського районів характеризуються зерно-кормовою структурою посівних площ. Однак, якщо в Арцизькому районі така специфіка розподілу сільськогосподарських культур характерна для всіх розглянутих поселень, то в деяких населених пунктах Болградського району під технічні культури відводилося більше землі, ніж під кормові культури. Частка зернових і зернобобових та технічних культур у структурі посівних площ базових господарств болгарських поселень Болградського району трохи вище, ніж їх частка в структурі посівних площ аналогічних населених пунктів Арцизького району. Так, якщо не брати до уваги показник частки зернових і зернобобових культур у Прямій Балці, в якій зосереджене спеціалізоване дослідне господарство, трьома найвищими показниками характеризується група болгарських поселень з найбільш високою врожайністю овочів (середній показник 30,9 ц / га). Матеріали статистичної звітності показують, що овочівництво в населених пунктах Арцизького району залишається другорядною, малопродуктивною галуззю, яка не забезпечує потреб їхніх жителів¹³⁸.

За врожайністю винограду болгарські поселення (59,6 ц/га) поступалися лише поліетнічним поселенням Болградського району (86,5 ц/га). Показник по групі поліетнічних населених пунктів залежить від результатів роботи двох сільськогосподарських підприємств, що спеціалізуються на розвитку виноградарства: радгоспу імені О.В. Суворова (с. Оксамитне) і ТОВ «Шампань України» (с. Надєждівка).

Сучасний стан та перспективи розвитку виноградарства в регіоні, що має необхідний природно-ресурсний потенціал, визначається дією двох основних факторів. Велике занепокоєння викликає продуктивність діючих виноградників. Разом з тим структурні реформи в сільському господарстві зумовили необхідність розвитку трудомістких галузей. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є закладка нових виноградників. Особливості розвитку тваринництва межиріччя визначаються фактичним знищенням природної кормової бази, зменшенням частки кормових культур у структурі посівних площ. Для України характерно часте падіння цін на продукцію тваринництва до рівня, який значно менше її собівартості. За оцінкою експертів, в ситуації, коли тваринництво є економічно нерентабельною галуззю в значній частині господарств, воно розглядається як постійне джерело оборотних коштів.

Ключовими проблемами розвитку агропромислового комплексу Дунай-Дністровського межиріччя є впровадження сучасних систем землекористування на агроландшафтній основі та нових технологій обробки землі. Необ-

¹³⁸ Тодоров В.І. Болгари Українського Придунав'я: етногеографічна характеристика: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук: 11.00.02 / В.І. Тодоров. – Одеса, 2009. – 309 с.

хідно припинити варварське ставлення до основного національного багатства країни – родючих ґрунтів.

Аналіз розвитку господарського комплексу Українського Придунав'я дозволяє виділити наступні ключові проблеми, вирішення яких має сприяти покращенню соціально-економічного розвитку, оптимізації територіального розподілу праці та раціоналізації системи розселення в регіоні:

- вирішення проблеми зайнятості сільського населення може відбуватися шляхом розвитку працездатних галузей сільського господарства або за рахунок зменшення частки людей, які існують за рахунок доходу від діяльності у сфері сільського господарства (насамперед шляхом розвитку місцевої переробної бази);

- покращення структури посівних площ (зниження частки зернових і збільшення ролі кормових культур, багаторічних насаджень; зменшення частки культур, що виснажують ґрунт);

- відновлення тваринницького комплексу має спиратися на покращення кормової бази його функціонування та відновлення потужностей м'ясопереробної галузі;

- розвиток соціальної інфраструктури в цілому та інфраструктури аграрного ринку зокрема;

- розвиток туристично-рекреаційної галузі регіону сприятиме вирішенню проблеми зайнятості населення тощо.

Етнокультурна та етнополітична ситуація в районах компактного розселення болгар

Етнорегіону Українського Придунав'я властива досить висока ступінь саморегулювання і самоврядування в процесі вирішення міжетнічних і внутрішньоетнічних проблем. Це виявляється не тільки в традиціях гармонійного міжетнічного спілкування, ефективного узгодження етнічних інтересів, але й в існуванні великої кількості етнічних об'єднань. Координація їх діяльності в межах обласного регіону здійснюється через Асоціацію національно-культурних товариств та організацій Одеської області.

Етнічна ідентичність формується в процесі соціалізації. Відомо, що етнічними можуть існувати в декількох варіантах і в різних таксономічних рівнях. Так, болгари Українського Придунав'я самоідентифікуються з етнічним двома рівнями. З одного боку, вони усвідомлюють себе членами болгарського етносу («болгари»), а з іншого – ототожнюють себе як жителі того чи іншого населеного пункту («кубейці», «вайсальці», «пандаклійці» тощо).

Процеси структурування болгарської діаспори зародилися в Болградському районі. У 1989 році в Болграді було створено товариство імені «Св. св. Кирила і Мефодія». 19 травня 1991 року в Болграді відбувся I З'їзд болгар СРСР, на якому була заснована Асоціація болгар СРСР на чолі з Іваном Македонським. У жовтні 1993 року дев'ять юридично зареєстрованих болгарських товариств засновують нову організацію – Асоціацію болгарських націона-

нально-культурних товариств та організацій України. Її правонаступницею стала Асоціація болгар України (Статут зареєстрований Міністерством юстиції України 18 квітня 2005 року). Протягом майже чотирнадцяти років вона була єдиною організацією болгар зі всеукраїнським статусом¹³⁹. У липні 2007 року була зареєстрована ще одна громадська всеукраїнська організація болгар «Конгрес болгар України». Практична діяльність Асоціації болгар України спрямована на відродження і розвиток болгарської мови, культури та українсько-болгарських економічних зв'язків. Лобіюється збільшення годин, які відводяться на болгарську мову і літературу в середніх навчальних закладах, розвивається мережа недільних шкіл. Асоціація проводить традиційні для болгарських сіл собори (фестивалі), підтримує творчо активних представників діаспори.

Соціальна структура етнопонаціональних груп є одним з факторів, які можуть зумовити виникнення напруженості. Соціальний статус спільності тісно пов'язаний з її представництвом в органах державного управління та місцевого самоврядування. Для болгарської етнопонаціональної групи характерно збільшення на початку XXI століття представництва в органах управління. Депутатом Верховної Ради СРСР від південно-західної частини Одещини був Н. Миндру (голова колгоспу-мільйонера «Прогрес» села Кам'янка Ізмаїльського району, двічі герой Соціалістичної Праці). У 1990 році депутатом Верховної Ради УРСР став І. Македонський. У 1993 році він був призначений представником Президента України в Болградському районі. Другий болгарин – уродженець Українського Придунав'я отримав мандат народного депутата України тільки в 2004 році. На дострокових виборах до Верховної Ради IV скликання по 136 виборчому округу міста Одеса народним депутатом стає А. Кіссе, заступник голови Одеської обласної державної адміністрації, Президент Асоціації болгарських національно-культурних товариств та організацій в Україні, батьківська хата якого знаходиться в селі Євгенівка Тарутинського району. Відзначимо, що депутатом Верховної Ради III скликання був Н. Габер, уродженець села Знам'янка Іванівського району Одеської області, яке розташоване за межами регіону дослідження. Аналіз передвиборчих переговорів по виборчих округах межиріччя Дунаю і Дністра показує відсутність єдності в лавах політичної еліти болгар. Яскравим прикладом цього є вибори народних депутатів України по виборчому округу № 141 (2002 р.). Тут на мандат депутата претендували два, мабуть, найбільш відомих на сьогодні в Україні болгарина – А. Кіссе та І. Плачков. Серед їхніх суперників були болгарини – П. Мандажі, Н. Гайдаржі й інші. В результаті народним депутатом України по округу, в якому болгарини становили трохи менше половини виборців, став І. Плохой.

Болгарини, частка яких у структурі населення України становить 0,4%, мали своїх представників у Кабінеті Міністрів України. І. Плачков, малою бать-

¹³⁹ Дністрянський М. С. Географія громадських об'єднань етнопонаціональних меншин як відображення етнополітичних процесів / М.С. Дністрянський // Україна та глобальні процеси : географічний вимір. – К. – Луцьк, 2000. – с. 268 – 271.

ківщиною якого є село Криничне Болградського району, в двох урядах незалежної України обіймав пост міністра палива та енергетики. Він також очолював Одеську обласну державну адміністрацію. В даний час заступником голови обласної адміністрації з питань сільського господарства і продовольства є ще один болгарин Н. Кіссеолар. За підсумками виборів 1994 року, в складі депутатів Одеської обласної ради були представлені тільки 4 етнічно-національні групи (українці – 60%, росіяни – 34%, болгари – 3% і 1 білорус)¹⁴⁰. Ця тенденція збереглася й після виборів 1998 року. За результатами виборів депутатів Одеської обласної ради 2006 року, представництво болгар збереглося на рівні 3%. Відзначимо, що в обласній раді III і IV скликання пости першого заступника голови і заступника голови займав Г. Арабаджі.

У всіх адміністративних районах Українського Придунав'я функціонують офіційно зареєстровані національно-культурні організації. У Болграді та Ізмаїлі концентруються по 4 юридичні особи відповідного типу. Розгалужену структуру на території межиріччя мають також молдавські й гагаузькі національно-культурні об'єднання. Верховна Рада України 9 листопада 1991 року ухвалила рішення про видання додатків до парламентської вісника «Голос України» мовами національних меншин. У червні 1992 р газета «Роден край», яка висвітлює життєдіяльність болгарської діаспори України, отримала статус додатка до парламентського вісника зі всеукраїнським статусом. За період свого існування «Роден край» перетворився в трибуну етнічно-національного відродження болгар країни. Тут об'єднані державні, громадські, інтелектуальні й фінансові зусилля по відродженню етнічно-національної самосвідомості представників болгарської спільноти України. На радіо і телебаченні для болгарського населення ведуться передачі «Роден край».

За результатами перепису населення 2001 року, болгари посідають 8 місце серед етнічно-національних груп України за рівнем визнання материнської мови як рідної. Болгарську мову вказали такою 64,2%, а російську мову – 30,3% з людей, які самоідентифікувалися з етнонімом болгари. В Одеській області ці показники становили відповідно 77,8% і 19,6%. Відзначимо, що лінгвістична ідентичність не є визначальною в порівнянні з етнічно-національною ідентичністю. Збереження болгарської мови як однієї з основних ознак нації, є ключовим завданням Асоціації болгар України. Підготовка вчителів болгарської мови здійснюється на філологічних факультетах Ізмаїльського державного гуманітарного університету та Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. У Південноукраїнському державному педагогічному університеті випускають вчителів початкових класів та болгарської мови. Болгаристів готують і в Київському славістичному університеті. У 1987-1988 навчальному році в 30 школах Одеської області болгарську мову почали вивчати факультативно 882 учні. З 1991-1992 навчального року її було введено в 45 школах¹⁴¹. Починаючи з 2000-2001 навчального року, спостерігалася

¹⁴⁰ Резник В. Ф. Етнополітична ситуація на Одещині / В.Ф. Резник // Историческая память : историко-краеведческий ежегодник. Вып. 1. – Одесса: Астропринт, 1999. – с. 15 – 32.

¹⁴¹ Киссе А. Возрождение болгар Украины / А.И. Киссе. – Одесса: Оптимум, 2006. – 288 с.

стабілізація кількості шкіл, в яких вивчаються мови етнонаціональних меншин. У даний час в Одеській області 47 шкіл з болгарським складом учнів, де вивчається болгарська мова, і 6 шкіл з гагаузьким учнівським складом. Болгарську мову опановують у всіх школах Болградського та Арцизького районів, розташованих у болгарських населених пунктах.

Після отримання сільськими жителями СРСР паспортів значно зріс рівень міжетнічних контактів. Це призвело до зниження ролі ендогамії в суспільному житті нащадків задунайських переселенців. Збільшилася частка дітей, народжених у змішаних шлюбах. Відповідно зменшилася кількість дітей, які мали філогенетичну стійку етнічну свідомість. Інтенсивна міграція зумовила зростання кількості болгар і гагаузів за межами ареалу їх розселення. Спільність території не є обов'язковим фактором відтворення етносу. Однак вона виступає як один із визначальних чинників збереження і матеріальної, і духовної культури етнічних спільнот. Йдеться як про проживання на одній території, так і про її природні умови. Розселення в поліетнічному середовищі сприяє згладжуванню відмінностей між різними говорами (діалектами), які спостерігаються в етносі, що складається з декількох етнографічних груп. Так, автори «Атласу болгарських говірок» виділяють у межиріччі Дунаю та Дністра наступні східно-болгарські говірки: північно-східні (мізійські), балканські і фракійські говори¹⁴². Значно більший вплив на самоідентифікацію населення мають сучасні соціально-економічні процеси. Стихійна трудова міграція, за оцінкою експертів, призвела до зменшення чисельності наявного населення в різних сільських поселеннях на 30 – 50%. У болгар на заробітки їдуть переважно чоловіки. Жінки залишаються вдома з дітьми. Це дещо згладжує проблему виховання дітей. Така інтенсивна трудова міграція негативно позначається на перспективі відродження традиційних елементів матеріальної культури. Культура етносу є відображенням історичного шляху, пройденого спільністю. Подальший розвиток сучасних соціально-економічних процесів може привести до якісних змін етнічних традицій. Відбувається заміщення духовної культури, яка є результатом історичного розвитку етнічних спільнот і може відрізнитися в розрізі різних соціальних груп, на професійну. З огляду на те, що на заробітках люди освоюють переважно допоміжні робочі професії, таку заміну не можна назвати прогресивним розвитком етнічної культури.

Така специфіка етнічної самоідентифікації значною мірою зумовлена наявністю в більшості ЕГС пам'яток, прив'язаних до «сакральних» об'єктів духовної культури. Більшість із них знакують життєдіяльність видатних людей.

З Дунай-Дністровським межиріччям пов'язана життєдіяльність багатьох видатних громадських діячів Російської імперії, СРСР, України, Болгарії, Румунії та деяких інших держав, які мале те чи інше відношення до бессарабсь-

¹⁴² Маркова Л. Б. Болгары Советского Союза : тенденции этнического развития // Расы и народы. Вып. 14, М., 1984. – с. 94 – 113.

ких болгар. Межиріччя дало Болгарії двох прем'єр-міністрів – О. Малинова (народився в селі Горіхівка Болградського району) та Д. Грекова (м. Болград); відомих генералів Д. Николаєва та Г. Тодорова (обидва з м. Болград); видатних наукових та суспільних діячів А. Теодорова-Балана (с. Кубей), Д. Агуру (с. Криничне) та багатьох інших видатних діячів різних сфер суспільного життя.

Для того щоб показати перспективність розвитку цього напрямку туристичної діяльності, необхідно зупинитися на ключових сторінках їх біографії. Вони відображають явища та події, завдяки яким та чи інша людина отримала визнання групи людей або всього етносу. Прив'язка до визначної події може викликати інтерес туристів до всього, що пов'язане з життєдіяльністю окремих людей. Олександр Малинов народився в селі Пандаклія (сучасна Горіхівка Болградського району). Після отримання юридичної освіти в Києві він виїжджає до Болгарії. Там він робить кар'єру в демократичній партії. Він очолював уряд у доленосні для Болгарії моменти. На його прем'єрські каденції припали: проголошення повної незалежності Болгарії (1908 р.) і перемир'я з країнами Антанти. Дмитро Греков, уродженець міста Болград, отримав юридичну освіту в Парижі, працював адвокатом у Румунії. Після визволення Болгарії у 1878 р. переселився туди. Входив до складу багатьох урядів головним чином як міністр юстиції. З січня по жовтень 1899 р. прем'єр-міністр Болгарії. Д. Греков є одним із авторів першої болгарської конституції. А. Теодоров-Балан – один із засновників та перший ректор Софійського університету «Св. св. Климент Охридски». Д. Агура – міністр народної освіти Болгарії (1882 – 1883 рр.), ректор Софійського університету «Св. св. Климент Охридски»¹⁴³.

Підвалини складної соціокультурної системи життєдіяльності населення значною мірою закладаються особливостями віросповідання. В Дунай-Дністровському межиріччі є достатньо сакральних об'єктів для розвитку релігійного туризму. Особливу зацікавленість у віруючих не тільки з України, але і з сусідніх держав викликає Никольська (Св. Миколая) церква в селі Кулевча Саратського району. Тут, починаючи з 2003 року, на кожне Різдво Христове розцвітають лілії, які засохлими заздалегідь були поставлені навколо ікони Казанської Божої Матері. Аналогічне дійство можна спостерігати ще тільки в одному місці у світі. Це храмовий комплекс на горі Афон (Греція).

У м. Болград знаходиться Свято-Преображенський кафедральний собор, будівництво якого за проектом російського архітектора А.І. Мельникова, було завершено у 1838 році. До 100-річчя з дня освяти цього Собору в Болгарії парламент ухвалив рішення про затвердження свята «Дня Бессарабських болгар». Відзначимо, що для болгар це один із найбільш значущих пам'яток по-

¹⁴³ Караиванов Н. Събития и герои от родната ни история: книга втора (статии) / Н. Караиванов. – Одеса : Редакция на вестник «Роден край», 2005. – 212 с.

ряд Рильським монастирем та Собором Святого Олександра Невського в Софії.

Окремо слід зупинитися на значенні побудованої у 1844 р. на болгарському кладовищі церкви Святого Митрофана для етнічної самоідентифікації задунайських колоністів та їх нащадків. У травні 1845 року в Одесі помер і був похований на центральному міському кладовищі генерал-лейтенант І.М. Інзов, головний попечитель і голова Комітету іноземних поселенців Південного краю Російської імперії. За півтора року колоністи перепоховали його в місті Болград у церкві Святого Митрофана. Щоб показати роль І.М. Інзова у долі переселенців з християнських земель Османської імперії, наведемо два факти.

В Українському Придунав'ї можна виділити декілька груп об'єктів матеріальної і духовної культури населення, які мають сакральне значення для представників етнічних спільнот, у тому числі болгар:

- сакральні об'єкти – монастирі та церкви православних християн і старообрядців, німецькі кірхи;
- духовна культура – мова, легенди, пісні, танці тощо;
- матеріальна культура – квартали міської та сільської забудови, традиційні будівлі, предмети побуту, традиційний одяг тощо;
- місця, пов'язані з життєдіяльністю відомих представників етнічних спільнот.

Усе вищевикладене завершуємо такими заключними положеннями. Життєдіяльність болгар у кінці ХХ – на початку ХХІ століття визначається наступними основними факторами: а) зменшенням чисельності населення і погіршенням вікової структури населення; б) трансформацією соціально-економічної життєдіяльності, яка призвела до фактичного зменшення кількості робочих місць у сільськогосподарському виробництві й неконтрольованої трудової міграції; в) активізацією етнонаціональної самоорганізації населення.

Особливості формування болгарських етногенетичних територіальних утворень

В умовах суспільно-політичної кризи в Україні значно зростає роль етнонаціонального чинника в питанні переходу країни та її регіонів до сталого розвитку. Однак він і далі ігнорується або не враховується органами державної влади. Йдеться, наприклад, про Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)». Населені пункти пропонується об'єднувати в громаду за однією формальною ознакою – відстань до центру новоутвореної територіальної громади має бути не більше 25 км. Зрозуміло, що цього недостатньо. Зокрема не досліджено, до чого призведе об'єднання в складі однієї територіальної громади населених пунктів, у яких мешкатимуть дві або більше етнонаціональні групи. Крім того, новий

законодавчий акт не передбачає жодної різниці в розвитку територіальних громад, створених з поселень з різним соціально-економічним рівнем розвитку. Чи не виникнуть «традиційні» для України питання, для чого представникам однієї етнопонаціональної групи «харчувати» представників іншої спільноти. Тобто, незважаючи на складні суспільно-політичні проблеми, й надалі фактично ігнорується етнопонаціональна складова як чинник сталого розвитку країни та регіонів. Указані проблеми можуть бути мінімізовані, якщо врахувати етнічну складову історико-географічної траєкторії формування та розвитку населених пунктів і мереж (на більш пізніх етапах – систем) розселення. Все це зумовлює актуальність дослідження.

Сучасні негативні суспільно-політичні процеси в Україні сприяли підвищенню інтересу до особливостей проведення та реалізації адміністративно-територіальної реформи. Україна успадкувала від СРСР специфічний адміністративно-територіальний устрій (АТУ) з численними протиріччями і недоліками. Він є продуктом централізованої соціально-економічної та суспільно-політичної системи, від пережитків якої наша країна намагається відійти вже чверть століття. Однак, щоб повністю перейти до нової моделі держави необхідно, зокрема, модифікувати сучасний АТУ з урахуванням історико-географічних особливостей розвитку поселень і регіонів і виконати вимоги Європейського Союзу до принципів та методики формування АТУ. Необхідність урахування другого комплексу факторів обумовлено бажанням України вступити до цієї організації.

З кінця 2000-х років в Україні обговорюється питання проведення адміністративно-територіальної реформи. Пропонується трирівнева система: базовий рівень – це територіальна громада, субрегіональний – «повіт» і регіональний – регіон. Для розуміння сенсу можливих змін проаналізуємо співвідношення запропонованого варіанту з існуючим адміністративно-територіальним устроєм (АТУ). Територіальна громада – адміністративно-територіальна одиниця освіти на базі одного або декількох поселень, у межах якої проживає не менше 5000 жителів, і характеризується доступністю адміністративного центру громади для жителів поселень, розташованих в її межах. Передбачалася можливість створення громад з меншою чисельністю населення (мінімум 1500 жителів) у регіонах зі щільністю сільського населення нижче в два або більше разів, ніж середня щільність сільського населення України.

Перспектива розвитку сучасних соціально-економічних комплексів значною мірою зумовлена особливостями інтеграції населення в системи розселення. У вітчизняному містобудуванні таксономія систем розселення жорстко прив'язана до адміністративно-територіального устрою країни. Відтак встановлені системи розселення, що відповідають різним територіальним рівням адміністративного поділу країни – національна (загальнодержавна), регіональні (обласні), міжрайонні, районні, локальні системи розселення. Перевагою такого підходу є можливість формування в системах розселення управлінських структур, які розробляють і реалізують концепції, стратегії і

плани їх соціально-економічного розвитку. Іншими словами, одна з необхідних ознак систем розселення – їх адміністративна цілісність.

Передовий європейський досвід показує, що успішними є реформи в країнах, в яких новостворені адміністративно-територіальні одиниці поєднуються з об'єктивно сформованими в процесі розвитку соціально-економічними комплексами. Так, реформа 1979 р. в Болгарії передбачала формування громад на основі поселенських систем («селищні системи»). Вони відображали тогочасні зміни в соціально-економічному розвитку країни та її регіонів, урбанізації та індустріалізації, колективізації в сільському господарстві, концентрації обслуговуючих сфер діяльності, зміну дорожньої мережі тощо. Фактично ще більше, ніж за 10 років до розпаду соціалістичної командно-планової системи управління державою в Болгарії зробили вдалу спробу формування АТО на основі територіальних утворень, які реально існували.

Генетична історико-географічна систематика розселення, на противагу чинній адміністративно-територіальній, безпосередньо пов'язана з державною регіональною політикою, яка перебуває нині в стадії активного формування. На даний час регіональну політику ще розробляють за адміністративно-територіальним поділом (АРК, області, окремі міста), і такий підхід не відповідає *європейським базовим регіонам NUTS-II*, рекомендованим Україні. На порядку денному офіційна (затверджена законом) регіоналізація країни та відповідна адміністративно-територіальна реформа. Це обов'язкові умови входження України у європейську спільноту. Підкреслимо, що майбутні регіони являтимуть основу для систематики розселення країни. Перехід від чинної адміністративно-територіальної систематики розселення до генетичної повинен спиратися на поглиблений аналіз сучасної територіальної організації населення та її історико-географічних засад.

Розселення має свою генетичну основу, свою вкоріненість у природно-географічне середовище, етнокультурні, соціально-економічні та політичні особливості території. Генеза розселення охоплює часи початкового заселення і господарського освоєння території та всі його наступні зміни і трансформації. Це один із головних різновидів суспільно-географічних процесів, що має свою динаміку, тенденції розвитку, свою етнодемографічну і соціально-економічну «траєкторію». Генетична систематика повинна комплексно враховувати всю множину історико-географічних передумов і чинників розселення, з одного боку, та особливості самого процесу розселення з його динамікою, трансформаціями та змінами – з другого. Це дуже непросте завдання, що потребує поглибленого методологічного і методичного розроблення.

Розподіл території на адміністративні одиниці за близькими до вказаних характеристиками законодавчо передбачено і в Україні. В контексті сучасних вимог суспільства звернемося до Конституції України, в якій визначені принципи адміністративно-територіального устрою (АТУ). Там задекларовано забезпечення єдності й цілісності державної території, комбінування централізації і децентралізації в здійсненні державної влади, збалансований соціально-економічний розвиток регіонів з урахуванням їх історичних, еко-

номічних, екологічних, географічних, демографічних особливостей, етнічних і культурних традиції, надання органам місцевого самоврядування достатніх повноважень і ресурсів для організації якісних і доступних послуг, створення умов для появи нових точок економічного зростання території.

Приблизно таким же чином визначена роль етнонаціонального чинника в питанні проведення державної регіональної політики, що розглядається як система цілей, заходів, засобів і узгоджених дії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної та культурної самобутності.

У статті 4 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» зазначається, що при прийнятті рішень про добровільне об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади¹⁴⁴.

Більш детально розглянемо особливості історико-географічного розвитку Українського Придунав'я та виявимо місце болгарського етносу у формуванні реально існуючих систем розселення. З огляду на етногенетичний підхід – ці утворення називатимемо етногеографічними системами (ЕГС).

ЕГС – форма територіальної організації життєдіяльності етнонаціональних груп, сформована за особливостями матеріальної і духовної культури, яка характеризується своєрідністю історико-географічних передумов розвитку, розселення, відтворення населення, господарювання, плином соціальних, суспільно-політичних та етнокультурних процесів. ЕГС різних ієрархічних рівнів та їх групи повинні стати основою нових адміністративно-територіальних одиниць України¹⁴⁵.

Зупинимося детальніше на особливостях формування й розвитку ЕГС в Українському Придунав'ї (межиріччі Дунаю і Дністра) зі значною часткою болгар. Відправною точкою формування сучасних систем розселення, протягом більшого періоду розвитку яких визначальну роль відігравав етнонаціональний фактор, стала міграція татар-ногайців за межі регіону. Вона була передбачена Бухарестським мирним договором (1812 р.). Процес формування сучасних систем розселення охоплює кілька етапів: створення мережі сільськогосподарських поселень, придбання деякими населеними пунктами функції торгових, транспортних, промислових і обслуговуючих центрів.

Характер заселення й освоєння території свідчить про те, що в першій половині ХІХ століття в межиріччі сформувалися етнонаціональні мережі сільськогосподарських поселень. Фактично існували дві українсько-російські

¹⁴⁴ Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» // Відомості Верховної Ради, 2015, № 13, ст. 91.

¹⁴⁵ Тодоров В.І. Сучасна трансформація етнічної географії в Україні // Українська географія: сучасні виклики. Зб. наук. праць у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. 2. – с. 308 – 310.

(центральні поселення – сучасні Білгород-Дністровський та Кілія), болгарська (Болград), поліетнічна (Ізмаїл), німецька (Тарутине) і три молдавські мережі поселень (рис. 1). Відзначимо, що молдавани в північній частині межиріччя орієнтувалися на отримання послуг у поселеннях, які в даний час розташовуються на території сучасної Молдови. Села цієї етнонаціональної групи, що концентруються між озерами Китай і Сасик, орієнтувалися на отримання послуг у місті Кілія. Вся зовнішньоекономічна діяльність у південній частині межиріччя здійснювалася через порт Ізмаїла. Тобто вже на цьому етапі сформувалися центральні місця, навколо яких утворилися і розвивалися ЕГС.

Ареал розселення болгар у Дунай-Дністровському межиріччі був сформований вже в період освоєння регіону. Він обмежений умовною лінією Виноградівка (Тарутинський район) – Рівне – Делень – Главани – Виноградівка (Арцизький район) – Новоселівка – Холмське – Кирнички – Суворове – Кам'янка – Лощинівка – Криничне – Болград – Виноградівка (Болградський район) – Владичень – державний кордон. Поза цим ареалом були засновані два болгарські села Зоря (Камчик) і Кулевча. Формування ареалу розселення болгар характеризується наступними особливостями:

а) болгари засновували нові поселення в долинах річок, на берегах озер і заселяли спорожнілі ногайські села;

б) в період освоєння регіону болгари розміщувалися переважно в моноетнічних болгарських і поліетнічних поселеннях задунайських колоністів;

в) на території між озерами Ялпуг, Кугурлуй, Кагул болгари розселилися в уже існуючих молдавських поселеннях.

Мережа болгарських сільськогосподарських поселень значною мірою територіально збігається із сучасним ареалом розселення представників цієї спільності. Населення етнонаціональних систем сільськогосподарських поселень південної частини регіону орієнтувалося на обслуговування головним чином в Ізмаїлі. Через місцевий порт відбувалась основна частина експорту місцевої сільськогосподарської продукції.

Наступним важливим маркером формування сучасних ЕГС є особливості розселення населення межиріччя Дунаю і Дністра, які характеризують кінець періоду перебування регіону в складі Румунії. Спираючись на матеріали, наведені в роботі єпископа Діонісія, виділимо чотири рівні центральних місць (рис. 2):

- 1) субрегіональний – адміністративні центри повітів;
- 2) мікрорегіональний – поселення, в межах яких концентрувалися залізничні станції;
- 3) кущовий – поселення, в яких знаходилися поштові відділення;
- 4) локальний – інші поселення.

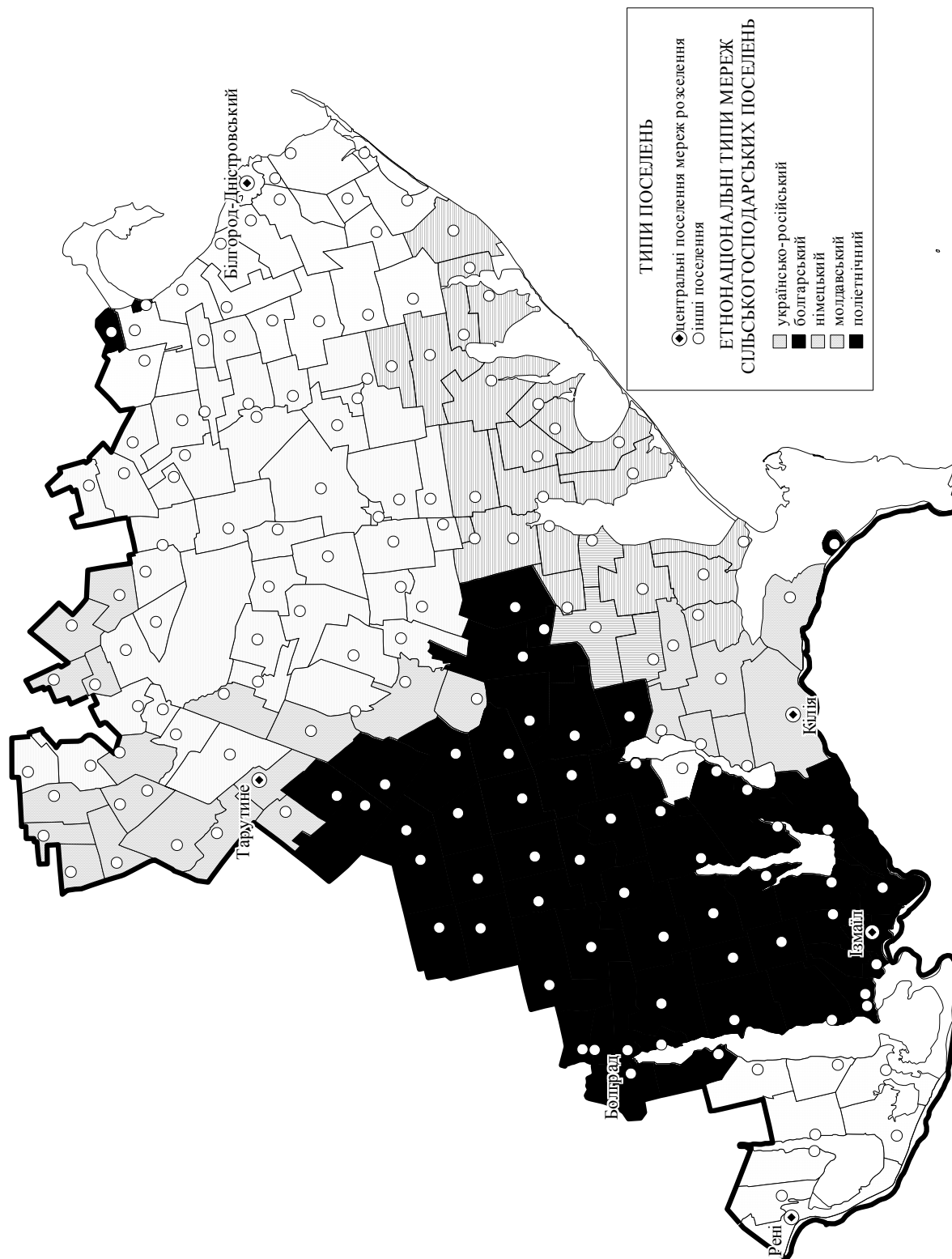

Рис. 1. Етнонаціональні мережі розселення (середина XVIII ст.)

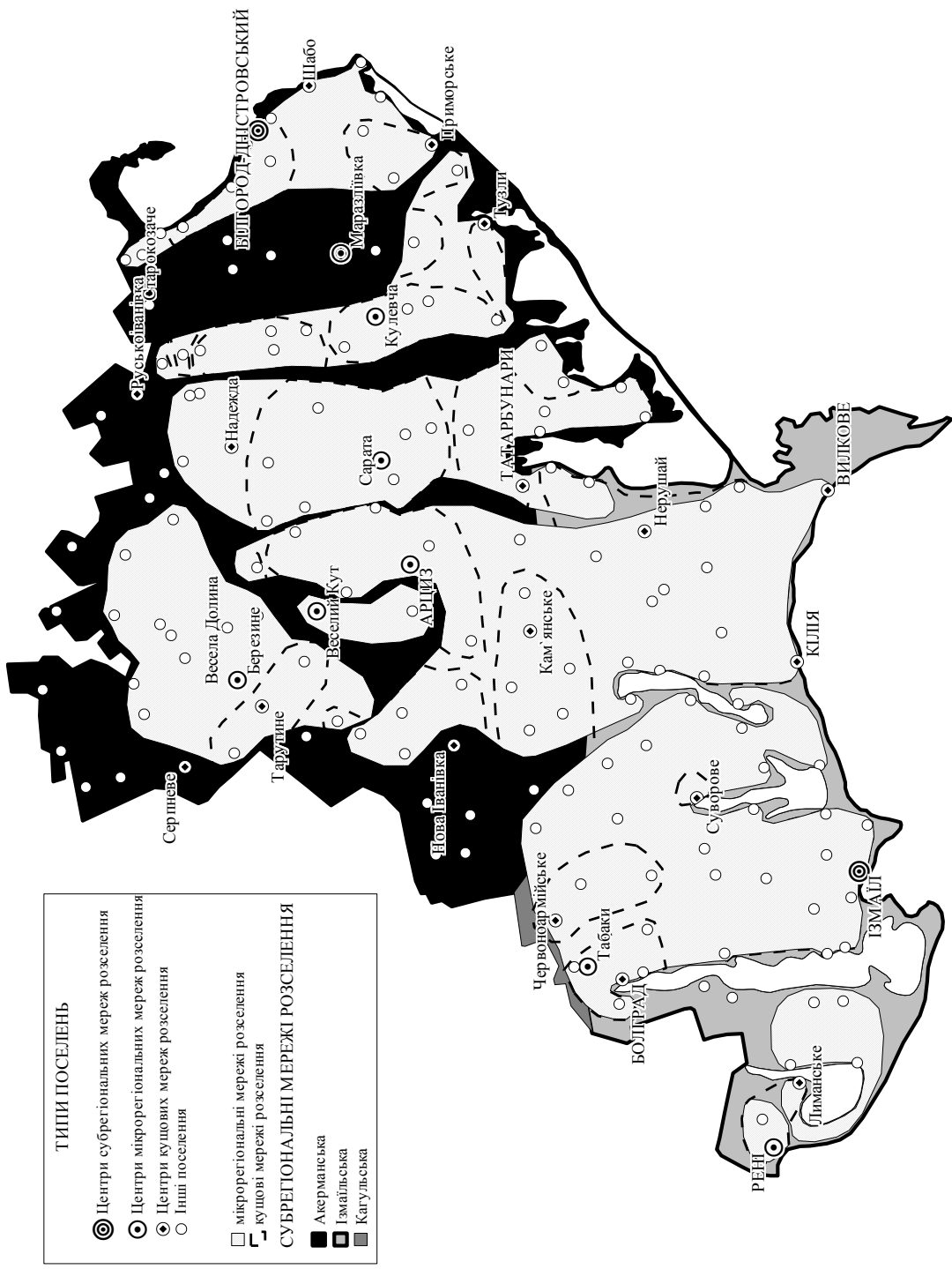

Рис. 2. Мережа розселення населення (1939 р.)

Кожен ієрархічний рівень центральних місць виділено за певними критеріями, які відображають реальний взаємозв'язок між поселеннями. Вони зумовлюють основні зв'язки між населеними пунктами і визначають параметри зони обслуговування, яка формується цим центральним місцем.

Формування двох великих мікрорегіональних мереж розселення (Арцизька і Табакська) було спричинено відсутністю залізниці між містами Арциз та Ізмаїл. Особливість конфігурації даної транспортної артерії вплинуло на орієнтацію жителів поселень, насамперед, північні частини межиріччя на обслуговування на залізничних станціях, які розташовувалися за межами регіону дослідження. Більшість болгарського населення концентрувалося в Арцизькій і Табакській мікрорегіональних мережах розселення.

Подальший розвиток систем розселення багато в чому зумовлюється особливостями зміни сітки адміністративних районів. Статус центрів районних систем розселення втратили всі сільські поселення, що володіли ним до цього. Однак ті з них (Бородіно, Нова Іванівка, Суворове, Старокозаче), які мали вигідне транспортно-географічне положення, перейшли в ранг центрів кущових систем. Бородіно і Суворове отримали статус селищ міського типу. Тузли стали центром локальних систем розселення. Болгари концентрувалися, головним чином, у Болградській, Новоіванівській і Суворовській районних системах розселення. Зміна меж районних систем розселення тісно пов'язана зі створенням у східній частині Тарутинського району військового полігону. Поселення, які виявилися відокремленими полігоном від центру адміністративного району, увійшли до складу Арцизького (Нові Каплани, Василівка) і Саратського (Міняйлівка, Петропавлівка, Старосілля) районів.

Сучасна трансформація економіки України вплинула на просторовий вияв життєдіяльності населення. Ці особливості, що знайшли відображення у сучасній структурі автобусного пасажирського сполучення та виявлені автором на етапі польового дослідження регіону, дозволяють виділити 3 міжрайонні територіальні системи розселення (рис. 3):

1. Арцизька – об'єднує Арцизький і Тарутинський райони. Опорний центр – м. Арциз;
2. Білгород-Дністровська – об'єднує Білгород-Дністровський, Саратський та Татарбунарський райони. Опорний центр – м. Білгород-Дністровський;
3. Ізмаїльська – концентрується в наголошених вище межах. Опорний центр – м. Ізмаїл.

Територіальні системи розселення нижчих ієрархічних рівнів включають районні (РТСР), кущові, локальні та елементарні. В Українському Придунав'ї налічується 9 РТСР.

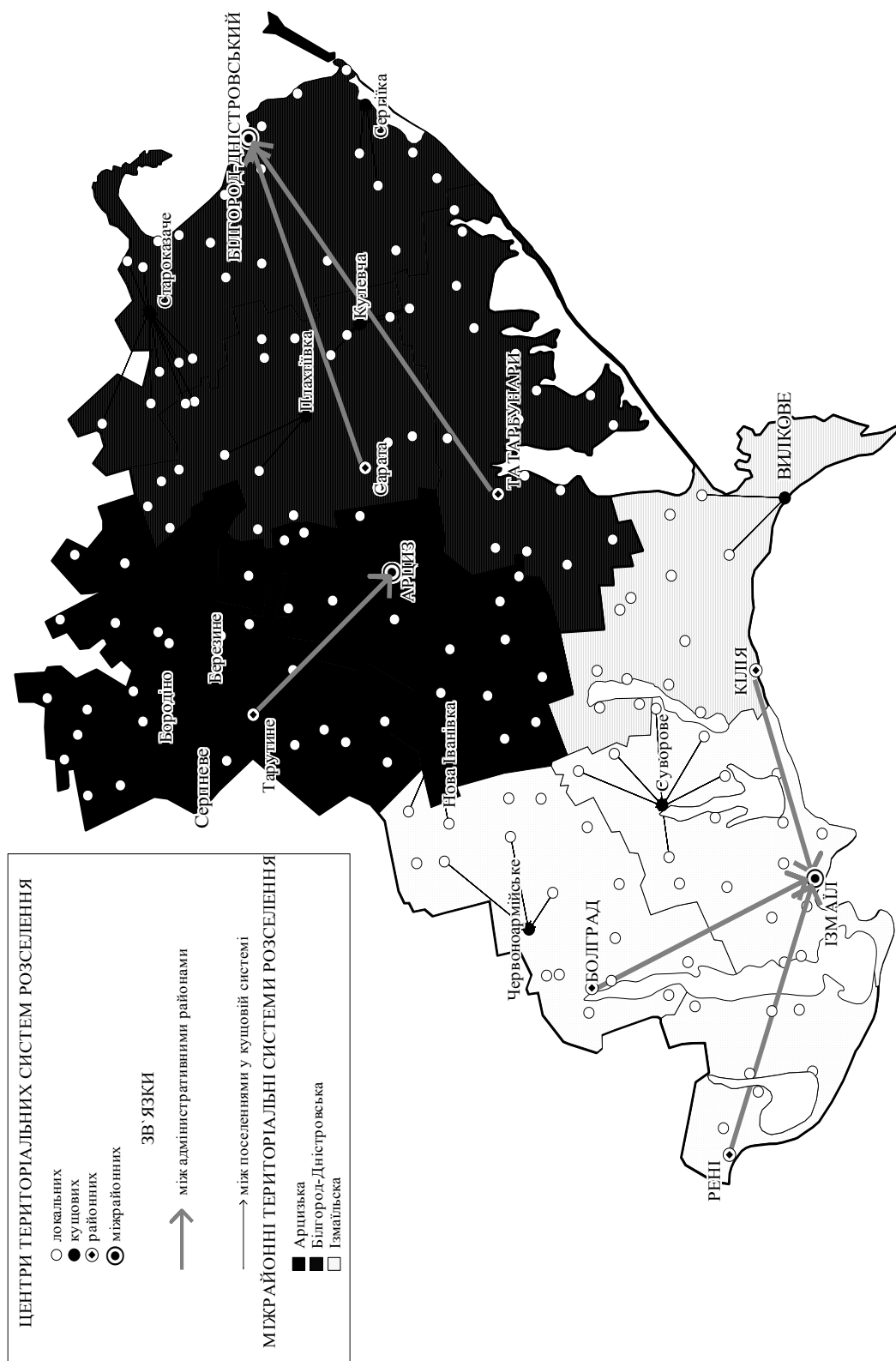

Рис. 3. Сучасні системи розселення Українського Придніуав'я

Центром бієтнічної болгаро-гагаузької районної ЕГС є місто Болград (16,0 тис. осіб), який виконує промислові (харчова і легка промисловість) та адміністративно-господарські функції.

Дещо більший набір функцій виконують два інші центри районних ЕГС, в яких болгари посідають провідне місце в структурі населення. Арциз (15,6 тис. осіб) – центр Арцизької міжрайонної і районної систем розселення. Він виконує адміністративно-господарські та промислові (харчова промисловість, виробництво будівельних матеріалів, металообробка) функції. У селищі міського типу Тарутине (6,0 тис. осіб) отримали розвиток виробництва, пов'язані з переробкою місцевої сільськогосподарської сировини (соковинарство, сироваріння, хлібопечення).

Центри кущових ЕГС можна поділити на дві групи. Першу групу складають селища міського типу Березине, Бородіно, Серпневе, Суворове, Сергіївка, а другу – села з чисельністю населення понад 5 тисяч осіб. Виняток становлять місто районного підпорядкування Вилкове і колишній районний центр – село Нова Іванівка. Болгарські ЕГС більші за людністю, порівняно з ЕГС з переважанням інших етнонаціональних груп. У межиріччі налічується тільки один болгарський населений пункт з людністю менше 1000 осіб. Понад 5000 осіб проживає у двох болгарських селах Болградської РТСР. Основна маса болгар концентрується у великих і великих селах. У цілому в 74,0% болгарських поселеннях з людністю понад 2000 осіб зосереджено 89,3% населення. В Арцизькій РТСР у них мешкає 90,5%, у Болградській РТСР – 63,3%, в Ізмаїльській РТСР – 80,1% населення болгарських поселень. У Ренійській РТСР налічується всього один населений пункт цього типу по категорії людності й відноситься до великих. У Білгород-Дністровському районі відсутні болгарські поселення.

Формування кожною спільнотою унікальних ЕГС підтверджується не тільки історико-географічними особливостями територіальної організації населення, але й специфікою матеріальної та духовної культури. Так, знищення приватного землекористування й колективізація 1940-х років призвели до падіння народжуваності в болгарських населених пунктах, які раніше багато в чому визначали високі темпи збільшення чисельності населення Дунай-Дністровського межиріччя порівняно з іншими регіонами України. Демографічні процеси в Українському Придунав'ї в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття зазнали трансформації. У 1994 році регіон перейшов до звуженого відтворення населення. На початку нового століття він характеризувався великими темпами природного спаду населення порівняно з Одещиною в цілому. На цьому тлі відносно краща демографічна ситуація спостерігається в Болградському районі. Болгарські ЕГС традиційно виділяються розвитком високопродуктивних сортів сільського господарства – виноградарства й овочівництва. Однак необхідно відзначити, що неефективна водогосподарська діяльність призвела до падіння ролі овочівництва в структурі господарства. Зараз болгари значно поступаються деяким молдавським селам, які розташовані на берегах придунайських озер.

За результатами проведеного дослідження можемо зробити деякі висновки. У процесі історико-географічного розвитку регіону виявилися реально сформовані болгарські ЕГС, які повинні враховуватися при створенні нової сітки адміністративно-територіального поділу Українського Придунав'я. В дорядянський період історії важливе місце в опорному каркасі розселення межиріччя посідали місто Болград (адміністративний центр задунайських переселенців) і село Нова Іванівка (адміністративний центр Нижньобуджакського округу), на які орієнтувалося населення практично всіх болгарських поселень. Після входження регіону до складу СРСР і формування першої мережі адміністративних районів населення частини поселень почало отримувати послуги в сучасному селищі міського типу Суворове. Трансформація цієї мережі районів призвела до втрати Новою Іванівкою і Суворове свого статусу та їх переходу в ранг центрів кущових систем. Для кожної з виділених ЕГС властиві специфічні характеристики матеріальної та духовної культури населення, за якими вони відрізняються від сусідніх ЕГС.

**Етнічна самоідентифікація бессарабських болгар
за часів незалежності України**
(*Валерій Пейков*)

Україна є багатоетнічною країною, національний склад якої формувався на протязі багатьох століть залежно від історичних, міграційних і демографічних процесів. Наша держава ще в перші роки здобуття незалежності відмінила фіксацію в паспорті громадянина його національності, яка часто була досить умовною та впродовж десятиліть у радянський період іноді мала й дискримінаційний характер. Таким чином елемент самоідентифікації з точки зору походження став внутрішньою справою кожного, а відповідна інформація фактично втратила актуальність для сторонніх та державних структур.

До ознак, за якими людина як особистість може визначати свою приналежність до певної етнічної групи, зазвичай відносять такі: національність одного з двох або одразу обох батьків; розуміння або користування у повсякденному житті мовою, яка вважається рідною; перебування в окремо сформованому культурного просторі, що характеризується побутом, звичаями та творчими проявами; соціальна активність – спілкування або громадська діяльність в напрямі національно-культурного розвитку. Причому все вище окреслене для переважної більшості наших співгромадян, що не відносять себе до титульної нації, не є досить важливим і визначальним, принаймні не вважається обов'язковим для публічного вияву.

Якщо переходити безпосередньо до означеної в заголовку теми, то треба почати з деяких історичних моментів. За понад 200 років з часів, коли почалася масова колонізація терен сучасної України болгарами з Балкан, були різні етапи їх становлення серед інших народів. Незалежно від ареалу фактичного розміщення чисельних болгарських поселень – у складі Російської імперії, королівської Румунії чи Радянського Союзу, позитивні моменти, зокрема, різні пільги та підтримка, змінювалися важкими, іноді трагічними періодами у вигляді утисків, репресій або штучного голоду. Навіть попри процеси природної асиміляції та вимушеного переселення з Бессарабії до Приазов'я болгар намагалися триматися разом, жити компактно, спілкуватися рідною мовою, зберігати традиції і культуру пращурів. А висока активність великої кількості людей болгарської національності різних поколінь, почуття відповідальності за долю своєї прабатьківщини надихала їх повертатись або, якщо казати про молодь, вперше прямувати до Болгарії, вести боротьбу за її звільнення від османського панування, формувати державні інституції, розвивати науку, освіту й мистецтво.

За часів румунської адміністрації для болгар ускладнилася можливість отримання освіти та ведення просвітницької діяльності через випуск болгаромовних друкованих видань. Формалізації об'єднань громадян фактично не існувало, а в деякі періоди така згуртованість для болгар ставала навіть небезпечною. Лояльне ставлення до відповідного етносу в публічному просторі проявлялося тільки в можливості навчання болгарською мовою в церковно-

приходських школах. Після чергового письмового звернення уповноважених представників болгарських колоній південної Бессарабії, підписаного понад тисячею жителів 39 поселень, у 1858 р. від молдовського князя Миколи Конаки-Богороді був отриманий дозвіл на відкриття в місті Болград (південь сучасної Одеської області) Центрального болгарського училища, яке надавало найбільш талановитим учням регіону можливість отримання освіти середнього рівня болгарською мовою¹⁴⁶. Першим директором цього навчального закладу став Сава Радулов, народжений 1817 р. в місті Панагюрище (область Пазарджик, центральна частина Республіки Болгарія), якій набув освіти (1853 р.) в Одеському Рішельєвському ліцеї¹⁴⁷.

Але так тривало менше 20 років. У 1876 р. місцеві намісники змінили назву училища на Румунський ліцей, а ще через два роки нова російська влада перевела навчання в знову перейменованій Російській восьмирічній гімназії в російськомовний формат, дозволяючи певний час вивчати болгарську факультативно. Згодом про первинну ідею – створення в навчальному закладі осередку болгарської освіти взагалі заборонено було згадувати. Певний час центром національної культури ще залишався Спасо-Преображенський собор у Болграді, проте й там пізніше релігійні обряди стали русифікуватися.

Упродовж майже століття перманентна зміна панівної влади в Бессарабії болгарам нічого особливого в плані національно-культурного розвитку не дала. Болгарська мова і самобутні звичаї зберігалися переважно в побуті й у народній творчості в межах місць компактного проживання. Також вона вивчалася деякими студентами на філологічних факультетах окремих вищих навчальних закладів, причому досить далеко від місця її використання. Цікаво, що такі несприятливі процеси вже на початку ХХ століття знову спричинили відтік освіченої інтелігенції в Болгарію, яка на той момент уже була незалежною монархічною державою. У Софії в грудні 1918 р. навіть був створений Союз бессарабських болгар, який згуртував вихідців із Бессарабії з метою їх духовного єднання, всебічного розвитку і взаємодопомоги, де проіснував до 1952 р.¹⁴⁸, оскільки з «тріумфальним» прибуттям на Балкани комуністичної ідеології будь-які альтернативні партії, товариства й організації, створені за національною ознакою, як радив «великий брат» СРСР, – були заборонені.

Проте через неприродність для самодостатніх вільнолюбних людей та невідповідність викривленої системи підкорення громадян звичним соціально-економічним відносинам тривалий і руйнівний період радянського режиму завершувався. «След тоталните репресии изглежда, че идеите за етническо самосъхранение никога повече няма да бъдат водещи в обществиния живот. Но колкото повече се реализира проектът за създаване на «съветския чо-

¹⁴⁶ Караіванов М. Болградската гімназія: Збірник статей опублікованих в газеті «Роден край»: Одеса, 2008. – 6 с.

¹⁴⁷ Сава Радулов – първият директор на Болградската гимназия // «Роден край». – № 12 від 24.03.2007.

¹⁴⁸ Устав на Союза на бесарабските и таврийските болгары «Генерал Данаил Николаев» // Слівен: ІК «Жажд», 2000. – 37 с.

век», толкова по широко се разгръща движението за отстояване на националните интереси. Началото е положено от интелигенцията, която с душата си страда за съдбата на своя народ. В началото нейните представители повдигат само въпроса за езика. Но с времето в ССРС укрепва идеята за по-радикални решения – за национално-културна автономия»¹⁴⁹. Але до такого розвитку подій, як формальне відокремлення суспільних груп за етнічною ознакою, що проживають у межах певних територій, на щастя, не дійшло через достатньо швидкоплинне припинення існування Радянського Союзу за 10 років до кінця ХХ століття.

Історіографію процесів національного самоусвідомлення болгар України в новітній час, напевно, можна умовно поділити на три періоди: «пробудження розуміння», «відродження забутого» і «розвиток надбань». Примітно, що вони пов'язані з відповідним ходом історії – зі зламом обмежуючої комуністичної системи, з дозволом українського законодавства прагнути до раніше забороненого та зі створенням нових можливостей з підвищенням економічного стану.

Коротко окреслимо ситуацію зі складом громадян України болгарської національності. За даними останнього на сьогоднішній день Всеукраїнського перепису населення 2001 року, болгари серед найбільш чисельних національностей, які мешкають в Україні, посідають шосту позицію після кримських татар. Тобто 17 років тому під час опитування болгарами себе назвали 204,6 тис. осіб, що складає 0,42% населення нашої країни¹⁵⁰. Якщо порівняти ці дані з кількістю болгар у 1989 році (попередній перепис населення), то їх кількість зменшилася на 29 тис. осіб. Цей показник у відсотковому вимірі в принципі відповідає загальнодержавним даним зниження кількості громадян по відношенню до представників усіх основних етнічних груп. Відзначимо тут, що у 2001 році болгарську мову назвали рідною тільки 64,2% тих, хто визначив себе болгариним.

Ще одним цікавим показником розселення болгар можна вважати їх першість за чисельністю в певних районах проживання. Так, болгари є першими серед інших національностей у трьох районах півдня Одеської області – Болградському, Арцизькому і Тарутинському. Другими за чисельністю представники болгарського етносу є в трьох інших південних районах Одеської області, по одному з районів у Кіровоградській і Запорізькій областях. Третю позицію вони посідають в одному районі Одеської області й у чотирьох приазовських районах Запорізької області¹⁵¹.

Отже, схарактеризуємо послідовно кожний із вище зазначених періодів розвитку національної самосвідомості болгар України в контексті їх діяльно-

¹⁴⁹ Киссе А. «Възраждане на българите в Украина»: документално-художествено издание. – Одеса: Optimum, 2006. – 249 с.

¹⁵⁰ Дані Всеукраїнського перепису населення 5 грудня 2001 року. Державна служба статистики України – [Електронний ресурс, розділ Розподіл населення за національністю та рідною мовою] – Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/select_5/?data1=1&box=5.1W&rz=1_1&rz_b=2_1&k_t=00&botton=cens_db.

¹⁵¹ Там само.

сті й об'єднань на прикладах найбільш показових фактів та нововведень. У процесі внутрішніх соціально-політичних змін у Радянському Союзі 1980-х років – «гласність», «перебудова», активізації в деяких республіках рухів за відокремлення від панівної Москви – посилились і тенденції в напрямі самоідентифікації болгар, які проживали в південних регіонах України. Влада на місцях вимушена була реагувати на підвищення потреб у вивченні літературної болгарської мови, в зацікавленості народу своєю історією, в їх бажанні задовольняти свої інтереси шляхом спільного проведення мистецьких заходів.

З 1987 р. в школах деяких селищ Одеської області, а з 1990 р. й у селах Запорізької області починається факультативне викладання болгарської мови для дітей. Пізніше, зі здобуттям Україною незалежності, обраний напрям прогресував розширенням населених пунктів, де було організовано вивчення мови, збільшенням відведених на це годин, включенням навчального курсу як окремого нормативного предмета, доповненням програми предметами «Історія Болгарії» і «Болгарська література». Значним кроком у напрямі болгаромовної освіти стала зміна назви середньої школи № 1 міста Болград (вищезгадане болгарське училище – румунський ліцей – російська гімназія) на Болградську гімназію. Це рішення, ухвалене постановою Болградської районної ради № 186 від 12 лютого 1993 р., було не тільки демонстративним, але й призвело до змістовних змін. Навчальний заклад отримав статус регіонального, перейшов на фінансування з обласного бюджету, включив до програм предмети з вивчення болгарської мови, літератури й історії Болгарії¹⁵². Першим директором відродженого центру болгарської освіти в Україні став Никола Борисов Караіванов, уродженець болгарського міста Севлієво (Габровська область, Республіка Болгарія), випускник Софійського університету «Св. Климент Охридски» за спеціальністю «Історія і педагогіка». Постановою Кабінету Міністрів України № 536 від 05.04.1999 р. гімназії було присвоєно ім'я видатного діяча національно-визвольного руху болгарського народу, революціонера-демократа Георгія Стойнова Раковського. У 2007 р. заклад змінює назву на «Спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат «Болградська гімназія ім. Г.С. Раковського»», що надає нові можливості, зокрема постійного проживання в стінах навчального закладу до 60 учнів з віддалених від Болграда міст і сіл Одеської області.

Ще одним суттєвим фактором відродження національного духу серед етнічних болгар вважаються друковані засоби масової інформації, що почали видаватися болгарською мовою. Наприкінці 80-х років спостерігались окремі випадки, коли редактори районних газет зважувалися на публікації болгарською мовою статей та навіть тематичних сторінок. Родоначальником болгарської преси в Україні стала газета «Роден край». З початку в 1989 р. це видання виходило до читачів у вигляді кількох спеціальних випусків на базі

¹⁵² «Сторінки історії. 150 років. 1858-2008»: Ювілейна брошура Обласного закладу «Спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат «Болградська гімназія ім. Г.С. Раковського». – Болград: Арт-Юг, 2008. – 25 с.

Одеської обласної газети «Комсомольская искра». Перші номери готувались за ініціативи членів Одеського болгарського товариства під головуванням Валентина Кір'язова. Наступного року за фінансової підтримки керівників деяких фермерських господарств області матеріали болгарською мовою друкувались як щотижневий додаток до іншої обласної газети «Знамя коммунизма».

Але вже з червня 1992 р. газета «Роден край» змінила статус на періодичний додаток парламентської газети «Голос України» із співзасновником Одеською обласною радою. «На вестника, де главен редактор бил Афанасий Гайдаржи, е възложена миссия да обединява всички българи от Украйна, да буди у тях националното им самосъзнание, да пропагандира българщината»¹⁵³. Саме Верховна Рада України декілька місяців раніше своєю постановою прийняла рішення про необхідність видання друкованого додатку мовами шести національних меншин молодій незалежній державі. З таким загальноукраїнським статусом тоді виходили додатки румунською, кримськотатарською, польською, вірменською мовами та на івриті для єврейської спільноти країни.

До настання 1998 р., коли відбулася чергова зміна статусу з додатка на повноцінну газету зі значним фінансуванням з бюджету Одеської області, «Роден край» уже має кілька сторінок і багатотисячний тираж. Вона містить статті болгарською, українською і російською мовами та щосуботи доходять до багатьох родин, шкільних і клубних бібліотек різних сіл і міст усієї України. З того часу й дотепер головним редактором газети є заслужений журналіст України Дора Костова.

На початку 2000-х рр. в Україні було засновано ще одне періодичне друковане видання «Україна. Българско обозрение» під егідою Асоціації болгар України з головним редактором Марією Поповою. Газета теж набула великої популярності за рахунок розмаїття матеріалів, широкої мережі позаштатних кореспондентів у різних куточках держави та кольорового друку. Треба відзначити й роль щотижневої радіопрограми «Роден край» з незмінною ведучою Ганною Пенєвою, що транслювалась Одеською обласною телерадіокомпанією, починаючи з 1990 р. майже два десятиліття, і «приходила» через повсюдну тоді дротову мережу майже до кожної сільської хати.

Читання друкованих матеріалів, прослуховування радіопрограм літературною болгарською мовою про співгромадян – болгар, про історію рідної землі, про сучасну Болгарію дозволило значній кількості людей по всій країні, в тому числі літнього віку, звикнути до особливостей промовляння багатьох слів, які на теренах України лунають по-іншому або зараз узагалі вишли з використання, допомогло розширити кругозір, дало можливість відчувати себе причетним до подій, що відбуваються в суспільному житті, в культурній сфері й у міждержавних стосунках.

¹⁵³ «20 години вестник «Роден край» – огнище и трибуна на българското национално възраждане в Украйна»: Информационно издание на вестник «Роден край». – Одеса, 2010. – 7 с.

Так чи інакше, але вивчення болгарської мови й історії, отримання відповідної інформації були похідними факторами від іншого. Головним чинником процесів відродження національної самосвідомості болгар були все ж таки активна спільна діяльність людей, яких добре і дуже точно називають вдалим, милозвучним болгарським словом «родолюбиви». Саме така захоплена ідеєю піднесення національного духу група бессарабських болгар ще в 1985 р. заснувала, а 30 березня 1989 р. офіційно зареєструвала першу болгарську громадську організацію в СРСР – Болгарську культурно-просвітницьку громаду «Святих Кирила і Мефодія». Головою організації був обраний Віктор Стоянов, її центром став Болград, а представництва знаходились у кількох навколишніх селах. У програмі громади було записано: «То се явава регионално обединение, чиято дейност е насочена в защита на човешките, национално-културните, икономическите и други интереси на бесарабските българи, също и на тези националности, които живеят по местата, компактно населени с българи. В общественно-политическата сфера главната задача на дружеството е консолидацията на българското население с цел съхраняване на националното самосознание в рамките на конституцията и законите на УССР»¹⁵⁴.

Першим великим кроком організації стало прийняття на засіданні тексту звернення до Верховної ради СРСР з проханням введення вивчення болгарської мови в школах, де навчаються діти болгар. Після збору близько однієї тисячі підписів лист був доставлений до Москви. Як бачимо, історія про бажання вчити мову майже повторилася через 130 років. Позитивну відповідь на своє прохання болгарська організація отримати не встигла через трансформаційні зміни в країні. Але справу поширення культурно-просвітницьких ідей уже не можна було зупинити. Представництва громади «Святих Кирила і Мефодія» відкривались в Ізмаїлі та містах Кишинів, Тараклія і Кагул на території Молдови. Місцеві активісти беруть ініціативу та самостійно просувають болгарську мову через видання та розповсюдження просвітницьких бюлетенів і книжок, створення етнографічних експозицій, підтримку самодіяльних вокальних і хореографічних колективів, проведення для місцевих жителів навчальних занять і конференцій.

Приклад і досвід болгар з Бессарабії став надихаючим для ініціативних болгар в інших регіонах. Організації з аналогічною метою створювалися в Одесі, Києві, в Запорізькій, Кіровоградській і Миколаївській областях та в Криму. 19 травня 1901 р. в Болграді за участю близько 500 делегатів з усього Радянського Союзу відбувся перший великий форум болгар поза межами самої Болгарії – Перший конгрес болгар СРСР. У ході його роботи була заснована Асоціація болгар СРСР, а також активно обговорювалась ідея створення на півдні Бессарабії болгаро-гагаузького національного округу. Звісно, з розпадом країни, напруженістю в місцях компактного проживання гагаузів на

¹⁵⁴ Киссе А. «Възраждане на българите в Украйна»: документално-художествено издание. – Одеса: Optimum, 2006. – 255 с.

Півдні Молдови та з розгортанням збройного конфлікту в Придністров'ї ініціатива з автономією відпала.

На щастя, у столичних кабінетах новоствореної незалежної держави швидко зрозуміли, що міжнаціональні питання можуть бути дуже гострими. Тому серед перших актів, прийнятих Верховною Радою України, була Декларація прав національних меншин (1 листопада 1991 р.), яка гарантувала представникам усіх національностей країни права зі створення своїх культурних центрів, земляцтв і організацій. Уже влітку 1992 р. були ухвалені закони України «Про об'єднання громадян» і «Про національні меншини», де передбачалася можливість національно-культурним організаціям засновувати газети, видавництва, музеї, художні галереї, театри, кіно і телестудії. Важливим моментом тоді було й нормативне закріплення права представникам національних меншин на вільні контакти зі своєю історичною батьківщиною.

Таке цивілізоване нормування делікатних питань заспокоїло людей, налаштованих на радикальні дії, і впорядкувало деякі суспільно-політичні процеси. Законодавство сприяло також створенню ще потужніших громадських об'єднань. У жовтні 1993 р. дев'ять болгарських організацій з різних місць, що мали юридичну реєстрацію, заснували нове об'єднання – Асоціацію болгар України з центром в Одесі. Першим президентом був обраний Федір Каражеков. Чисельність місцевих організацій міського і районного рівня, що вступала до Асоціації, з кожним роком зростала.

Однією з найбільш чисельних і згуртованих її членів була Запорізька обласна громада болгарської культури, зареєстрована ще в 1991 р. активістами болгарського руху Таврії на чолі з Василем Мітковим. Вона й досі є єдиним в Україні об'єднанням болгар з обласним статусом. Завдяки творчим людям, підприємцям, працівникам музеїв, педагогам, історикам у самому Запоріжжі, містах Мелітополь, Приморськ, Бердянськ, Приазовське створювались і швидко розвиваються міські й районні організації. Вони відкривають недільні школи, проводять фестивалі, наукові конференції, засновують фонди, налагоджують зв'язки з болгарами Бессарабії та Болгарії.

Перелік і формат заходів, що організовувались правлінням Асоціації болгар України, з кожним роком збільшуються. Серед основних – проведення концертів до великих свят, підтримка вокальних і хореографічних колективів, установа пам'ятників та меморіальних дошок, організація мистецьких виставок, налагодження зв'язків з представниками творчих, наукових, економічних кіл Болгарії. Розквіт Асоціації болгар України пов'язаний з його теперішнім багаторічним головою Антоном Кіссе. У 2002 р. був заснований щорічний конкурс «Людина року», в рамках якого з-поміж багатьох кандидатів на це звання, яких подають організації-члени Асоціації, спеціальна комісія обирає переможців у різних номінаціях – кращих освітян, медичних працівників, творчих діячів, спортсменів, підприємців, фахівців у галузі промисловості й сільського господарства, молодіжних лідерів, осіб, що зробили зна-

чний внесок у справу зміцнення зв'язків між Україною і Республікою Болгарією¹⁵⁵.

Ще одним великим об'єднанням національно свідомих людей є створена в Одесі в травні 2007 р. Всеукраїнська громадська організація «Конгрес болгар України» під головуванням Юрія Граматіка. Це об'єднання більше спрямоване на молодих представників болгарського етносу, що здобуває вищу освіту, в тому числі й у Болгарії. Конгрес створив Болгарський культурно-просвітницький центр «Аз Буки Веди» з представництвами в містах Одеської області, які організують для дітей факультативне вивчення болгарської мови, літератури та історії при загальноосвітніх школах. Конгрес болгар України проводить конкурси, освітні, творчі й благодійні акції, влаштовує екскурсії пам'ятними для болгар місцями, а також регулярні ознайомчі поїздки в Болгарію¹⁵⁶.

Деяку особливість має створена осінню 2007 р. громадська організація «Асоціація сімей бессарабських болгар «Роднини», яка впровадила вступ за родинним принципом, де хоча б один член сім'ї має болгарське походження, незалежно від віку та місця проживання. Асоціація під керівництвом її лідера Марії Корчагіної проводить спільні заходи, створює клуби за інтересами, займається благодійністю, регулярно організовує туристичні поїздки Болгарією різними маршрутами.

Ініціативи болгарської громадськості не залишаються поза увагою державних структур України та Болгарії. За фінансової й організаційної підтримки інституцій обох сторін у Києві, Одесі, Болграді відкриваються центри болгарської культури. Найбільш великим за розміром будівлі, за кількістю і масштабами організованих заходів з травня 1999 р. є Всеукраїнський центр болгарської культури, розташований в історичному середмісті Одеси. Протягом усіх років існування центрів на їх базі проводяться наукові конференції, святкові концерти, художні виставки, урочисті зустрічі, перегляди фільмів, книжкові презентації.

Не можна обійти увагою масштабні форуми під загальною назвою «Събор на българите в Украйна», що періодично проходять у різних містах України. Перший Собор відбувся у вересні 1998 р. в Одесі. Далі вони проводились переважно у фестивальному форматі через кожні один-два роки. Один із загальноболгарських соборів відбувся за ініціативи на той момент народного депутата Миколи Габера з 17 по 19 серпня 2001 р. в с. Мале Перещепино Полтавської області, де, за твердженням археологів, знайдено погребіння першого володаря Старої Великої Болгарії (VII століття) хана Кубрата. На пам'ятному місці був установлений меморіальний знак. Для численних гостей проводилися концерти. Науковці й офіційні особи вели дискусії

¹⁵⁵ «За конкурса «Човек на годината» / Сайт Асоциация на българите в Украйна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://abuodes.org.ua/chovek/chovek_na_godinata_za_konkursa/.

¹⁵⁶ Сайт Конгресу болгар України / Розділ «Про нас». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kbg.org.ua/?page_id=30.

під час семінарів і круглих столів. В останній день Собору був закладений символічний камінь під майбутній храмовий комплекс.

Встановлення вдячними нащадками своєї праатьківщини пам'ятників монументального мистецтва теж варте підкреслення. Ще 1978 р. в м. Ізмаїл біля нового корпусу педагогічного інституту (зараз – Ізмаїльський державний гуманітарний університет) зведено пам'ятник видатному борцю за незалежність Болгарії від панування Османської імперії Христо Ботеву роботи скульптора Михайла Недопаки. За часів незалежної України пам'ятники цій легендарній людині було встановлено в селі Задунаївка Арцизького району (1990 р.), в самому місті Арциз Одеської області (2010 р.), в Одесі (2009 р.), селищі Ольшанка Кіровоградській області (2010 р.)¹⁵⁷. У травні 2007 р. пам'ятник родоначальникам слов'янської писемності святим Кирилу і Мефодію встановлено в Одесі біля одного з корпусів Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Запоріжжя з 2002 р. може пишатися кам'яною стелою, що символізує перебування на землях сучасної південної України хана Аспаруха, який упродовж другої половини VII століття зі своїм військом і підданими просувався в напрямі Балкан. 2007 рік став знаменним для приазовських болгар. У м. Бердянськ Запорізької області возвели пам'ятник національному герою Болгарії Василю Левському. В жовтні 2012 р. в м. Болград Одеської області зведено величезний монумент на честь вихідців із Бессарабії, що загинули в боях за незалежність Болгарії під час російсько-турецькій війни 1877-1878 рр. Також у Болграді встановлені стела та пам'ятник голові попечительського комітету у справах переселенців першої половини XIX ст. генералу Івану Інзову.

Майже всі визначні події в Україні, в тому числі деякі з вищезгаданих, проходили за участі поважних гостей і офіційних осіб із самої Республіки Болгарії. В різні роки відвідували урочисті заходи в навчальних закладах і редакціях, брали участь у конференціях, були почесними гостями на відкритті пам'ятників президенти Петр Стоянов і Георгі Пирванов, віце-президент Ангел Марин, прем'єр-міністр Сімеон Сакскобургготські, голови Народного зібрання (парламенту) Цецка Цачева і Георгі Пірінські, посли Болгарії Ангел Ганєв і Красімір Мінчев, генеральні консули в Одесі Георгі Проданов і Стоян Горчівкін.

Упродовж останніх 15 років активізувався внесок Республіки Болгарія в розвиток культури й освіти українських болгар. Крім цінних дарунків під час офіційних візитів, болгарська діаспора різних населених пунктів та навчальні заклади періодично отримують навчальну літературу, кошти на придбання меблів, музичних інструментів, виготовлення національних костюмів. Серед прикладів матеріальної допомоги – обладнання кабінету для вивчення іноземних мов в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті (партія сучасних комп'ютерів, інтерактивна дошка тощо). Значним внеском є багаторічне фінансування болгарською стороною різних проектів. Наприклад,

¹⁵⁷ «Болгарский Прометей» // Газета «Курьер недели». – № 15, 2012.

чинна національна програма Болгарії «Роден език и култура за граница» передбачає фінансування 57 недільних шкіл і ліцеїв, культурно-просвітницьких і творчих центрів, хореографічних і вокальних студій у містах і селах по всій Україні серед 136 аналогічних суб'єктів по всьому світу. Їх загальний бюджет складає 762416 левів, що дорівнює 390 тис. євро або приблизно 14 290 тис. грн¹⁵⁸. Повага до болгар, що живуть в Україні, виражається також і в щорічній участі їх представників у роботі такого позаурядового органу, як Всесвітній парламент болгар, що збирається з метою консолідації діяльності всіх великих закордонних болгарських діаспор та зміцнення зв'язків їх членів із прабатьківщиною.

Отже, можна зазначити, що впродовж 26 років незалежності України її громадяни, що відносять себе до болгарського етносу, завжди підтверджували свою миролюбність і працьовитість, мали змогу вільно, послідовно й спрямовано реалізовувати свої національно-культурні інтереси, відчували відповідальність перед державою, залишалися відкритими і доброзичливими до представників усіх інших національностей та виявляли вдячність за можливість самовдосконалюватись і розвиватись.

¹⁵⁸Сайт на Министерство на образованието и науката / Розділ «Роден език и култура за граница» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mon.bg/?go=page&pageId=15&subpageId=175>.

**Развитие на просветното и културно дело в Бесарабия
от началото на българското преселение
(Георги Казанджиев)**

*«...Напуснал свидните Балкани не за да търси лек живот,
а българин да си остане и да опази своя род...»*

/Нико Стоянов – бессарабски български поет/

За да може една нация, един народ, независимо колко е «голям» или «малък» да се опази от изчезване или асимилиране, трябва да изучава и знае своя роден език. За разлика от историята, която се запазва векове наред чрез народните песни, нрави, традиции, обичаи, говоримият език се явява като най-точно и справедливо свидетелство за общия произход на един народ, разделен и преселен на най-различни точки по земята. Многовековната българска история ни подсказва, че много народи които си нямат своя писменост са изчезнали, асимилирани, или не са могли пълноценно да съществуват. Божествена благодат е, че българския народ от дълбока древност се сдобива с азбука, позната по света като Кирилица, която само преди няколко години бе утвърдена като една от писменостите на Европейския съюз. Сега с кирилицата пишат повече от двеста и тридесет милиона човека, което представлява близо 12,5 % от населението на земята¹⁵⁹. В тая насока е интересно казаното от руския академик Д. Лихачев: «Когато един народ няма своя оригинална култура, неговото съществуване става безсмислено. Ако българите се бяха слели с латинската култура, то за света те щяха да бъдат «никои», затова вие българите сте народ с велика култура, защото тя има свое лице и тя е оплодотворила и други народи. Именно за това България заема почетно място сред европейските държави». Създаването на българската азбука е в резултат на едно възходящо и силно развиващо се обществено-икономическо и най-вече силно политическо развитие на света на самият българин през IX и X век. Появата на българския (старобългарския) език се вписва като трън в триезичната догма на църквата, която като най-висша институция е наложила езика на латинците, гърците и староеврейците. Много скоро налагащият се старобългарски език и като богослужебен, се утвърждава като език равен на трите горепосочени езика, което от своя страна се явява будна страница не само в общоевропейската, но и в световната история. Наложеният се български (старобългарски или църковнославянски) език дава силен тласък за бързото развитие на литературата, която се чете на много близък до народа език, който чрез силата а и уникалността си обединява всички слоеве на тогавашното българско общество.

Първосъздателите на българската азбука – светите равноапостоли св. св. Кирил и Методий¹⁶⁰ превеждат много богослужебни книги на старобългарс-

¹⁵⁹ Справочник на БТА за 1998 г.

¹⁶⁰ Свети, свети Кирил и Методий. Виж Приложение № 7.

ки, привличат и обучават свои последователи, които нанасят силен удар върху триезичната догма, с което защитават и налагат правото на българските възрожденски творци да създават за българите литературни творби на техния роден език, като с това дават предпоставки в бъдеще България да се наложи като «люлката» на заобикалящите я славянски племена. След кончината на светите равноапостолни Кирил и Методий (869 и 885 г.), срещу техните ученици-последователи се започна открито гонение, което ги принуждава да напуснат Моравия и да се прехвърлят в България, приети радушно от княз (Свети цар) Борис I.

По това време България на свети княз Борис I става не само правопреемник на братята и тяхното дело, но в лицето на техните последователи Наум¹⁶¹, Ангеларий¹⁶², Сава¹⁶³, Горазд¹⁶⁴ и най-вече Климент¹⁶⁵, това дело се запазва, доразвива и спасява. Един от най-ревностните и талантливи последователи на светите братя – Климент впоследствие опростява Глаголицата, като в чест на нейния създател я нарича «кирилица». По това време старобългарската литература е не само богослужебна, но и светска. Появяват се книги на светска, юридическа, природонаучна, философска и друга тематика, в които се застъпват почти изцяло сферите на живота. Всеизвестно е, че България е единствена страна в света, където пред всичките години от приемането и налагането на християнството и старобългарската писменост (864-865 г.) без прекъсване, се тачи и почита паметта на светите равноапостоли Константин - Кирил философ и по-големия му брат Методий – от годината на кончината им до днес. Няколко века по-късно култа към тях и техните последователи-ученици ще напусне рамките на църковните празници. Първото честване на празника на светите братя в поробена България става на 11 май (24 май) 1851 г. в гр. Пловдив. Този празник придобива широкомащабна гражданственост

¹⁶¹ *Наум. Светец* (около 830 - 23.XII.910 г.) - ученик на св. св. Кирил и Методий, свещеник и учител в Македония - помощник на Климент. Един от организаторите на Преславската книжовна школа.

¹⁶² *Ангеларий* (род. неизв. – 886 г.) Свещеник и близък сподвижник на славянските просветители Св. Св. Кирил и Методий в Моравия. След смъртта на Методий заедно с други ученици на Кирил и Методий е преследван от латинско-немското духовенство и е осъден «на вечно изгнание от града» -вероятно от столицата на Великоморавския княз Светослав. Ангеларий заедно с Климент и Наум се отправя за България за да продължи просветното дело на своите учители. Умира, след като пристига в българската столица Плиска.

¹⁶³ *Сава*. Светец, един от учениците на Светите братя Кирил и Методий.

¹⁶⁴ *Горазд* (IX век) - великоморавски свещеник, деен участник в книжовната работа, ръководена от св. Методий в Моравия. През 885 година, в навечерието на смъртта си, св. Методий посочва Горазд за свой заместник на моравско-панонската архиепископска катедра, но папа Стефан V не го одобрява. След смъртта на св. Методий Горазд и Климент застават начело на борбата против латинско-немското духовенство.

¹⁶⁵ *Свети Климент Охридски* (около 840-27.VII.916 г.) - архиепископ, учител и книжовник, един от учениците на Свети свети Кирил и Методий. Сведенията за него са много оскъдни. Роден българин и като ученик на светите братя Кирил и Методий взема участие във великоморавската мисия. След смъртта на Св. Кирил (869 г.) придружил Св. Методий от Рим до Панония и Великоморавия. След неговата смърт (885) заедно с Горазд застават начело на борбата против немското католическо духовенство в Панония и Великоморавия. Заедно с Горазд, Наум, Сава и Ангеларий се отправил и пристигнал в България, радушно приети от княз (Свети цар) Борис I, който го изпраща в югозападните български земи - област Кутмичевица. Настанил се в Охрид, където създава книжовна школа. За много кратък период от 7 години успява да подготви 3500 ученици (886-893 г.). През 893 г. е ръкоположен за пръв български архиепископ Велички. Книжовното му дело е много богато. Автор е на 75 поучителни похвални слова и на 9 Пространни жития на Светите братя Кирил и Методий. Книжовното му дело е усвоено от Русия, Сърбия и Румъния. На негово име е кръстен първият университет у нас – Софийският.

като двигател и катализатор на започналата се да взема широки национални размери църковно-национална борба за Българска независима църква. Празника се чества в едно Пловдивско българско училище инициран от учителя по това време там – българинът Найдено Геров, който с подкрепата на присъстващия народ кръщават училището «Св. св. Кирил и Методий». Така този празник се превръща в празник на учениците. Само след едно десетилетие празника се празнува навсякъде, където има българи. През 1985 г. папа Йоан Павел втори обявява на всеослушание светите братя Кирил и Методий за съпокровители на Европа. В честванията на празника на светите равноапостолни не остават назад и българите от Бесарабия. И днес все още се помни годината 1863, когато в Болград за първи път е отпразнуван празника на братята. Тия чествания са прекъснати през 1878 г., когато Бесарабия преминава изцяло в територията на царска Русия, за да се възроди отново сред бессарабските българи след повече от сто години. В началото на деветдесетте години на ХХ век деня на братята Кирил и Методий се празнува не само в големите градове на Бесарабия, но и в селата на българите от Украйна и Молдова. Много е важна, а може би е и най-важна ролята на България за приемането на християнството в Русия. Младата руска църква получава изобилие от книги на църковнославянски език. В тая насока е интересно заключението на руския учен-историк Николай Державин: «По време на приемането на християнството при княз Владимир Светославович (988 г.) руските славяни вече са имали на разположение всички необходими книги за богослужението, написани на български език, който е родствен с езика на руските славяни. Имало и още други книги, произведения на славянската българска писменост от Х век».

Според един исторически източник и други исторически факти, първият Киевски и Всеруски митрополит Михаил е истински българин. Тоя източник ни съобщава също така следното: «...Митрополит Михаил, мъж много учен и богобоязлив, който бе българин и заедно с него бяха четирима епископи и много духовници и дякони и пееха на славянски». Впоследствие процесите на по-нататъшното културно развитие и сериозно влияние върху Русия през XIV-XV век са пряко свързани с активността на Търновската книжовна школа. Много са възпитаниците на тая школа, които разпръснати от турските-османски завоеватели се прехвърлят в Русия. На първо място се нарежда Григорий Цамблак¹⁶⁶, а след него и митрополит Киприян¹⁶⁷ – и двамата високообразовани и много талантиливи оратори и писатели, които със своята даро-

¹⁶⁶ *Григорий Цамблак* е роден около 1364 г. в Търново, почива през 1420 г. - виден писател от българското средновековие. Първоначално учи при патриарх Евтимий Търновски, след което учи в Атон и Цариград. През 1401 г. е изпратен в Молдавия да преговаря относно Молдавската църква. Става проповедник в Сучава. През 1406 г. заминава в Москва при чичо си Киприан, който е Московски и Всерусийски митрополит. След смъртта на Киприан, в резултат на конфликта между Литовското княжество и Москва, става Киевски митрополит. Като такъв присъства с голяма свита на Констанския събор (1414-1418). Творчеството му включва най-вече слова и жития.

¹⁶⁷ *Киприян* (около 1336-16.09.1406 г. в Москва) - виден български духовник и писател, всеруски митрополит и светец на руската православна църква.

витост и богата духовност, оказват силно влияние върху общото православно сходство между България и Русия.

Впоследствие когато големи групи български семейства още от средата на XVIII и почти през целият XIX век, подгонени от турския ятаган, а някои подмамани от руските агитатори¹⁶⁸, започват масово да напускат поробената си страна и да се установяват в южните части на Бесарабия, голямо влияние върху тяхното просветно и културно оцеляване оказват Добри Чинтулов¹⁶⁹, Найден Геров¹⁷⁰, Васил Друмев¹⁷¹, Христо Ботев и още десетки българи учители, а някои завършили тамошните светски и духовни училища.

В първите няколко години след първото по-крупно преселване на българите в Южна Бесарабия, за тях приоритет си остават възникналите стопанско-икономически въпроси. Темата за образованието на техните деца е оставена на втори план. Това положение продължава до момента, когато през 1812 г. Бесарабия е присъединена към територията на Руската империя. Още в началото на двадесетте години на XIX век започват да се появяват първите училища в някои по-големи градове. Още в първите години бройката на желаещите да се учат деца неимоверно нараства. Както говорят архивите през 1821 година е основано основно училище в Болград, в което се преподава четене, писане и първите четири аритметични действия на руски език, а на църковнославянски се преподава кратка свещена история и катехизис на задълженията на човека. През 30-те години на XIX век училища са открити в по-голямата част в българските колонии. През 1841 г. е издаден специален указ от управлението на дунавските преселници и за откриване на училище във всички български колонии. Само в разстояние на една година са открити 68 училища, в които занятията се водят само на руски език. Българският език българските колонисти използват в семейството си или в разговори със съседите на битова основа. Проповедниците българи провеждат своето богослужение на църковнославянски език. През 1854 г. в Болград се правят постъпки да бъде въведен българският език като основен за преподаване, но само след две години, през 1856 г. Южна Бесарабия се оказва в пределите на две държави – Молдова и Русия. По този начин образователната система в двете държави започва да се развива в две различни посоки. Като използва сложилата се политическа ситуация, българските колонистки села останали в пре-

¹⁶⁸ Казанджиев, Георги. Преселението на българите в Бесарабия, Добрич, 2010 г.

¹⁶⁹ Добри Чинтулов – български просветен деец и възрожденец. Автор на много бунтовни стихотворения.

¹⁷⁰ Найден Геров Хаджидобревич е роден на 23.II.1823 г. в Копривщица, почива на 9X1900 г. в Пловдив. Виден български възрожденец, филолог, фолклорист, педагог и общественик. От 1857 г. е вицеконсул в Пловдив. След Освобождението е губернатор на Свищов (1879 г.). Член на Бъл. Кн. Дружество (БАН) от 1881 г., от 1884 г. почетен член. Най-забележителният му труд е «Речник на българският език с тълкувание речити на български и руски» (1894 -1904 г.). През 1908 г. излиза допълнение към речника на Найден Геров.

¹⁷¹ Васил Друмев (митрополит Климент) е роден около 1840 или 1842 г. в гр. Шумен, почива в София през 1901 г., духовник, български писател, обществен деятел. До 1847 година учи в родния си град при Сава Доброплодни и С. Филаретов. Особено силно е влиянието на Георги Раковски върху Васил Друмев през този период. Участва заедно с Васил Левски и Стефан Караджа в легията на Раковски в Белград. От 1865 г. учи в духовната академия в Киев. От 1874 г. е епископ Бранички – заместник на русенския митрополит в Тулча, а от 1884 до 1901 г. е търновски митрополит. Почетен член на БКД (БАН) от 1898 г. Негови съчинения са «Нещастна фамилия» (1860), «Иванко, убиец на Асена I» (1872 г.).

делите на Молдовското княжество предприемат много смела стъпка. Те отправят молба до Европейската комисия на Молдавското и Влашкото княжество да бъде въведено преподаването на български език в техните училища. През 1858 г. упълномощена делегация в състав Панайот Греков и Николай Парушев пътува за столицата Яш, където се среща с държавния глава (каймакан) Николай Богориди, българин, родственик (внук) на Софроний Врачански¹⁷², и му предават молба съпроводена с хиляди подписа от 39 български колонии и Болград, в която се говори: «Ние, долуподписаните колонисти, с общо съгласие желаем да учредим в първата наша колония в град Болград дълго желано училище, в което обучението да се води на български език, а също и да се преподава на господстващият молдавски език». Отговора идва много скоро. Николай Богориди издава хрисовул (указ) за създаването на Болградската гимназия: «...Аз утвърждавам съществуването на Централно училище в колония Болград, както и първоначални училища в колониите по следващия статут: Всички науки в това училище да се преподават на български и молдавски език, на който да се четат и чуждите езици. В началните училища, които ще се откриват във всички колонии, обучението ще се води на влашки език в тези села, в които болшинството население е молдавско, а на български език там, където болшинството население е българско, при условие, че и за тези български села изучаването на молдовски език било задължително...»¹⁷³.

Своята дейност Болградската гимназия започва през 1859 г., а първият випуск завършва през 1867 г. Въпреки че в хрисовула изрично е указано занятията да се водят на румънски и български, те се водят предимно на български. Започва много сериозна борба за да бъде съхранен българския статус на това училище, която продължава до 1886 г., когато е забранено да се изучава българския език. Въпреки тая борба българите в румънската част на Бесарабия успяват да създадат една почти напълно завършена форма на националното си образование. Децата на българските колонисти независимо дали са бедни или богати, имат прекрасната възможност да се учат в селските училища, които са на обезпечаване от самата община. По същото време се прави усилен опит и в Комрат да бъде създадено училище по подобие на Болградската гимназия, който се оказва неуспешен. В него българския език се изучава само като предмет.

През 1878 г. румънска Бесарабия е присъединена към Руската империя. За да компенсира това, Русия откъсва от снагата на току-що освободена България най-българската и част – Северна Добруджа и я предоставя на чокойска Румъния. Още от първият ден на присъединяването на Бесарабия започва русификацията на българските училища. В продължение на шест години българските колонисти успяват да отстояват българския характер на Болградската гимназия, но на 13 март 1884 г. е издаден указ на императора Але-

¹⁷² Никола Богориди. Син на княз Стефан Богориди, брат на княз Александър Стефанов Богориди, внук на Софроний Врачански. Княз на Молдова.

¹⁷³ Киссе, Антон. Пос. съч., стр. 202. Сведения и от Захари Язаджи.

ксандър III за преобразуването и в руска с име «Император Александър III» и учебните занятия започват да се водят само на руски език. Всичко това има и оказва крайно негативно отражение върху културния живот на българските бесарабски колонии. В края на второто десетилетие на XX век в Русия настъпва рязка политическа промяна. През месец февруари на 1917 г. избухна февруарската революция, а през месец октомври-ноември и тъй наричаната Велика октомврийска социалистическа революция. В първите две-три години след нея преподаването на българския език в училищата на българските села се възстановява и продължава до 1920 г. След вероломното заграбване на част от Бесарабия от чокойска Румъния, започва пълното ликвидиране на българското образование. В действие е открита форма на налагането на национална румънска политика над българските села. През 1922 г. в българските училища, включително и Болградската гимназия започва да се преподава на румънски език. Откриват се много румънски училища, детски заведения и неделни курсове, в които усилено и насилствено българското население се принуждава да изучава румънски език. Започва усилена културна, просветна и езикова асимилация на бесарабските българи: «Ех, ако знаете вие – ще каже един дядо на внука си - как е тежко да се учи в румънско училище. На нас ни забраняваха да говорим на български език, строго ни наказваха - за най-малкото провинение ни биеха по ръцете с пръчки, които самите ние трябва да занесем. Заставяха ни да стоим на колене в ъгъла, където бе посипано с царевични зърна, даже с вдигнати ръце. Такова възпитание вие не сте виждали и дай Бог да не преживеете това»¹⁷⁴.

Промяна на това статукво настъпва през 1940 година, когато Бесарабия отново влиза в пределите на СССР, непосредствено след края на Великата отечествена война 1941-1945 г. Няколко български интелегенти в Бесарабия искат организиране наново на българско образование в пределите на СССР, но са арестувани, измъчвани и осъдени на 25 години затвор и изпратени в ГУЛАГ. След разпада на СССР Украйна става самостоятелна държава. Младото поколение има пълната възможност да изучава родния си език в училище, да чете литература на роден български език, и когато пожелае може да посети родината на своите предци – Майка България.

¹⁷⁴ Киссе, Антон. Пос. съч., стр. 200. Сведения и от Захари Язаджи.

День незалежності Болгарії, м. Ізмаїл

Пам'ятник болгарським ополченцям,
м. Болград

Пам'ятник генералу І. Колєву, с. Банівка

Відкриття пам'ятної дошки Олександрю Малінову (с. Пандакля, 2017)

Відкриття Болгарського Центру в ІДГУ

«Българска къща» на етнічному фестивалі «Бессарабська тантелла» до дня міста Ізмаїл, 2016

Болгарська громада на етнічному фестивалі «Бессарабська тантелла», 2016

Ізмаїльська болгарська громада ім. Святої Софії

Святкування Дня бессарабських болгар за участі хореографічного колективу недільної болгарської школи «Ізворче», с. Кубей

Святкування Різдва Христова, Обласний центр національних культур, м. Ізмаїл, 2017

Переможці III Різдвяного болгарського шахового турніру, 2018

Микола Іванов – король виноградарів на святкуванні Трифона Зарезана у подвір'ї ізмаїльського винороба Василя Христового (Ізмаїл, 2018)

Болгарська громада ім. Св. Софії на святкуванні Трифона Зарезана у подвір'ї ізмаїльського винороба Михайла Каражекова (Ізмаїл, 2017)

Святкування Дня Слов'янської писемності: виступ фольклорних колективів в Обласному центрі національних культур, м. Ізмаїл, 2016

Микола Іванов та Світлана Кравченко на відкритті болгарської школи для дітей «Българска светлица» на базі Ізмаїльського державного гуманітарного університету, 2017

Болгарська громада зустрічає гостей з Болгарії, м. Ізмаїл

Депутат парламенту Республіки Болгарія Атанас Зафиров, народний депутат України Антон Кіссе та Микола Іванов на урочистостях з нагоди 138 річниці з дня визволення Болгарії, м. Ізмаїл, 2016

Болгарська громада, м. Ізмаїл

Експерсія в історико-краєзнавчий музей, с. Задунаївка

Проф. Микола Русев та Георгій Чилік – лауреати конкурсу «Людина року»-2017
Асоціації болгар України

Офіс Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії

Лауреати конкурсу Асоціації болгар України «Людина року»*

<p>2017</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гайдаржи Афанасій, головний редактор районної газети в «Слава хлібороба», с. Доброслав, Одеська обл. 2. Гетьман Михайло, відмінник освіти, вчитель фізкультури Кубейського УВК, с. Кубей, Одеська обл. 3. Добрев Петро, голова сільради с. Островне Одеської обл. 4. Іванов Дмитро, генеральний директор миколаївської компанії «Артел», м. Миколаїв. 5. Іванова Ніна, заступник голови Ренійського районного дружества «Вітчизна», співробітник Ренійського обласного центру національних культур, м. Рені. 6. Іоргачев Дмитро, генеральний директор одеської компанії «Одескабель», м. Одеса. 7. Каназирська Надія, фельдшер Калчевської амбулаторії, с. Калчево Одеської обл. 8. Кочанова Марія, директор дома культури с. Кулевча Одеської обл. 9. Михайлов Василь, бронзовий призер Чемпіонату світу з вільної боротьби, м. Тарутіно Одеської обл. 10. Русев Микола, професор Тараклійського державного університету, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії, м. Тараклія, Молдова. 11. Страшнюк Сергій, директор Центру болгаристики і балканських студій «Марін Дринов», м. Харків. 12. Тучков Дмитро, генеральний консул Республіки Болгарія в м. Одеса. 13. Чилік Георгій, директор Ізмаїльського центру національних культур, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії, м. Ізмаїл.
<p>2016</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Атанасова-Тодорова Тетяна, поет, м. Софія, Болгарія. 2. Барков Василь, кінорежисер, м. Софія, Болгарія. 3. Брадарський Іван, керівник болгарського ансамблю «Българското сърце», с. Нові Трояни Одеської області. 4. Грамастик Степаніда, голова Кулевчанської болгарської общини, с. Кулевча Одеської області. 5. Друмов Іван, генеральний директор групи компаній «Агро-ДИС», м. Одеса. 6. Златов Константин, керівник народного оркестру болгарської музики «Хоро», с. Зоря Одеської області. 7. Кічук Петр, завідувач хірургічного відділення Арцизької районної лікарні, м. Арциз. 8. Кічук Ярослав, ректор Ізмаїльського державного гуманітарного університету, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії, м. Ізмаїл. 9. Ковачев Андрій, депутат Європарламенту, Болгарія. 10. Коленик Людмила, керівник народного ансамблю «Хубавиця», смт Ольшанка Кіровоградської обл. 11. Кондов Кондью, керівник бізнес проектів, м. Мелітополь. 12. Роглев Христо, академік, викладач туризму в Київському національному університеті культури і мистецтв, м. Київ. 13. Саленков Михайло, голова Харківської болгарської громади, м. Харків.

* Жирним шрифтом виділено номінантів, висунутих Ізмаїльською болгарською громадою ім. Святої Софії.

2015	<ol style="list-style-type: none"> 1. Борисов Бойко, прем'єр-міністр Болгарії. 2. Гамза Володимир, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв. 3. Ганчев Олександр, кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та історії України Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова, м. Одеса. 4. Грек Іван, доктор історичних наук, історик, політолог, публіцист, Молдова. 5. Дерменжі Мирон, краєзнавець с. Кубей Одеської області. 6. Красько Наталія, суспільний діяч, Запорізька обл. 7. Куруч Іван, голова смт Тарутіно Одеської обл. 8. Мінчев Красимір, Надзвичайний і Повноважний посол Болгарії в Україні. 9. Мітрієва Марія, співачка, м. Рені. 10. Стоянов Ніко, поет, сценарист, член Союзу письменників Молдови, Болгарії, Росії. 11. Терзивець Ганна, журналіст, редактор, телеведуча, м. Одеса.
2014	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ангелов Іван, член Запорізького обласного товариства болгар України, м. Запоріжжя. 2. Арнаут Іван, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії. 3. Бончева Ольга, член болгарської громади «Христо Ботев», м. Арциз. 4. Вельчев Іван, член Запорізького обласного товариства болгар України, м. Запоріжжя. 5. Ламбов Петро, керівник ЧАО «Петросталь», с. Петровськ Одеської обл. 6. Новицька Олена, член Кримського республіканського болгарського товариства «Паїсій Хилендарський», екскурсовод, АР Крим. 7. Пастир Іван, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри образотворчого мистецтва Ізмаїльського державного гуманітарного університету, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії, м. Ізмаїл. 8. Пепеляшко Іван, учасник АТО, військовий льотчик, володар ордена «За мужність III ступеню», с. Нові Трояни Одеської обл. 9. Попова Маргарита, віце-президент Болгарії. 10. Прігарін Олександр, доктор історичних наук, професор кафедри археології та етнології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, м. Одеса. 11. Сулаков Олег, бізнесмен, меценат, м. Одеса. 12. Тепляков Михайло, скульптор, с. Ольшанка Кіровоградської обл. 13. Чумічева Тетяна, депутат Болградської міськради.
2013	<ol style="list-style-type: none"> 1. Владова Тетяна, заступник голови Ольшанського болгарської общини «Алфатар», с. Ольшанка Кіровоградської обл. 2. Делі Олена, директор Дому культури, с. Виноградівка Арцизького району Одеської обл. 3. Євчев Федір, доктор медичних наук, професор, завідувач отоларингологічного відділення лікарні № 11, м. Одеса. 4. Златов Ілля, художник, с. Кулевча Одеської обл. 5. Кара Лідія, художній керівник Одеського обласного болгарського центру болгарської культури, м. Болград. 6. Каші Василь, директор будівельної фірми, м. Білгород-Дністровський. 7. Парзулова Марія, доктор філологічних наук, професор, університет «Проф. д-р Асен Златаров», м. Бургас, Болгарія. 8. Пачев Михайло, директор будівельної фірми, смт Іванівка Одеської обл.

	<p>9. Петков Сергій, доктор юридичних наук, професор Запорізького юридичного інституту, м. Запоріжжя.</p> <p>10. Пітак Катерина, вчитель болгарської мови і літератури, с. Задунайка Одеської обл.</p>
2012	<p>1. Базан Микола, голова міського управління архітектури і містобудівництва м. Одеса, автор проекту пам'ятника болгарським ополченцям в м. Болград.</p> <p>2. Георгієва Фаїна, хореограф, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії, Ізмаїл.</p> <p>3. Жечева Ганна, директор туристичної фірми «Булгар тур», м. Одеса.</p> <p>4. Зотович Петро, голова Овідіопольської болгарської культурно-просвітницької спілки, м. Овідіополь.</p> <p>5. Костов Сергій, болгарський художник, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії, м. Рені.</p> <p>6. Неалов Олександр, доктор юридичних наук, професор, директор юридичної компанії, Запорізька область.</p> <p>7. Петков Петро, заст. голови Кримського республіканського болгарського товариства «Паїсій Хилендарський», АР Крим.</p> <p>8. Попазова Марія, учитель музики с. Городне Одеської області.</p> <p>9. Спасів Борис, голова Одеського обласного болгарського товариства, м. Одеса.</p> <p>10. Спасів Румен, президент фонду «Хан Кубрат», директор туристичної компанії «Албена тревел», м. Київ.</p> <p>11. Станішев Сергій, президент Партії європейських соціалістів і голова болгарської соціалістичної партії, Болгарія.</p> <p>12. Станчев Михайло, доктор історичних наук, професор, м. Харків.</p> <p>13. Червенков Микола, доктор історичних наук, засновник Тараклійського болгарського університету, смт. Тараклія, Молдова.</p>
2011	<p>1. Гогунський Іван, начальник виробничого відділу Одеської дирекції «Укртелеком», м. Одеса.</p> <p>2. Самунжі Афанасій, голова СПК «Криничне», с. Криничне Одеської обл.</p> <p>3. Мільчев Володимир, доктор історичних наук, зав. кафедрою історії та етнології Запорізького національного університету, м. Запоріжжя.</p> <p>4. Гайдаржи Микола, директор Рівненської середньої школи Тарутинського району Одеської обл.</p> <p>5. Флоров Дмитро, заслужений працівник культури, заст. начальника управління культури і туризму Одеської обласної державної адміністрації, м. Одеса.</p> <p>6. Ніжекоїська Наталія, директор Новоіванівського ДК Арцизького району Одеської області</p> <p>7. Недова Олена, виконавиця болгарських пісень, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії;</p> <p>8. Стоянова Ганна, заст. голови Арцизької районної болгарської общини ім. Христо Ботева, м. Арциз.</p> <p>9. Корастильова Поліна, заст. голови Кримського республіканського болгарського товариства «Паїсій Хилендарський», АР Крим.</p> <p>10. Стоянов Микола, заслужений тренер України, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії, м. Ізмаїл.</p> <p>11. Колектив ФК «Зоря» Саратського району Одеської обл.</p> <p>12. Старчев Валентин, скульптор, автор пам'ятника герою болгарського народу Петко воєводі, встановленого в м. Київ (2011), Болгарія.</p>

2010	<ol style="list-style-type: none"> 1. Брати Твердовські (Петро, Василь, Валерій), власники нічних клубів «Ітака» і «Palladium», м. Одеса. 2. Бучков Савелій, голова Севастопольської болгарської громади, м. Севастополь. 3. Вергун Катерина, директор школи, с. Малоперещепівка Полтавської обл. 4. Владіміров Дімітар, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Болгарія в Україні, Болгарія. 5. Єргієв Іван, професор Одеської національної академії музики, м. Одеса. 6. Іванов Микола, голова Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії. 7. Карамітрєв Костадину, президент Союзу фракійських товариств, Болгарія. 8. Міраджи Марія, вчитель болгарської мови, с. Дівітлія (Делени) Одеської обл. 9. Мітева Аріна, голова Болгарського народного фольклорного ансамблю «Балкани» палацу культури ім. Т.Г. Шевченко, м. Мелітополь. 10. Попова Марія, керівник Одеської обласної партії «Наш край», головний редактор газети «Україна: българско обозрение», м. Одеса. 11. Сусліна Жанна, відмінник освіти, директор Болградської гімназії «Георгі Раковський», м. Болград. 12. Чернева Марія, голова болгарського громадського центру, с. В'ячеславівка Запорізької обл.
2009	<ol style="list-style-type: none"> 1. Варбєвський Мілен, президент Фонду Болгарської пам'яті, Софія, Болгарія. 2. Манджукова Райна, президент Державного агентства болгар за кордоном, Софія, Болгарія. 3. Парашенко Сергій, голова ФГ «Агрофірма Бургуджи», член правління Арцизької болгарської громади «Христо Ботєв», м. Арциз. 4. Балєв Іван, директор «Маркони-ЛТД» ООД, член правління Одеського обласного болгарського товариства, м. Одеса. 5. Григор'єв Іван, президент Запорізького міської болгарської громади «Роднина», м. Запоріжжя. 6. Терзі Дмитро, директор Всеукраїнського центру болгарської культури, член Правління Одеського обласного болгарського товариства, м. Одеса. 7. Бузіян Наталія, методист болгарської мови і відділу літератури для національних меншин в Одеському регіональному інституті удосконалення вчителів, м. Одеса. 8. Новосельчан Яків, директор Будинку культури, с. Ровно Одеської обл. 9. Мірчев Дмитро, экс-голова Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії, заступник голови Ізмаїльської болгарської громади «Христо Ботєв», м. Ізмаїл. 10. Мінковський Іван, народний співак, соліст оркестру болгарської народної музики «Чійшия», с. Городне Одеської обл. 11. Недєва Вікторія, голова Сімферопольської болгарської громади, ведуча болгарського радіо «Български срещи в Крим», член Кримської республіканської болгарської компанії «Пловдів».
2008	<ol style="list-style-type: none"> 1. Арабаджи Георгій, заступник голови Одеської обласної ради, голова Фондації культури «Христо Ботєв», м. Одеса. 2. Бобокови Атанас і Пламен, менеджери «Prista Oil» AD, м. Русе, Болгарія. 3. Войников Іван, член Ради Одеського обласного болгарського товариства, м. Одеса. 4. Кара Наталія, вчитель болгарської мови та літератури, заступник директора

	<p>болградської гімназії ім. Г.С. Раковського, м. Болград.</p> <p>5. Комаров Василь, голова КСП «Росія», член Ради кулевчанської болгарської громади, с. Кулевча Одеської обл.</p> <p>6. Кофова Марія, викладач болгарської мови та літератури, заступник голови кулевчанської болгарської громади, с. Кулевча Одеської обл.</p> <p>7. Павлова Наталія, директор Будинку культури с. Ольшанка, член Ольшанської болгарської громади, с. Ольшанка Кіровоградської обл.</p> <p>8. Щерева Земфіра, художник-модельєр, член Ради Запорізької міської болгарської общини, м. Запоріжжя.</p>
2007	<p>1. Балтаков Георгій, заступник голови Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії.</p> <p>2. Візеров Олександр, директор ТОВ «Ватек», член правління Одеського болгарського товариства, м. Одеса.</p> <p>3. Гайдаржи Іван, викладач болгарської мови та літератури, голова Чійшийської болгарської громади, с. Городне Одеської обл.</p> <p>4. Дімітрова Ірина, полковник міліції у відставці, голова Харківської болгарської общини «Марін Дрінов», м. Харків.</p> <p>5. Іванова Галина, директор регіонального центру болгарської культури, м. Болград.</p> <p>6. Калоянов Володимир, член Союзу болгарських письменників, поет і історик, м. Мелітополь.</p> <p>7. Недов Петро, професор, почесний академік Академії наук Республіки Молдова, член правління болгарської громади в Республіці Молдова.</p> <p>8. Нєнов Іван, художник, директор Задунаївської художньої школи, член Арцизької болгарської громади «Христо Ботєв», с. Задунаївка Одеської обл.</p> <p>9. Плачков Іван, радник Президента України, голова загальноукраїнської організації «Наша Бессарабія», м. Київ.</p> <p>10. Станко Володимир, доктор історичних наук, професор академік РАЕН, співголова Одеського обласного болгарського товариства, м. Миколаїв.</p> <p>11. Чанєв Святослав, дипломат, перший секретар Посольства Болгарії в Україні в 2003-2007 р., Болгарія.</p> <p>12. Яні Тодор, співак, член Кримського республіканського болгарського товариства «Паїсій Хилендарський», м. Сімферополь.</p>
2006	<p>1. Атанасов Олександр, голова Тернівської болгарської громади, м. Миколаїв.</p> <p>2. Бочваров-Бондар Михайло, член Союзу болгарських письменників, бессарабський болгарський поет, м. Сілістра, Болгарія.</p> <p>3. Куємжи Володимир, президент Фонду «І. М. Інзов», начальник юридичного відділу Болградської райдержадміністрації, м. Болград.</p> <p>4. Мартинов Генадій, протоієрей Арцизького округу, м. Арциз.</p> <p>5. Мілев Іван, голова Запорізької міської болгарської громади «Св. Св. Кирило і Мефодій», м. Запоріжжя.</p> <p>6. Мягкова-Делі Єлизавета, художник, член Одеського обласного болгарського товариства, м. Одеса.</p> <p>7. Олександров Олександр, генеральний директор ВАТ «Кінконсерн», м. Білгород-Дністровський.</p> <p>8. Пінті Петро, секретар Асоціації болгар в Україні, голова Одеського обласного болгарського товариства, м. Одеса.</p> <p>9. Премьянов Красімір, адвокат, заступник голови Союзу фракійських това-</p>

	<p>риств Болгарії, м. Софія, Болгарія.</p> <p>10. Проїчев Микола, член Приморської болгарської культурно-просвітницької громади «Співдружність», Запорізька обл.</p> <p>11. Савченко Лариса, президент Бердянської болгарської громади «Родолюбіє», директор Будинку культури «Будівельник», м. Бердянськ.</p> <p>12. Сакал Михайло, директор Кубейської середньої школи «Олександр Теодоров-Балан», с. Кубей Одеської обл.</p> <p>13. Стоянов Іван, доктор технічних наук, професор, директор Інституту славістики та міжнародних відносин Київського славістичного університету, м. Київ.</p> <p>14. Тодоров Сергій, заступник голови правління ВАТ «Станконормаль», член правління Одеського обласного болгарського товариства, м. Одеса.</p> <p>15. Ченков Михайло, голова Черняхівської райдержадміністрації, Житомирська обл.</p>
2005	<p>1. Алавацький Георгій, віцепрезидент Асоціації болгар України, м. Одеса.</p> <p>2. Веретенников Олег, директор ДСО «Водограй», член Одеського обласного болгарського товариства, м. Одеса.</p> <p>3. Дихан Михайло, доктор історичних наук, професор, академік БАН, почесний голова Одеського обласного болгарського товариства, Болгарія.</p> <p>4. Драгнєва Світлана, заступник головного редактора всеукраїнської болгарської газети «Роден край», м. Одеса.</p> <p>5. Желєв Сергій, голова ВАТ «Мелітопольський елеватор», член правління Запорізького обласного болгарського товариства, м. Мелітополь.</p> <p>6. Кара Олександр, член Національної спілки художників України, доцент кафедри образотворчого мистецтва Ізмаїльського державного гуманітарного університету, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії.</p> <p>7. Каші Валентина, викладач болгарської мови і літератури і Ровненському загальноосвітньому училищі, с. Ровне Тарутинського району Одеської обл.</p> <p>8. Колесник Валентина, доктор філологічних наук, професор, зав кафедри болгарської філології Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, м. Одеса.</p> <p>9. Намлієв Стефан, голова Приморської болгарської общини «Співдружність», с. Гюневка Запорізької обл.</p> <p>10. Палічев Іван, член ради правління Кримського республіканського болгарського товариства «Паїсій Хилендарський», АР Крим.</p> <p>11. Пеліван Констянтин, віцепрезидент Асоціації болгар України, голова Арцизької болгарської громади «Христо Ботев», м. Арциз.</p> <p>12. Радолова Валентина, директор Каменського загальноосвітнього училища, вчитель болгарської мови і літератури, с. Кам'янка Одеської обл.</p>
2004	<p>1. Андрєва Жанна, викладач історії Голицького загальноосвітнього училища, с. Голиця Одеської обл.</p> <p>2. Іванова Євгенія, директор болгарського культурно-інформаційного центру «681», м. Іллічівськ.</p> <p>3. Калоянова-Потапенко Катерина, викладач, доцент кафедри «Педагогіка» Київського національного лінгвістичного університету, м. Київ.</p> <p>4. Лефтеров Георгій, голова Дніпропетровського обласного центру болгарської культури, м. Дніпропетровськ.</p> <p>5. Нестеров Анатолій, керівник ДСО «Вікторія», голова Ольшанської болгарської громади «Алфатар», с. Ольшанка Кіровоградської обл.</p> <p>6. Петков Микола, голова Приазовського болгарського культурного товариства</p>

	<p>ва «Дружба», Запорізька обл.</p> <p>7. Радєва Людмила, редактор вісника «Ізвор», член Кримського республіканського болгарського товариства «Паїсій Хилендарський», АР Крим.</p> <p>8. Терзі Вероніка, кандидат педагогічних наук, викладач болгарської мови, м. Одеса.</p> <p>9. Чербаджи Павло, директор Дому культури с. Делени Одеської обл.</p> <p>10. Шишман Іван, член Національної спілки художників України, доцент кафедри образотворчого мистецтва Ізмаїльського державного гуманітарного університету, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії.</p>
<p>2003</p>	<p>1. Братінов Ігнат, голова сільськогосподарчого підприємства «Шампань України», Арцизький р-н.</p> <p>2. Дімітров Олександр, Надзвичайний і Повноважний посол Республіки Болгарія в Україні (1998-2002), Болгарія.</p> <p>3. Карабаджак Лариса, вчителька болгарської мови, с. Віноградівка Арцизького р-ну Одеської обл.</p> <p>4. Коєв Геннадій, заступник голови Одеського обласного болгарського товариства.</p> <p>5. Кунчев Іван, актор Одеського болгарського драматичного театру, м. Одеса.</p> <p>6. Марінов Іван, фермер, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії, с. Лощинівка Одеської обл.</p> <p>7. Нєнов Іван, письменник, член союзу письменників України і Болгарії, м. Одеса.</p> <p>8. Нотевський Віктор, підприємець, м. Київ.</p> <p>9. Пачєв Сергій, кандидат історичних наук, доцент Мелітопольського педагогічного університету, голова Мелітопольської районної болгарської общини «Балкани».</p> <p>10. Пушков Ігор, науковий співробітник обласного Центру болгарської культури, м. Болград.</p>
<p>2002</p>	<p>1. Аврамов Іван, почесний консул Республіки Болгарія в Запорізькій і Дніпропетровській обл., Болгарія.</p> <p>2. Ацев Борислав, кардіолог, м. Софія, Болгарія.</p> <p>3. Абажер Іван, голова Кримського республіканського болгарського товариства «Паїсій Хилендарський», АР Крим.</p> <p>4. Галюрова Марія, володарка титулу «Міс болгарська красуня».</p> <p>5. Єргієв Іван, викладач Одеської музичної академії, голова болгарської громади «Димитър Благоев», м. Одеса.</p> <p>6. Мітков Василь, голова Запорізького обласного болгарського товариства, м. Запоріжжя.</p> <p>7. Масленков Петро, сільський голова, с. Петростал Одеської обл.</p> <p>8. Пєнєва Ганна, редактор болгарського теле та радіомовлення «Роден край».</p> <p>9. Пінті Марія, директор Городнянського СОУ, Одеська обл.</p> <p>10. Райчев Петро, чемпіон України з вільної боротьби, м. Одеса.</p> <p>11. Панайотов Георгій, художник, Болгарія.</p> <p>12. Чіклікчі Георгій, голова сільськогосподарського підприємства, с. Зоря Одеської обл.</p>

Анотація

Колективна монографія «Культурний простір бессарабських болгар» містить наукові розвідки українських та болгарських дослідників, присвячені вивченню культури бессарабських болгар. До кола наукових інтересів потрапили питання духовних пошуків болгарських мешканців Бессарабії, представлені в образотворчому мистецтві, мові, художній літературі та суспільній діяльності.

Книгу відкривають підготовлені проф. Шевчук Т. С. творчі портрети знаних художників Буджака болгарського походження: Олександра Кари, Івана Шишмана, Івана Пастиря, Павла Баламаджі, Павла Македонського та патріарха регіонального образотворчого мистецтва – Петра Чакіра. В них представлено мистецтвознавчий аналіз основних художніх досягнень митців в контексті біографічних деталей мемуарного характеру, які дозволяють побачити їх не тільки як фахівців, але й як звичайних людей. Власне бачення художніх досягнень болгарських живописців представлено в науковому аналізі, підготовленому самими художниками, які є доцентами Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Іван Пастир, Іван Шишман, Олександр Кара).

Грунтова студія проф. Колеснік В.О. представляє класифікацію болгарських говірок в Україні. Дослідниця доходить висновку, що болгарі в Україні, попри дії у різний час несприятливих чинників, виявилися стійкими щодо збереження етнічної самоідентичності. Цьому сприяло їх компактне розселення у Прутсько-Дністровсько-Дунайському межиріччі і в Надазов'ї, а також фактор зайнятості більшості болгар у сфері сільськогосподарського виробництва; селянство ж, як відомо, послідовніше й триваліший час зберігає традиції свого народу чи своєї етнографічної групи. Чинником, який об'єктивно сприяв асиміляції болгарського етносу, є їхня близькість за мовою і культурою до східнослов'янських народів, відсутність національної автономії, міграції за межі компактного розселення, урбанізація, етнічно-мішані шлюби, а також ослаблення і втрата в минулому зв'язків з метрополією. Вчена стверджує, що для досліджуваного регіону характерним є незворотний рух у напрямку редукції складних форм традиційної соціонормативної культури. Ця редукція супроводжується і змінами структури говірок внаслідок впливу східного слов'янства.

Проф. Шевчук Т. С. дослідила також образ Буджака в літературі бессарабських болгар України та Молдови. За її спостереженнями, феномен етнічної самоідентифікації бессарабських болгар, представлений в їх літературному спадку, є прикладом соціальної синергетичної системи, що самоорганізується у відповідь на ті чи інші виклики, актуалізуючись у Буджаку як точці біфуркації. Образна система картини світу, представленої в їх художній творчості, вибудовується на принципах естетичної рефлексії над аспектами духовного життя локального етнічного соціуму. Морфологія простору культури бессарабських болгар розкривається через усвідомлення і популяризацію іс-

торичних фактів колонізації Буджака болгарськими переселенцями, а в історичній ретроспективі – формування болгарського етносу часів Першого Болгарського царства на територіях нижнього Дунаю, до складу яких входив Буджак. Відтак когнітивні, ціннісні і регулятивні смисли колективної пам'яті локального соціуму розбудовується не тільки в системі фізичних (клімат, ландшафт, географія розселення) і ментальних координат (мова, традиції, обряди, ритуали), але й динамічно розвиваються у просторі культурної рефлексії через розробку історичних (формування Дунайської Болгарії) і міфопоетичних сюжетів (спроба художнього відтворення образів ханів Аспаруха, Кубрата, Огуза, покровительство Тангри тощо). Культурна пасіонарність розкривається через інтегрування національних міфів, міжкультурний діалог, наявність плюралістичного підходу в естетичних оцінках. Тезу про культурну пасіонарність бессарабських болгар як чинник збереження їх етнічної ідентичності розвиває Берестецька О.П., головними формами реалізації якої дослідниця вважає: вживання рідної мови у побуті; створення взірців художньої творчості (болгаромовної літератури, етноцентричного живопису), дотримання народних традицій і обрядів.

Доц. Тодоров В.І. розкриває соціально-економічні та суспільно-політичні аспекти розвитку болгарського населення Південної Бессарабії. Автор зупиняється на таких аспектах: болгар в структурі населення Українського Придунав'я; геодемографічні процеси в районах компактного розселення болгар; соціально-економічні особливості розвитку болгарських поселень регіону; етнокультурна та етнополітична ситуація в районах компактного розселення болгар; особливості формування болгарських етногенетичних територіальних утворень. Завершує книгу студіювання особливостей етнічної самоідентифікацію бессарабських болгар за часів незалежності України (Валерій Пейков) та розвитку просвітницької справи в Бессарабії від початку переселення болгар (Георгі Казанджієв).

До книги увійшли як нові наукові дослідження авторського колективу, так і раніше опубліковані студії з посиланнями на першоджерело в рамках засад академічної доброчесності. В монографії також представлено екскурси в культурну практику Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії. Книга призначена для гуманітаріїв та всіх, хто цікавиться культурою болгар Південної Бессарабії.

Анотация

В колективната монография «Културно пространство на бесарабските българи» са включени новаторски проучвания на украински и български изследователи за културата на бесарабските българи. В кръга на научните интереси на изследователите са духовните търсения на българското население от Бесарабия, които намират израз в изобразителното изкуство, езика, художествената литература и обществената дейност.

Започват книгата подготвените от проф. Шевчук Т.С. творчески портрети на известните буджакски художници от български произход Александър Кара, Иван Шишман, Иван Пастир, Павел Баламаджи, Павел Македонски и патриарха изобразителното изкуство в региона Петър Чакир. В портретите се прави изкуствоведски анализ на основни художествени постижения на майсторите в контекста на биографичните им мемоарни подробности, които ни дават възможност да ги видим не само като професионалисти, но като обикновени хора. Собствените визии за художествени постижения на българските художници са представени в научния анализ, подготвен от художниците, които преподават в Измаилския държавен хуманитарен университет (доцентите Иван Пастир, Иван Шишман, Александър Кара).

В задълбочената студия на проф. Колесник В.А. е дадена класификация на българските говори в Украйна. Изследователката стига до извода, че въпреки различни неблагоприятни фактори в живота си българите в Украйна се характеризират с устойчива етническа идентичност благодарение на компактното си разселване в районите между реките Прут, Днестър и Дунав и Приазовието; както и на селскостопанския им поминък; а селяните, както се знае, по-последователно и за по-дълго време пазят традициите на своя народ и своята етническа група. Към обективните фактори, които спомагат за асимилиране на българската етническа група, се отнасят близостта на езика и културата с въпросните на източнославянските народи, липсата на националната автономия, миграцията извън компактните поселения, урбанизацията, етнически смесените бракове, също както и отслабването или загубата на връзките с метрополията. Приведените данни позволяват на учения да направи извода, че за изследвания регион е характерно необратимото движение към опростяване на сложни форми на традиционната соционормативна култура. Тази редукция е съпроводвана от промени в структурата на говорите, което се дължи на източнославянското влияние.

Проф. Шевчук Т.С. изследва образа на Буджака в литературата на бесарабските българи от Украйна и Молдова. Според нея феноменът на етническата идентичност на бесарабските българи, изразен в литературното им наследство, е пример за социална синергична система, която се самоорганизира в отговор на определени предизвикателства, актуализирани в Буджак като в точка на бифуркация. Образната картина на света, представена

в художественото творчество, се изгражда върху принципите на естетическата рефлексия, която засяга различни аспекти на духовния живот на локалния етнически социум. Морфологията на културното пространство на бессарабските българи се разкрива чрез осъзнание и популяризиране на историческите факти от живота на българските колонисти в Буджак през ХІХ век, а в историческата ретроспектива – чрез възникване на Първата българска държава и формиране на българския етнос на територията на Долния Дунав, която е била част от Буджак. Следователно когнитивните, ценностните и регулативните значения на колективната памет на локалния социум не само се градят въз основа на естествената система на физически (климат, ландшафт, география на разселването) и ментални координати (език, традиции, обреди, ритуали), но в същото време динамично се развиват в пространството на културната рефлексия, като се разработват исторически (образуване на Дунавска България) и митопоетически сюжети (опити за художествено възпроизвеждане образите на хановете Аспарух, Кубрат, Огуз, закрила на Тангра и т.н.). Културната пасионарност се разкрива чрез интеграция на националните митове, диалог между културите, плуралистичен подход в естетическите оценки. Тезата, че културната пасионарност на бессарабските българи е фактор за запазването на тяхната етническа идентичност, е застъпена в изследването на Берестецкая Е.П. Авторката осветлява главните форми, чрез които се реализира българската идентичност: използване на майчин език в битовата сфера; създаване образци на изкуството (българоезична литература, етноцентрична живопис), запазване на традициите и обичаите.

Доц. Тодоров В.И. представя социално-икономическия и социално-политическия развой на българската диаспора от Южна Бесарабия. Авторът проследява следните аспекти: българите в структурата на населението украинското Придунавие; геодемографски процеси в районите с компактно българско население; социално-икономически особености в развоя на българските селища в региона; етнокултурна и етнополитическа ситуация в районите с компактно българско малцинство; особености във формирането на българските етногенетични териториални образувания. Завършват книгата студиите за характерни черти на етническа идентичност на бессарабските българи в независима Украйна (Валери Пейков) и за развитие на просветното дело в Бесарабия от началото на българското преселение (Георги Казанджиев).

В тази книга са дадени както новите научни изследвания на авторския колектив, така и публикуваните по-рано студии с посочване на оригиналния източник (в рамките на борба с неакадемичните практики и плагиатството). В монографията също е представен очерк за културната практика на Измаилската българска община «Света София». Тази книгата е предназначена за специалисти по хуманитарни науки и всички, които се интересуват от културата на българите в Южна Бесарабия.

Abstract

Collective monograph «Cultural Space of Bessarabian Bulgarians» contains scientific researches of Ukrainian and Bulgarian scientists, devoted to the study of Bessarabian Bulgarians culture with the focus on their spiritual searches, presented in fine arts, language, fiction and social activities.

The book is opened by the art critic creative portraits of well-known Bulgarian artists of Budjak (Alexandra Kara, Ivan Shishman, Ivan Pastyr, Pavel Balamadzhy, Pavel Macedonsky and Petr Chakir – the patriarch of the regional fine art), prepared by prof. Tetyana Shevchuk. They present the art-study analysis of the main artistic achievements of artists in the context of biographical details of a memoir character, which allows them to be seen not only as specialists, but also as ordinary people. Next chapter is presented by the scientific analysis of the artistic attainments of Bulgarian painters, prepared by the artists themselves – by those of them, who are the assistant professors of the Izmail State University of Humanitarians (Ivan Pastor, Ivan Shishman, Alexander Kara).

The studio of prof. Valentina Kolesnik represents the classification of Bulgarian dialects in Ukraine. The researcher concludes, that the Bulgarians in Ukraine, despite the actions of the adverse factors at different times, were persistent in preserving their ethnic identity. This was facilitated by the factor of their compact resettlement in the Prut-Dniester-Danube watershed and in the Upper Azov region, as well as the employment of most Bulgarians in the field of agricultural sphere of activity; the peasantry, as it is known, preserves the traditions of its ethnographic group more consistently and longer. A factor that objectively contributed to the assimilation of the Bulgarian ethnic group is their proximity to language and culture of the East Slavic peoples, the lack of national autonomy, migration beyond the limits of compact settlement, urbanization, ethnically mixed marriages, as well as the weakening and loss the connection with the metropolis. The scientist argues that investigated region is characterized by irreversible movement toward the reduction of complex forms of traditional socio-normative culture. This reduction is accompanied by changes in the structure of dialects as a result of the influence of Eastern Slavs.

Prof. Tetyana Shevchuk also investigated the image of Budjak in the literature of the Bessarabian Bulgarians of Ukraine and Moldova. According to her observations, the phenomenon of ethnic self-identification of Bessarabian Bulgarians, presented in their literary heritage, is an example of a social synergistic system that self-organizes in response to certain challenges, actualizing itself in Budjak as a point of bifurcation. The visual system of the world picture, presented in their artistic creativity, is built on the principles of aesthetic reflection on aspects of the spiritual life of the local ethnic community. The morphology of the culture of the Bessarabian Bulgarians is revealed through the awareness and popularization of the historical facts of the Bulgarian colonization of Budjak, and in the historical retrospect view – the formation of the Bulgarian ethnos during the First Bulgarian Kingdom in the territories of the Lower Danube, which included Budjak. Conse-

quently, the cognitive, value and regulatory meanings of the collective memory of the local society are being developed not only in the system of physical (climate, landscape, geography of settlement) and mental coordinates (language, traditions, ceremonies, rituals), but also dynamically developed in the space of cultural reflection through the historical (formation of the Danube Bulgaria) and mythopoetic plots (an attempt to artistically reproduce the images of the khans Asparuh, Kubrat, Oguz, Tangra patronage etc.). Cultural passionarity is revealed through the integration of national myths, intercultural dialogue, the presence of a pluralistic approach in aesthetic assessments. Olena Berestetska develops a thesis on the cultural passionarity of the Bessarabian Bulgarians as a factor of preservation of their ethnic identity. The researcher outlines the following main forms of its implementation: the use of native language in everyday life; creation fictions and art works (Bulgarian literature, ethnocentric painting), observance of folk traditions and ceremonies.

Associate professor Vyacheslav Todorov investigates the socio-economic and socio-political aspects of the development of the Bulgarian population of Southern Bessarabia. The author researches the following aspects: Bulgarians in the structure of the population of the Ukrainian Danube; geodemographic processes in regions of compact settlement of Bulgarians; socio-economic features of the development of Bulgarian settlements in the region; ethno-cultural and ethnopolitical situation in regions of compact settlement of Bulgarians; features of the Bulgarian ethnogenetic territorial formations establishment. The monograph ends with the study of the peculiarities of the ethnic self-identification of the Bessarabian Bulgarians during the independence of Ukraine (Valery Peykov) and the development of an educational affair in Bessarabia since the beginning of the Bulgarian migration (Georgy Kazandjev).

The book includes both new scientific researches of the authors and previously published studios with links to the original source within the framework of the principles of academic integrity. The monograph also presents the sketches about the cultural practice of Izmail Bulgarian Community, named by Holy Sophia. The book is intended for humanists and anyone, who is interested in the culture of Bessarabian Bulgarians.

Відомості про авторів

Берестецька Олена Петрівна

болгарист, старший викладач кафедри загального мовознавства, слов'янських мов і світової літератури ІДГУ.

e-mail: izmailovna_@ukr.net

Іванов Микола Миколайович

голова Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії, лауреат премії Асоціації болгар України «Людина року» (2010).

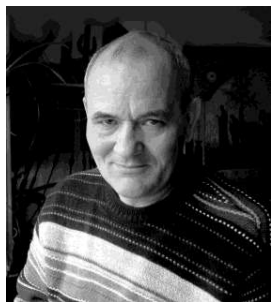
e-mail: sv.sofia@ukr.net

Казанджієв Георгі

Краєзнавець, письменник, м. Добрич (Болгарія)

e-mail: matador74@abv.bg

Кара Олександр Дмитрович

Заслужений художник України, доцент кафедри образотворчого мистецтва ІДГУ, голова ІМО НСХУ, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії. Лауреат премії Асоціації болгар України «Людина року» (2005).

e-mail: alex.karatrojni@gmail.com

Колесник Валентина Олександрівна

доктор філологічних наук, професор, завкафедри болгарської філології Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Лауреат премії Асоціації болгар України «Людина року» (2005).

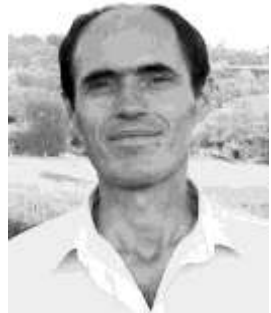
e-mail: vakolesnik2@gmail.com

Пастир Іван Васильович

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри образотворчого мистецтва ІДГУ, член Національного союзу дизайнерів України, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії. Лауреат премії Асоціації болгар України «Людина року» (2014).

e-mail: pastyr56@gmail.com

Пейков Валерій Михайлович

директор Центру громадянської освіти ІДГУ, викладач кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки і фізичної культури ІДГУ, член Національної спілки журналістів України, підполковник запасу, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії.

e-mail: peikovv@ukr.net

Тодоров В'ячеслав Іванович

кандидат географічних наук, доцент кафедри управління підприємницькою і туристичною діяльністю ІДГУ, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії.

e-mail: todorov_sl@ukr.net

Шевчук Тетяна Станіславівна

доктор філологічних наук, професор, завкафедри загального мовознавства, слов'янських мов і світової літератури, мистецтвознавець ІМО НСХУ.

e-mail: shevchuktat2@gmail.com

Шишман Іван Іванович

Заслужений художник України, старший викладач кафедри образотворчого мистецтва ІДГУ, член НСХУ, член Ізмаїльської болгарської громади ім. Святої Софії. Лауреат премії Асоціації болгар України «Людина року» (2004).

e-mail: zlata.izmail@gmail.com

**Культурний простір
бессарабських болгар
монографія**

Авторський склад:

Берестецька О.П., Іванов М.М., Казанджієв Г., Кара О.Д.,
Колесник В.О., Пастир І.В., Пейков В.М., Тодоров В.І.,
Шевчук Т.С., Шишман І.І.

Для ілюстрації обкладинки книги використано картину
О. Кари «Буджакська молодість» (2004)

Комп'ютерна верстка Шевчук Т.С., Фіногенов В.О.
Оригінал-макет розроблен ТОВ «Арт-Юг»

Підп. до друку 19.02.2018 р.
Формат 70х100/16. Папір офсетній. Гарнітура Times.
Ум. друк. аркушів 16,57. Наклад 200 прим. Заказ №15022/18

ТОВ РВА «Ірбіс»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 5198 від 05.09.2016 р.
68600, м. Ізмаїл, вул. Паркова, 73, тел. 04841-63-915.
E-mail: maligina@ukr.net

Надруковано ТОВ «Арт-Юг»
68702, м. Болград, Одеська обл., вул. Болгарських ополченців, 13
Тел. 04846-4-0506. E-mail: art-ug@ukr.net

Культурний простір бессарабських болгар [монографія] / Відп. ред. Шевчук Т. С.
Ізмаїл– Болград: Ірбіс, 2018. - с. 204 - Текст, укр., бол., англ.

ISBN 978-617-7473-12-0

УДК 316.72=(163.2)(477.74)
ББК 71(4Укр+Од)